

AVRUPA BİRLİĞİ VE DIŞ İLİŞKİLER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

T.C.
TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI

AB UZMANLIK TEZİ

BREXIT'IN TÜRKİYE-BİRLEŞİK
KRALLIK TARIMSAL TİCARETİNE
ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

AB UZMAN YARDIMCISI

YİĞİT CAN ÇİDEM

DANIŞMAN

SELDA TÜRKÖĞLU COŞKUN

ANKARA

OCAK 2023

Yigit Can Cidem	BREXIT'İN TÜRKİYE-BİRLEŞİK KRALLIK TARIMSAL TİCARETİNE ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Ocak 2023
------------------------	---	----------------------

T.C.
TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI
Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel M¼d¼rl¼Đ¼

BREXIT'İN T¼RKİYE-BİRLEŞİK KRALLIK
TARIMSAL TİCARETİNE ETKİSİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ

AB UZMANLIK TEZİ

YİĞİT CAN ÇİDEM
AB UZMAN YARDIMCISI

Ankara – 2023
Ocak

T.C.
TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI
AVRUPA BİRLİĞİ VE DIŞ İLİŞKİLER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

AB Uzman Yardımcısı **Yiğit Can ÇİDEM** tarafından hazırlanan “**BREXIT’in Türkiye-Birleşik Krallık Tarımsal Ticaretine Etkisinin Değerlendirilmesi**” adlı tez çalışması aşağıdaki Tez Değerlendirme Komisyonu tarafından oy çokluğu ile Avrupa Birliğı ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü AB Uzmanlık Tezi olarak kabul edilmiştir.

Üye : Ahmet Volkan GÜNGÖREN

Unvanı : Genel Müdür Yardımcısı

Bu tezin, kapsam ve nitelik olarak AB Uzmanlık Tezi olduğunu onaylıyorum. ....

Üye : Ferhat ÇOLAK

Unvanı : Genel Müdür Yardımcısı

Bu tezin, kapsam ve nitelik olarak AB Uzmanlık Tezi olduğunu onaylıyorum. ....

Üye : Dr. Şükran Gizem AYGÜN

Unvanı : Daire Başkanı

Bu tezin, kapsam ve nitelik olarak AB Uzmanlık Tezi olduğunu onaylıyorum. ....

Üye : Adil Yüksel PERKİN

Unvanı : Avrupa Birliğı Uzmanı

Bu tezin, kapsam ve nitelik olarak AB Uzmanlık Tezi olduğunu onaylıyorum. ....

Tez Savunma Tarihi: ...../...../202..

Tez Değerlendirme Komisyonu tarafından kabul edilen bu tezin AB Uzmanlık Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Fuat KASIMCAN

Komisyon Başkanı

ÖZET

AB Uzmanlık Tezi

BREXIT'İN TÜRKİYE BİRLEŞİK KRALLIK TARIMSAL TİCARETİNE ETKİSİ

Yiğit Can ÇİDEM

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı

Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü

İkinci Dünya Savaşı sonrası hem liberal dünya düzeninin kurulması hem de bir barış projesi olarak kurulan Avrupa Birliği (AB) ile Birleşik Krallık arasındaki ilişkiler hep dalgalı bir seyir izlemiştir. Entegrasyonun başlangıcında sürece dâhil olmayan ancak Birliğe sadece ekonomik amaçlarla katılan Birleşik Krallık, 43 yıllık üyeliği boyunca Eurozone ve Schengen gibi oluşumlara dâhil olmamış ve Birlik düzenlemelerine karşı şüpheli bir yaklaşım sergilemiştir. 2016 yılında Birleşik Krallık'ın referandumu ile başlayan ve 30 Ocak 2020'de AB'den ayrılmasıyla geçiş dönemine dönüşen Brexit süreci 24 Aralık 2020'de imzalanan ticaret anlaşmasıyla resmen sona ermiştir.

Bununla birlikte Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler listesinde ikinci, en çok ithalat yaptığı ülkeler listesinde ise dokuzuncu sırada yer alan Birleşik Krallık, Türkiye ekonomisinde de kritik bir rol oynamaktadır. Brexit süreci sonrasında 1 Ocak 2021'de Türkiye ile Birleşik Krallık arasında ticari faaliyetlerin aksamaması için endüstriyel ve tarımsal malları kapsayan Serbest Ticaret Anlaşması'nın imzalanması önem arz etmektedir. Özellikle Birleşik Krallıkla Gümrük Birliği kapsamında yıllarca süren ticaret ilişkileri sonrasında iki ülkenin imzalamış olduğu söz konusu Anlaşmanın tarihi bir önemi olduğu değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada Brexit süreci, BK'nin AB üyeliği döneminden başlayarak ele alınmış, Türkiye-BK ticari ilişkileri ile Çekilme Sürecinin ekonomik boyutları incelenmiş ve Brexit sürecinin Türkiye ile Birleşik Krallık arasındaki tarımsal ticarete etkisi Serbest Ticaret Anlaşması ekseninde değerlendirilmiştir. Sonuç olarak ticari boyutu ile değerlendirildiğinde Brexit sonrası imzalanan söz konusu Anlaşma'nın Türkiye'nin lehine olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Birleşik Krallık, Türkiye, Brexit müzakereleri, tarımsal ticaret

Ocak, 2023

ABSTRACT

EU Expertise Thesis

EFFECT OF BREXIT ON TURKISH UNITED KINGDOM AGRICULTURAL TRADE

Yiğit Can ÇİDEM

The Republic of Türkiye Ministry of Agriculture and Forestry
Directorate-General for European Union and Foreign Relations

After the Second World War, the relations between the European Union (EU), which was established both as a liberal world order and as a peace project, and the United Kingdom have always followed a fluctuating course. The United Kingdom, which was not included in the process at the beginning of the integration but only joined the Union for economic purposes, was not included in formations such as the Eurozone and Schengen during its 43-year membership and displayed a skeptical approach to the Union regulations. The Brexit process, which started with the referendum of the United Kingdom in 2016 and turned into a transitional period with its departure from the EU on January 30, 2020, officially ended with the trade agreement signed on December 24, 2020.

In addition, the United Kingdom, which ranks second in the list of countries to which Turkey exports the most and ninth in the list of countries with the highest imports, also plays a critical role in the Turkish economy. It is important to sign a Free Trade Agreement covering industrial and agricultural goods between Turkey and the United Kingdom on January 1, 2021, after the Brexit process, in order not to interrupt commercial activities. Especially after years of trade relations with the United Kingdom within the scope of the Customs Union, the Agreement signed by the two countries is considered to have historical significance.

In this study, the Brexit process has been discussed starting from the UK's EU membership period, Turkey-UK commercial relations and the economic dimensions of the Withdrawal Process have been examined, and the effect of the Brexit process on agricultural trade between Turkey and the UK has been evaluated on the axis of the Free Trade Agreement. As a result, when evaluated with its commercial dimension, it has been revealed that the said Agreement signed after Brexit is in favor of Turkey.

Keywords: European Union, United Kingdom, Türkiye, Brexit negotiations, agricultural trade

January, 2023

ÖNSÖZ

Bu süreçte bana çok fazla yardımcı olan başta babam Yasedin ÇİDEM'e, annem Fatma ÇİDEM'e, BREXIT konusunda sorduğum soruları yılmadan yanıtlayan Osman Mahmut Eryurt'a, yardımlarını esirgemeyen oda arkadaşlarım Yeliz KİLİS YILDIRIM ile Ceysun MOLLA'ya, tavsiyeleriyle yol gösteren danışmanım Selda TÜRKOĞLU COŞKUN'a ve amirlerim Ferhat ÇOLAK ile Dr. Ş. Gizem AYGÜN'e içtenlikle teşekkür ederim.

Yiğit Can ÇİDEM

Ankara, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
1. GİRİŞ	1
2. BİRLEŞİK KRALLIKTA TARIM SEKTÖRÜNÜN YAPISI VE GENEL TARIM POLİTİKALARI.....	3
2.1. Birleşik Krallık Tarım Sektörünün Yapısı	3
2.2. Birleşik Krallık'ın Tarım Politikaları ile Ortak Tarım Politikası	17
2.3. Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği ile İlişkileri ve Üyeliği	21
2.3.1. Üyelik Öncesi Süreç.....	21
2.3.2. Üyelik Dönemindeki Durum.....	22
2.3.3. Ortak Tarım Politikası	22
2.3.4. Ortak Ticaret Politikası, Serbest Dolaşım ve Ortak Para Politikası	23
2.3.5. AB Bütçesinde Birleşik Krallık'ın Katkısı.....	23
3. TÜRKİYE TARIM SEKTÖRÜNÜN YAPISI VE GENEL TARIM POLİTİKALARI.....	24
3.1. Türkiye Tarım Sektörünün Yapısı	24
3.1.1. Türkiye'de Tarımsal Üretimin Özellikleri	26
3.1.2. Türkiye'de Tarım İşletmeleri ve Özellikleri	29
3.2. Türkiye'de Uygulanan Tarım Politikaları	31
3.2.1. 1980 Öncesi Dönem.....	31
3.2.2. 1980-2000 Yılları Dönemi	33
3.2.3. 2000 Sonrası Dönem	35
3.3. Türkiye ve AB Tarım Politikalarının Karşılaştırılması.....	39
3.4. Türkiye ve Birleşik Krallık İlişkileri	42
3.3.1. Türkiye-Birleşik Krallık Ticaret Çalışma Grubu Toplantıları.....	43
4. AVRUPA BİRLİĞİ (AB) VE BREXIT	46
4.1. Brexit'e Giden Süreç.....	46
4.2. Brexit'in Siyasi Nedenleri.....	49
4.3. Brexit'in Ekonomik Etkileri.....	50
4.3.1. Brexit'in Birleşik Krallık Üzerindeki Ekonomik Etkileri	50

4.3.2. Brexit'in Türkiye Ekonomisine Etkileri.....	52
4.4. Ticaret ve İşbirliği Anlaşmasının BK'nin Ticari İlişkilerine Yansımaları	53
4.4.1. Ticaret ve İşbirliği Anlaşmasında Ulusal Muamele ve Pazara Giriş.....	55
4.4.2. Ticaret ve İşbirliği Anlaşmasında Menşe Kuralları.....	55
4.4.3. Ticaret ve İşbirliği Anlaşmasında Ticarete Teknik Engeller (TBT)	56
4.4.4. Ticaret ve İşbirliği Anlaşmasında Sağlık ve Bitki Sağlığı (SPS).....	56
4.4.5. Üçüncü Ülke Listesi, Hayvan, Bitki ve Gıda Maddeleri İçin Prosedürler	57
5. TÜRKİYE-BK SERBEST TİCARET ANLAŞMASINDA TARIM.....	58
6. SONUÇ.....	60
7. KAYNAKÇA	64
ÖZGEÇMİŞ.....	75

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 2. 1. Birleşik Krallık Temel Ekonomik Göstergeler	5
Çizelge 2. 2. Birleşik Krallıkta Tarım İşletmelerinde Arazi Kullanımı	6
Çizelge 2. 3. Birleşik Krallık'ın Tarımsal Ürün İthal Ettiği Ülkeler (2015-2021).....	8
Çizelge 2. 4. Birleşik Krallık'ın Tarımsal Ürün İhraç Ettiği Ülkeler (2015-2021).....	9
Çizelge 2. 5. Brexit Sonrası İlk Altı Ayda Birleşik Krallık'ın Tarımsal Ürün İhraç Ettiği Ülkeler.	10
Çizelge 2. 6. Birleşik Krallık'ın Tarımsal Ürün İhraç Ettiği Ülkeler (2022 İlk 6 Ay)	10
Çizelge 2. 7. Birleşik Krallık'ın Tarımsal Ürün İthal Ettiği Ülkeler (2021 İlk 6 Ay).....	11
Çizelge 2. 8. Birleşik Krallık'ın Tarımsal Ürün İthal Ettiği Ülkeler (2022 İlk 6 Ay).....	11
Çizelge 2. 9. Birleşik Krallık'ın Tarımsal Ürün Dış Ticareti (2019 yılı Ülke Payı, %).....	12
Çizelge 2. 10. Yıllar İtibariyle Birleşik Krallık Toplam Tarımsal Ticaret Miktarı.....	12
Çizelge 2. 11. BK'nin İhraç Ettiği İlk 5 Tarımsal Ürün.....	13
Çizelge 2. 12. BK'nin İthal Ettiği İlk 5 Tarımsal Ürün.....	13
Çizelge 2. 13. BK'nin İthal Ettiği İlk 5 Tarımsal Ürün (2021 İlk 6 Ay).....	14
Çizelge 2. 14. BK'nin İthal Ettiği İlk 5 Tarımsal Ürün (2022 İlk 6 Ay).....	14
Çizelge 2. 15. BK'nin İhraç Ettiği İlk 5 Tarımsal Ürün (2021 İlk 6 Ay).....	15
Çizelge 2. 16. BK'nin İhraç Ettiği İlk 5 Tarımsal Ürün (2022 İlk 6 Ay)	15
Çizelge 3. 1. Türkiye'de Tarım Ürünleri Dış Ticareti ve Tarımın GSYH'deki Payı.....	26
Çizelge 3. 2. Türkiye'de Tarım Açısından Güçlü ve Zayıf Yönler.....	31

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2. 1. BK 2011-2021 Yılları Arası Tarımın GSYİH İçindeki Payı.....	5
Şekil 2. 2. BK Toplam Tarım Alanı ve Ekilen Tarım Alanı Miktarları (1983-2021, bin ha)	7
Şekil 2. 3. BK 2000-2021 Yılları Arası Toplam Tarım İşgücü (1000 kişi).....	8
Şekil 3. 1. Türkiye'de İşlenmemiş Tütün Üretimi, Ton.....	37
Şekil 3. 2. Türkiye'de Zeytin Hasat Edilen Alan, Hektar	38

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AdTO	Adana Ticaret Odası
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AP	Avrupa Parlamentosu
AT	Avrupa Topluluğu
AvK	Avrupa Komisyonu
BK	Birleşik Krallık
BKK	Bakanlar Kurulu Kararı
BREXIT	BK'nin AB'den Ayrılması
CETA	AB-Kanada Kapsamlı Ekonomi ve Ticaret Anlaşması
DEFRA	BK Çevre, Gıda ve Köy İşleri Bakanlığı
DFI (DYY)	Doğrudan Yabancı Yatırım
DGD	Doğrudan Gelir Desteği
DPT	Devlet Plânlama Teşkilatı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EBK	Et ve Balık Kurumu
EPB	Ekonomik ve Parasal Birlik
e.t.	Erişim Tarihi
G	Gösterge
GB	Gümrük Birliği
GSMH	Gayri Safi Millî Hâsıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GTHB	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
İGV	İlave Gümrük Vergisi
IMF	Uluslararası Para Fonu
IPA	Katılım Öncesi Yardım Aracı
IPARD	Katılım Öncesi Yardım Aracı – Kırsal Kalkınma Bileşeni
ITC	Uluslararası Ticaret Merkezi
KB	Kalkınma Bakanlığı
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü

LEADER	Kırsal Ekonomik Kalkınmayı Sağlama Girişimi
MAFF	BK Tarım, Balık ve Gıda Bakanlığı
NFU	Ulusal Çiftçiler Birliği (BK)
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OKDTDM	Orta Karadeniz Dış Ticaret Destek Merkezi
OMÜ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
ONS	Birleşik Krallık Ulusal İstatistik Ofisi
OTP	Ortak Tarım Politikası
SEK	Süt Endüstrisi Kurumu
SPS	Sağlık ve Bitki Sağlığı
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
TBT	Ticarette Teknik Engeller
TÇG	Ticaret Çalışma Grubu
TEAE	Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü
TKDK	Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
TOB	Tarım ve Orman Bakanlığı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UfM	Akdeniz İçin Birlik
UK-EU TCA	BK-AB Ticaret ve İşbirliği Anlaşması
UKKS (NRDS)	Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi
USDA	Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı
WB	Dünya Bankası
ZDK	Ziraî Donatım Kurumu

1. GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB)'ne 1973 yılında üye olmuş olan Birleşik Krallık (BK), üyelik süreci boyunca kendini Kıta Avrupa ülkelerinden ayrı bir konumda tutmuş, Avro ve Schengen Bölgeleri gibi AB bütünleşmesinin önemli birlik mekanizmaları dışında kalmayı tercih etmiştir. Bu yaklaşım 2007 yılında imzalanan Lizbon Anlaşması'nın üye ülkelere verdiği Birlikten ayrılma hakkının BK'de bir seçenek olarak ele alınması ile neticelenmiş ve BK'yi ayrılık kararına götüren sürece böylece gelinmiştir (Mihaela, 2018).

BK, 23 Haziran 2016 tarihinde AB üyeliği referandumunda %52 "evet" oyuyla AB'den ayrılma kararı vermiş ve hükümet değişlikleri getiren ancak ayrılma sonucuna varan dönem bu referandum ile resmen başlamıştır. 2016'dan itibaren süreç tartışılmış, erteleme kararları ve ilave süreler ile 2019 yılına kadar ayrılık ötelenmiştir. Ancak Temmuz 2019'da göreve gelen Boris Johnson Hükümeti, Brexit'i birinci öncelik olarak belirlemiş ve süreci hızlı bir biçimde neticelendirmiştir. Böylece 31 Ocak 2020 tarihinde BK, resmen AB üyeliğinden ayrılmış, "Çekilme Anlaşması" imzalanarak 31 Aralık 2020 tarihine kadar AB hükümlerine ve anlaşmalarına tabi olması kararı verilmiştir (Bloom ve ark. 2019).

Çekilme Anlaşması uyarınca 2021 yılı sonunda BK her alanda AB'den tamamen bağımsız bir ülkeye dönüşmüştür. Bu süreçte AB-BK Ticaret Anlaşması ile birlikte nasıl bir ticaret ilişkisi düzenleneceği belirlenmiş ve AB ile diğer ülkelerle olan ticari ilişkiler kapsamında ticaret anlaşmaları hazırlanmıştır. AB-BK sürecine paralel olarak, ülkemizle BK arasında yürütölen STA müzakereleri tamamlanmış ve 29.12.2020 tarihinde Türkiye ile Birleşik Krallık arasında Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. (Ticaret Bakanlığı, 2022) Taraflar, 1 Ocak 2021'den itibaren belirtilen ürünlerin ithalat ve ihracatının herhangi bir ek vergiye tabi olmayacağı konusunda anlaşmışlardır. Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasıyla birlikte hem Birlik ülkeleri hem de diğer birçok ülke bunun kendi ekonomileri üzerine etkisinde endişe yaşamaya başlamışlardır. AB ülkeleri artık Birleşik Krallık ile ticaret yapmak için ekstra bürokratik işlemlere maruz kalacakları için bu süreçten olumsuz etkileneceklerdir. Fakat Birlik üyesi olmayan ülkeler BK ile ticaret hacimlerini arttırmann yanı sıra durumdan yararlanma şansına sahip olacaklardır (Yorulmaz ve Kaptan, 2021).

BK'nin AB'den ayrılık ve geçiş süreçleri Türkiye'yi siyasi ve ekonomik olarak yakından ilgilendirmektedir. Gümrük Birliği (GB)'ye ek olarak üyesi bulunduğumuz çok uluslu

örgütler veya platformlardaki iş birlikleri haricinde, BK Türkiye'yi stratejik ortak olarak konumlandırmaktadır. İkili ticaret hacmi 2020 yılı itibarıyla 17 milyar doları aşarken geleceğe yönelik ticaretin arttırılması beklenmektedir. Çekilme sonrası sürecin ekonomik ve siyasi boyutlarının mevcut ilişkileri ve gelecek ticari ilişkilerine dair yapılan çalışmalarda AB üyelerinin ve GB ilişkisi bulunan Türkiye'nin, ayrılık senaryoları arasında bulunan "anlaşmasız ayrılık" meydana gelseydi en fazla zarara uğrayacak ülkeler arasında bulunduğu değerlendirilmekteydi. Farklı raporlarda söz konusu ticari kayıpların toplamda 2-3 milyar dolar civarında, en fazla zarar görecektir ise motorlu taşıtlar ve imalat sanayi olacağı düşünülmüştür (Sampson, 2017).

Bu çalışmada Brexit süreci, BK'nin AB üyeliği döneminden başlayarak ele alınacak, Türkiye-BK ticari ilişkileri ile Çekilme Sürecinin ekonomik boyutları incelenecek ve Brexit sürecinin Türkiye ile Birleşik Krallık arasındaki tarımsal ticarete etkisi değerlendirilecektir.

2. BİRLEŞİK KRALLIKTA TARIM SEKTÖRÜNÜN YAPISI VE GENEL TARIM POLİTİKALARI

2.1. Birleşik Krallık Tarım Sektörünün Yapısı

Avrupa Kıtasının kuzeybatısında yer alan Birleşik Krallık 244.100 km²'lik bir yüzölçümüne sahiptir. Yüzölçümünün 130.400 km²'lik bölümü İngiltere'ye ait olurken, İskoçya 78.800 km²'lik, Galler 20.800 km²'lik, ve Kuzey İrlanda 14.100 km²'lik bir alanı kapsamaktadır. Birleşik Krallık monarşi ile yönetilen bir yönetim sistemine sahiptir. Birleşik Krallık; İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda olmak üzere dört kurucu ülkeden oluşan bir devlettir (Aljazeera, 2019).

Ülke topraklarının yaklaşık %71'lik bölümü ekilmeye müsait alan ve çayırlardan oluşurken, %10'luk bölümü ormanlık alanlardan %19'luk bölümü ise şehirlerden ve yerleşim alanlarından oluşmaktadır. Birleşik Krallık, 2021 yılı verilerine göre 67,42 milyon nüfusa sahip olup, 2022 yılında nüfusun 67,73 milyona yükselmesi beklenmektedir (ONS, 2022). Birleşik Krallık'ın ortalama nüfus artış hızı yıllık %0,4'tir. 2021 yılı itibariyle ülkenin yaş ortalaması 40,4'dür. Dünya Bankası verilerine göre 2020 yılında ülkenin GSYİH'si içinde tarım sektörünün payı %1 oranında olurken, sanayinin payı %17 ve hizmetler sektörünün payı %71 oranında olduğu gözlenmiştir (WB, 2022).

2020 yılında tarım, Birleşik Krallık ekonomisine yaklaşık %0,5 katkıda bulunmuştur. Birleşik Krallık'ta tarım sektörü yaklaşık 500 bin kişiye istihdam sağlamakta ve 219.000 çiftlik işletmesinden oluşmaktadır. Tarım ortalama 17-18 milyon hektar alanda yapılmakta ve söz konusu sektörde 2020 yılında 472.100 kişi istihdam edilmektedir. Tarım nüfusunun dağılımı İngiltere'de 301.500 kişi, İskoçya'da 67.700 kişi, Kuzey İrlanda'da 51.100 kişi ve Galler'de 52.800 kişi olarak verilmektedir (ONS, 2022).

2015 yılından bu yana ekilebilir alanlarda biyoenerji ürünleri üretimi yapılmaya başlanmıştır. 2020 yılında, Birleşik Krallık'taki ekilebilir arazinin %1.6'sında biyoenerji ürünleri üretmek için kullanılmıştır. 2015 yılından bu yana arazilerin yaklaşık %20'si biyoyakıt (biyodizel ve biyoetanol) üretimi için kullanılmaktadır (ONS, 2022).

Birleşik Krallık genelinde, birçok çiftlik birden fazla tarımsal faaliyetle uğraşmakta ve bu nedenle çiftlikler, ana çıktıklarına göre dokuz ana tarımsal alan türünden biri içinde

sınıflandırılmaktadırlar. Birleşik Krallık'ın çeşitli topografyası ve iklimi, bazı tarımsal faaliyetlerinin bazı bölgelerde diğerlerinden daha yoğun yapılmasını mecburi kılmaktadır. Dağlık yayla bölgeleri tipik olarak ovalardan daha soğuk ve daha nemlidir. Bölgede hayvancılık yoğun olarak yapılmaktadır. Özellikle koyun üretimi genellikle, serin yazların ve yüksek yağışların ekin yetiştirmek için uygun olmadığı dağlık bölgelerde yapılmaktadır. İngiltere koyun sürüsünün %21'i Güney Batı'da ve %19'u Kuzey Batı'dadır. Nemli hava, Birleşik Krallık'ın batısına yağışlı hava getirmektedir. Birleşik Krallık'ın batısındaki ılık, yağışlı iklim ve daha yumuşak tepeler, bölgeyi süt hayvancılığı için uygun hale getirmektedir. Birleşik Krallık'ın süt hayvancılığının %39'u Güney Batı'da yetiştirilmektedir. Sıcak hava, Birleşik Krallık'ın doğusuna kurak yazlar yaşanmasına neden olmaktadır. Bölgenin doğu kısmında tarımsal üretim yoğun olarak yapılmaktadır. BK'nin şeker pancarı üretiminin %62'si ve buğday üretiminin %27'si burada gerçekleştirilmektedir (ONS, 2022).

Birleşik Krallık tarımsal işgücünün büyüklüğü, son on yılda 464.000 ile 481.000 arasında değişen büyük ölçüde sabit kalmıştır. 2020'de Birleşik Krallık'ta tarım sektöründe çalışanların %64'ü ya çiftçi, iş ortağı, yönetici ya da eş konumundaydı. 2020 yılında İngiltere'deki ortalama çiftlik büyüklüğü 87 ha olurken, Kuzey Doğu'daki çiftlikler 144 ha ile en büyük ortalama çiftlik büyüklüğüne sahip olmakta ve West Midlands'teki çiftlikler ise ortalama 67 ha ile en küçük çiftliklere sahip olmaktadır. 100 hektardan fazla çiftlik büyüklüğünün oranı Kuzey Doğu'da diğer tüm bölgelerden daha fazladır, bu da Kuzey Doğu'daki büyük mülklerin sayısından kaynaklanmaktadır. Büyük mülkler, bu bölgedeki çok sayıda kiracı çiftçi tarafından işletilmektedir (ONS, 2022).

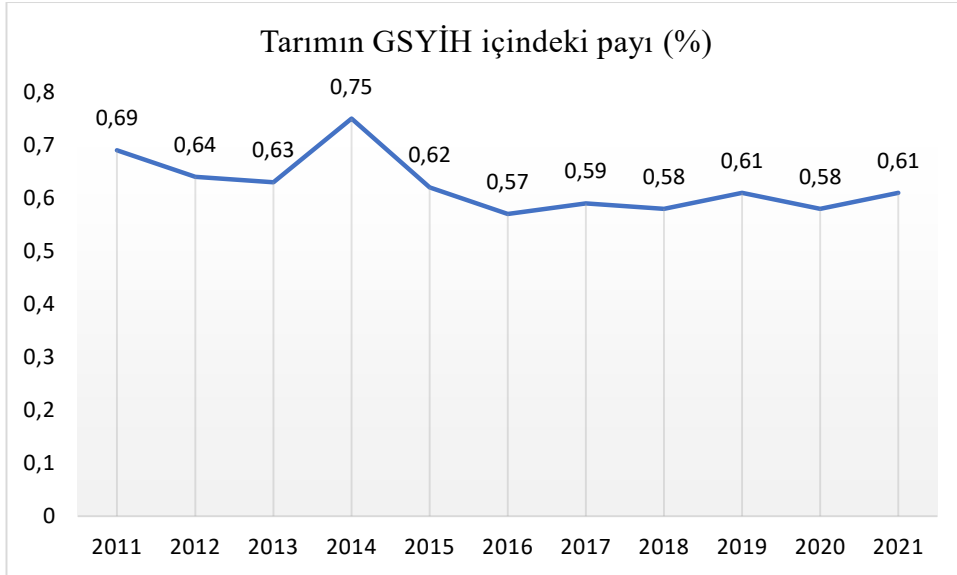
Zengin petrol, doğal gaz ve kömür kaynaklarıyla Birleşik Krallık, AB'de en fazla enerji kaynağına sahip ülke iken 1990'lı yıllardan itibaren üretim giderek azalmış ve yerel talebi karşılayamamaya başlamıştır. Artan küresel enerji fiyatları, ülkenin giderek ithalata bağımlı hale gelmesi nedeniyle ekonomi için risk oluşturmaktadır. 1980'li yıllarda enerji açısından kendi kendine yeterli olan ülke, günümüzde net enerji ithalatçısı konumuna gelmiştir. Ülkenin diğer maden kaynakları son derece sınırlıdır (AdTO, 2020).

Çizelge 2. 1. Birleşik Krallık Temel Ekonomik Göstergeler

	2019	2020	2021
GSYİH (Cari Fiyatlar milyar dolar)	2833	2711	3125
GSYİH Büyüme (Sabit Fiyatlar-%)	1,4	-9,9	5,3
Kişi Başına Düşen Milli Gelir (Cari Fiyatlar- dolar)	42417	40406	46344
Tüketici Fiyat Enflasyonu (ort, %)	1,8	0,9	1,5
Cari Ödemeler Dengesinin GSYİH'ye Oranı (%)	-3,1	-3,9	-3,9
Devletin Genel Net Borçlanmasının GSYİH'ye Oranı (%)	75,3	93,8	97,2
Toplam Yatırımların GSYİH'ye Oranı (%)	18,3	17	17,4
Nüfus (milyon)	66,8	67,09	67,42

Kaynak: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/>, 2022

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH), bir ülkede belirli bir dönem içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin para cinsinden değerini ölçme yoluyla o ülkenin ekonomik büyüklüğünü gösteren önemli ölçütlerden biridir. GSYH, farklı şekillerde hesaplanmakla birlikte, genel eğilim üretim (katma değer) yoluyla hesaplanması doğrudur (Naldan, 2015). Şekil 1'de görüldüğü üzere Birleşik Krallık'ın tarım sektörünün toplam GSYİH içindeki payında azalmalar gözlemlenmektedir.

Şekil 2. 1. BK 2011-2021 Yılları Arası Tarımın GSYİH İçindeki Payı (WB, 2022)

Birleşik Krallık 2019 yılında 2,8 trilyon dolar olan GSYİH, 2021 yılında 3,1 trilyon dolar kadar yükselerek dünyanın 5. büyük ekonomisine sahip konuma gelmiştir. Ülke, 2021 yılında 46.344 dolarlık kişi başına düşen cari fiyatlarla milli gelir ile dünyada 23. sırada yer almaktadır. 2021 yılında sabit fiyatlara göre GSYİH, %5,3 oranındadır. 2021 yılında tüketici fiyatlarına göre yıllık ortalama enflasyon oranı %1,5 olurken, bu oranın 2022 yılında %1,9 olacağı tahmin edilmektedir.

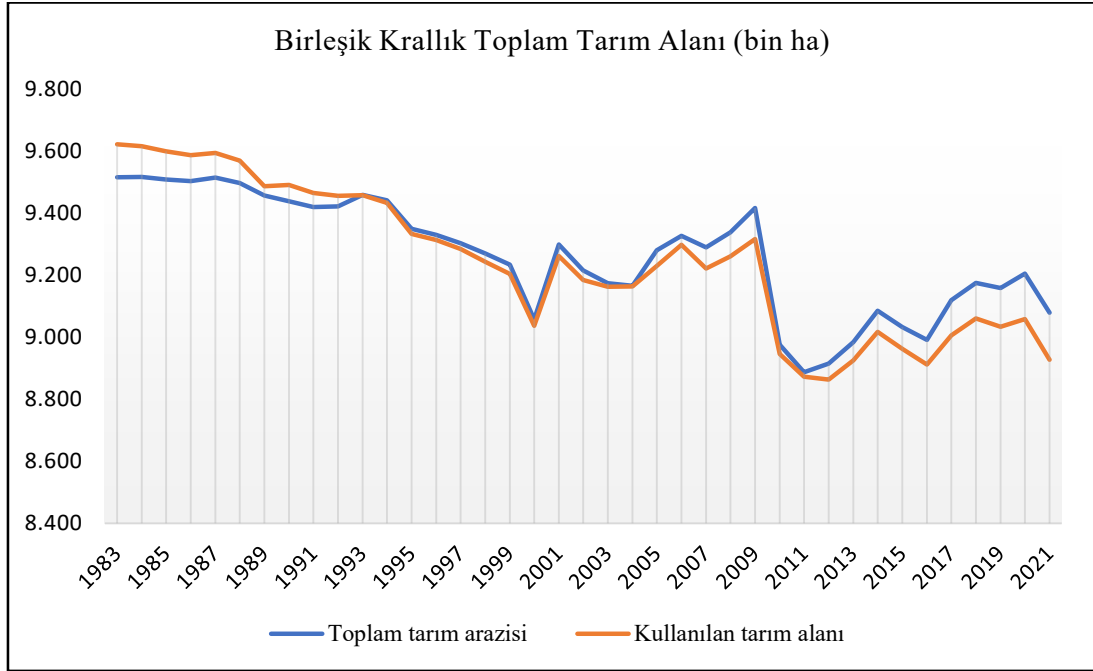
Tarımsal üretim zincirinin birinci halkası olan tarım arazileri, ülkelerin karşılaştırmalı üretim üstünlüklerini etkileyen en önemli faktördür. (Naldan, 2015) Birleşik Krallık son yıllarda tarımsal arazi varlığı azalma eğilimi göstermektedir (Çizelge 2.2.).

Çizelge 2. 2. Birleşik Krallıkta Tarım İşletmelerinde Arazi Kullanımı

	2016	2017	2018 ⁽ⁱ⁾	2019	2020	2021	%değiş. 2021/2020
Kullanılan tarım alanı	9.006	9.061	9.034	9.059	8.928	8.832	%-1,1
Toplam tarım arazisi (genel kaba otlatma dahil)	9.520	9.575	9.559	9.605	9.479	9.374	%-1,1
Ortak kaba otlatma	399	399	399	399	399	399	%0,0
Tarımsal işletmelerin toplam alanı	9.121	9.176	9.160	9.206	9.080	8.976	%-1,2
Toplam ekilebilir alan	4.836	4.894	4.874	4.914	4.840	4.864	%0,5
Toplam mahsul	3.993	4.054	3.992	4.028	3.803	3.876	%1,9
Ekilebilir ürünler	3.857	3.914	3.853	3.890	3.666	3.746	%2,2
Hububat	2.617	2.660	2.598	2.695	2.526	2.692	%6,6
Yağlı tohumlar	571	550	571	509	381	313	%-17,8
Patates	104	108	106	109	108	103	%-5,3
Diğer ürünler	564	596	578	577	651	638	%-2,0
Bahçe bitkileri	136	140	138	137	137	131	%-4,7
İşlenmemiş ekilebilir arazi	216	200	225	191	326	231	%-29,2
Geçici çim (son 5 yılda ekilen)	627	640	656	696	710	756	%6,5
Toplam kalıcı otlak	3.760	3.757	3.752	3.736	3.679	3.558	%-3,3
Tarım arazileri üzerindeki diğer araziler	524	525	534	555	561	554	%-1,2
Ormanlık alan	370	369	372	379	385	382	%-0,8
Dış mekan domuzları için kullanılan arazi (g)	1 0	1 0	1 0	1 0	1 0	1 2	%17,8
Tarım dışı tüm araziler	143	146	153	166	166	160	%-3,4

Kaynak: <https://www.gov.uk/government/collections/structure-of-the-agricultural-industry>,
2022

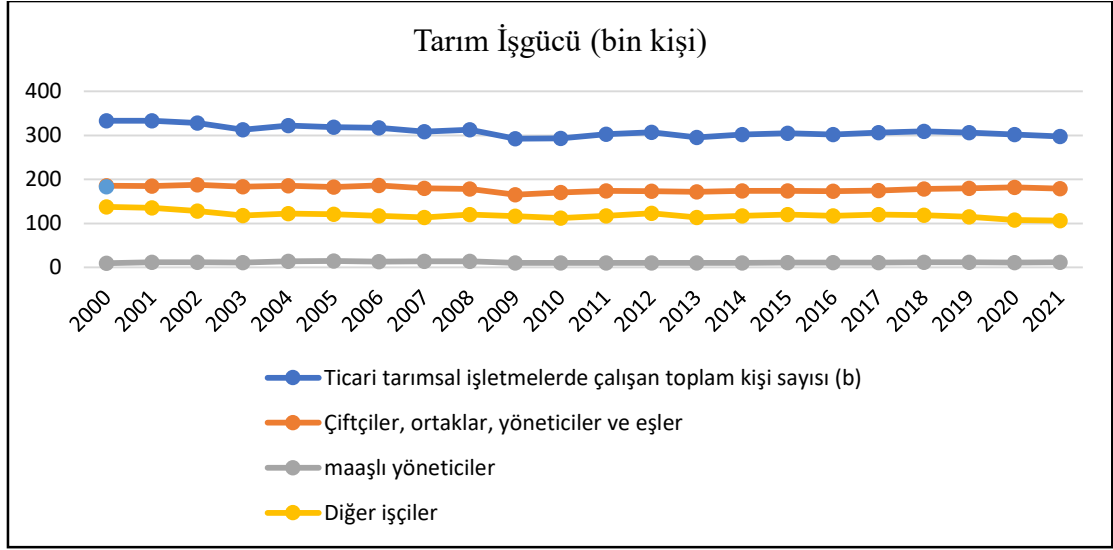
Yine aşağıda Şekil 2.2.'de BK'nın toplam tarım alanı ve ekilen tarım alanının yıllar içindeki değişimi grafiksel olarak görülebilmektedir. Buna göre söz konusu alanlar 1983 yılından 2021 yılına kadar azalan bir eğilim içerisinde olmuştur.

Şekil 2. 2. BK Toplam Tarım Alanı ve Ekilen Tarım Alanı Miktarları (1983-2021, bin ha) (WB, 2022)

Tarımsal üretimi gerçekleştirmek için gerekli olan ikinci önemli unsur işgücüdür. Tarımsal işgücü, temel işgücü sınıfını oluşturmaktadır. Bu durum tarımsal istihdamın, tarımın ekonomideki yeri açısından büyük bir anlam ifade ettiğini göstermektedir. Tarımsal işgücü, tarımın ülkelerdeki önemini ve gelecekteki perspektifleri ifade eden önemli göstergelerden bir diğeridir (Naldan, 2015).

Aşağıda Şekil 2.3.'den de görüleceği üzere Birleşik Krallık'ta tarımsal işletmelerde çalışan kişi sayısı giderek azalmıştır. Tarımsal işgücünde görülen bu azalma; etkin tarım politikaları, göç, kentleşme ve sanayileşme gibi etkenlerden kaynaklanmaktadır. Tarımsal nüfusun düşmesi, ülkelerin gelişme yolunda geçtiği süreçlerden biridir.

Şekil 2. 3. BK 2000-2021 Yılları Arası Toplam Tarım İşgücü (1000 kişi) (BK Hükümeti, 2022)

Trademap verilerine göre BK, 2018 yılında dünyadan yaklaşık 670 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirmiştir. Toplam ithalatı içerisinde Türkiye'nin payı %2 olup, ithalat yaptığı ülkeler içinde 14. Sıradadır. BK 2018 yılı toplam ihracatı 487 milyar dolar olup, Türkiye %3'lük pay ile BK ihracat yaptığı ülkeler arasında 11. sıradadır. 2021 yılı itibariyle Türkiye BK'nin tarımsal ürün ithal ettiği ülkeler arasında ise 19. sırada yer almaktadır (Çizelge 2.3.).

Çizelge 2. 3. Birleşik Krallık'ın Tarımsal Ürün İthal Ettiği Ülkeler (2015-2021)

	Ülkeler/İthalat	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
	Dünya	64,5	61,3	63,7	67,1	65,8	6,9	67,5
1	Hollanda	8,8	8,5	8,7	9,2	8,7	8,6	7,9
2	Fransa	6,5	5,7	6,1	6,3	6,1	6,0	6,0
3	İrlanda	6,6	5,8	6,1	6,6	6,3	6,3	5,9
4	Almanya	5,8	5,5	5,8	6,1	6,1	6,1	4,5
5	İspanya	4,1	4,1	4,2	4,4	4,5	4,7	4,5
6	İtalya	3,7	3,5	3,5	3,8	3,8	4,0	4,2
7	Belçika	3,3	3,2	3,2	3,4	3,4	3,5	4,0
8	Polonya	2,0	2,1	2,5	2,7	2,6	2,9	3,1
9	ABD	2,0	1,9	1,9	2,0	1,8	1,8	1,8
10	Danimarka	1,8	1,9	1,9	1,9	1,6	1,7	1,6
11	Çin	0,9	0,9	1,0	1,0	1,1	1,2	1,2
12	Brezilya	1,1	1,1	0,9	1,0	0,9	1,0	1,2
13	Güney Afrika	0,8	0,9	0,9	0,9	0,8	0,9	1,0
14	Hindistan	0,8	0,7	0,8	0,7	0,7	0,8	0,9
15	Arjantin	0,7	0,7	0,8	0,8	0,7	0,8	0,9
16	Tayland	1,0	0,9	0,9	1,0	1,0	0,9	0,9
17	Norveç	0,1	0,1	0,1	0,2	0,3	0,2	0,8
18	Kanada	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5	0,6	0,7
19	Türkiye	0,4	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,7
20	Yeni Zelanda	0,9	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7

Kaynak: Trademap, 2022 Değerler: Milyar ABD Doları, 2021 yılına göre sıralanmıştır.

Çizelgeden de görüleceği üzere BK, 2021 yılında dünyadan yaklaşık 67 milyar dolarlık tarımsal ürün ithalatı gerçekleştirmiştir. Toplam tarımsal ürün ithalatı içerisinde Türkiye'nin payı %1 olup, ithalat yaptığı ülkeler içinde 19. sıradadır.

Çizelge 2.4.'de ise BK'nin 2021 yılı toplam ihracatının 29,5 milyar dolar olduğu görülmektedir. Diğer taraftan Türkiye BK'nın ihracat yaptığı ülkeler arasında %0,6'lık pay ile 30. sırada olduğundan aşağıdaki tabloda yer verilmemiştir.

Çizelge 2. 4. Birleşik Krallık'ın Tarımsal Ürün İhraç Ettiği Ülkeler (2015-2021)

	Ülkeler/İhracat	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
	Dünya	29,5	28,8	30,0	31,7	31,6	28,9	29,4
1	İrlanda	5,1	4,8	5,2	5,8	5,4	5,4	4,7
2	Fransa	3,1	3,0	3,0	3,0	3,0	2,7	3,2
3	ABD	2,9	2,9	2,9	3,0	3,1	2,4	2,7
4	Hollanda	2,1	1,9	2,1	2,3	2,3	2,2	2,3
5	Almanya	1,8	1,8	1,8	1,9	1,9	1,8	1,2
6	Çin	0,4	0,5	0,7	0,8	1,0	0,9	1,1
7	Belçika	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9	0,7	0,8
8	İspanya	1,3	1,3	1,2	1,3	1,3	0,9	0,8
9	Avustralya	0,5	0,4	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5
10	Polonya	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5
11	Kanada	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5
12	Hong Kong	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
13	İtalya	0,7	0,7	0,7	0,8	0,7	0,6	0,4
14	Singapur	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4
15	Japonya	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,4
16	BAE	0,5	0,4	0,4	0,5	0,4	0,3	0,4
17	Norveç	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,4	0,4
18	Tayvan	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3
19	İsveç	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3
20	Danimarka	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3

Kaynak: Trademap, 2022 Değerler: Milyar ABD Doları, 2021 yılına göre sıralanmıştır.

Birleşik Krallık'ın Tarımsal ürün ihracatı 2021 yılı Ocak ayında Çizelge 2.5.'den de görüleceği üzere 1,1 milyar dolar iken 2022 yılında yaklaşık olarak iki katına çıkmış olup 2022 yılı Ocak ayında 2 milyar dolara yükselmiştir (Çizelge 2.6.). Ancak, Haziran aylarında ise aradaki farkın yalnızca 150 bin dolara düştüğü dolayısı ile 2021 ve 2022 yılları arasındaki farkın kapandığı gözlemlenmektedir.

Çizelge 2. 5. Brexit Sonrası İlk Altı Ayda Birleşik Krallık'ın Tarımsal Ürün İhraç Ettiği Ülkeler

Ülkeler	2021 Ocak	2021 Şubat	2021 Mart	2021 Nisan	2021 Mayıs	2021 Haziran
Dünya	1.167.187	1.813.281	2.287.026	2.079.023	2.373.539	2.408.840
Fransa	83.207	171.861	280.930	243.817	289.060	302.169
İrlanda	64.884	134.298	226.542	210.771	246.988	261.588
ABD	169.739	188.062	206.783	227.915	256.167	223.675
Hollanda	62.708	157.264	196.535	175.715	189.769	190.714
Çin	58.392	104.132	117.581	97.219	127.308	108.047

Kaynak: Trademap, 2022, Birim: Bin dolar

Çizelge 2. 6. Birleşik Krallık'ın Tarımsal Ürün İhraç Ettiği Ülkeler (2022 İlk 6 Ay)

Ülkeler	2022 Ocak	2022 Şubat	2022 Mart	2022 Nisan	2022 Mayıs	2022 Haziran
Dünya	2.072.693	2.652.922	2.862.011	2.712.745	2.749.814	2.556.673
İrlanda	311.027	414.056	464.165	406.263	417.644	423.242
Fransa	198.689	315.083	317.416	312.034	312.574	292.832
ABD	211.380	240.891	281.844	272.649	277.493	219.411
Hollanda	166.502	236.600	250.687	231.338	243.812	217.737
Almanya	76.003	120.905	138.030	129.412	106.901	109.413

Kaynak: Trademap, 2022, Birim: Bin dolar

Birleşik Krallık'ın tarımsal ürün ithal ettiği ülkeler değerlendirildiğinde 2021 ile 2022 yıllarında, tarımsal ihracattaki kadar önemli bir fark gözlemlenmez iken 1 milyar dolarlık bir artış kaydedilmektedir (Çizelge 2.7 ve Çizelge 2.8.).

Çizelge 2. 7. Birleşik Krallık'ın Tarımsal Ürün İthal Ettiği Ülkeler (2021 İlk 6 Ay)

Ülkeler	2021 Ocak	2021 Şubat	2021 Mart	2021 Nisan	2021 Mayıs	2021 Haziran
Dünya	4.668.863	4.919.723	5.980.232	5.519.866	5.572.001	5.929.765
Hollanda	496.637	551.380	732.107	632.033	639.516	683.514
Fransa	375.784	441.496	535.153	502.346	509.727	595.999
İrlanda	361.111	376.073	458.690	414.708	475.056	579.744
İspanya	373.816	404.345	463.787	411.059	410.121	382.601
Almanya	345.040	365.221	428.998	339.430	345.034	376.848

Kaynak: Trademap, 2022, Birim: Bin dolar

Çizelge 2. 8. Birleşik Krallık'ın Tarımsal Ürün İthal Ettiği Ülkeler (2022 İlk 6 Ay)

Ülkeler	2022 Ocak	2022 Şubat	2022 Mart	2022 Nisan	2022 Mayıs	2022 Haziran
Dünya	6.504.139	6.396.787	7.125.401	6.502.929	7.146.969	6.734.862
Hollanda	711.844	640.925	808.017	723.787	788.822	746.203
Fransa	521.087	578.304	629.032	511.335	641.030	595.480
İrlanda	427.925	484.935	519.359	551.174	529.071	564.278
Almanya	473.333	478.554	492.124	409.626	495.083	467.835
İspanya	551.759	513.420	581.433	448.160	550.659	453.860

Kaynak: Trademap, 2022, Birim: Bin dolar

Brexit öncesi dönemde Birleşik Krallık'ın tarımsal ürün ithal ve ihrac ettiği ülkelere ise aşağıda Çizelge 2.9.'da yer verilmiştir.

Çizelge 2. 9. Birleşik Krallık’ın Tarımsal Ürün Dış Ticareti (2019 yılı Ülke Payı, %)

Birleşik Krallık’ın İthalatı					Birleşik Krallık’ın İhracatı				
Ülkeler/İthalat	2017	2018	2019	Artış	Ülkeler/İhracat	2017	2018	2019	Artış
Hollanda	8,7	9,2	8,8	%13,4	İrlanda	5,2	5,9	5,4	%17,2
İrlanda	6,1	6,6	6,3	%9,6	ABD	3,0	3,0	3,1	%9,9
Almanya	5,9	6,1	6,2	%9,4	Fransa	3,1	3,1	3,0	%9,6
Fransa	6,1	6,3	6,2	%9,4	Hollanda	2,1	2,4	2,3	%7,3
İspanya	4,3	4,5	4,6	%6,9	Almanya	1,9	2,0	1,9	%6,1
İtalya	3,6	3,8	3,8	%5,8	İspanya	1,3	1,4	1,4	%4,5
Belçika	3,3	3,5	3,4	%5,2	Çin	0,7	0,8	1,0	%3,2
Polonya	2,5	2,7	2,6	%4,0	Belçika	0,9	1,0	1,0	%3,0
ABD	2,0	2,0	1,8	%2,8	İtalya	0,7	0,8	0,8	%2,4
Danimarka	2,0	2,0	1,7	%2,6	Avustralya	0,5	0,6	0,6	%1,9
Dünya	63,7	67,2	65,7	-	Dünya	30,0	31,7	31,6	-

Kaynak: Trademap, 2022 Değerler: Milyar ABD Doları, 2019 yılına göre sıralanmıştır.

Birleşik Krallık’ın 2020 yılında tarım ürünleri ihracatı 40 milyar dolar, tarım ürünleri ithalatı 63 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve dış ticaret dengesi 35,3 milyar dolar açık vermiştir. Tarımsal ihracatın tarımsal ithalatı karşılama oranı %47 olup BK net tarım ürünleri ithalatçısı ülke konumundadır. Ülkenin 2020 yılında bir önceki yıla göre ihracatı %15, ithalatı %9 azalmıştır. Ülke, dünya ihracatında 11. sırada (%2,3 pay); dünya ithalatında 5. sırada (%3,6 pay) gelmektedir. Aşağıda Çizelge 2.10.’da yıllar itibariyle Birleşik Krallık toplam tarımsal ticaret miktarı görülmektedir.

Çizelge 2. 10. Yıllar İtibariyle Birleşik Krallık Toplam Tarımsal Ticaret Miktarı

Yıl	Tarım Ürünleri			Toplam		
	İthalat	İhracat	Denge	İthalat	İhracat	Denge
2015	64,5	29,5	-35,0	630,2	466,2	-163,9
2016	61,3	28,8	-32,4	636,3	411,4	-224,9
2017	63,7	30,0	-33,7	640,9	441,8	-199,0
2018	67,1	31,7	-35,4	671,6	490,8	-180,8
2019	65,8	31,6	-34,0	692,4	468,3	-224,1
2020	66,9	28,9	-37,9	634,1	395,6	-238,4
2021	67,5	29,4	-38,0	688,1	467,7	-220,4

Kaynak: (Uluslararası Para Fonu (IMF), 2020), (OECD, 2020) ve (International Trade Centre (ITC), Trademap, 2020)

Aşağıda verilen Çizelge 2.11. ile Çizelge 2.12.'de ise sırasıyla BK'nin ihraç ve ithal ettiği ilk 5 tarımsal ürün görülmektedir.

Çizelge 2. 11. BK'nin İhraç Ettiği İlk 5 Tarımsal Ürün

Ürünler	2019			2020			2021		
	Değer	Miktar	Birim Fiyat	Değer	Miktar	Birim Fiyat	Değer	Miktar	Birim Fiyat
Viskiler (m ³)	6.428	872 (m3)	7.368	5.032	439 (m3)	11.472	6.379	*	7.702
Gıda müstahzarları.	1.574	207	7.598	1.570	184	8.535	1.541	178	8.639
"Taze veya soğutulmuş atlantik somonu ""salmosalar"" ve tuna somonu ""hucho hucho""	800	95	8.375	585	73	8.029	845	98	8.629
Hayvan beslemede kullanılan müstahzarlar (perakende satışa sunulan köpek veya kedi maması hariç)	725	500	1.449	772	*	*	761	453	1.678
Cin (m ³)	862	161	5.348	738	136	5.444	745	141	5.301
Toplam	31.645	-	-	28.982	-	-	29.768	-	-

Kaynak: Trademap, 2022, (Değer: milyon dolar, Miktar: Bin ton, Birim Fiyat: dolar/ton)

Çizelge 2. 12. BK'nin İthal Ettiği İlk 5 Tarımsal Ürün

Ürünler	2019			2020			2021		
	Değer	Miktar	Birim Fiyat	Değer	Miktar	Birim Fiyat	Değer	Miktar	Birim Fiyat
Taze üzüm şarabı, dahil. müstahkem şaraplar ve fermantasyonu durdurulmuş üzüm şırası...	2.788	*	0	2.814	721	3.903	3.071	*	*
Ekmek, pasta, kek, bisküvi ve diğer fırıncılık ürünleri (kakao içersin içermesin); cemaat...	2.128	785	2.709	2.173	799	2.721	2.120	695	3.049
Gıda müstahzarları, b.b.	1.768	413	4.280	1.854	450	4.118	1.458	*	*
"Gallus domesticus" türünden kümes hayvanlarının eti veya sakatları, hazırlanmış veya konserve edilmiş (...)	1.406	366	3.839	1.382	347	3.984	1.233	311	3.970
Perakende satışa sunulan köpek veya kedi maması	928	528	1.756	1.014	548	1.849	1.190	562	2.118
Toplam	65.680	-	-	66.906	-	-	67,545	-	-

Kaynak: Trademap, 2022, (Değer: milyon dolar, Miktar: Bin ton, Birim Fiyat: dolar/ton)

Yine Brexit sonrası dönemde BK'nin ithal ve ihraç ettiği ilk 5 tarımsal ürün 2021 yılı ilk 6 aylık dönemi ve 2022 yılı ilk altı aylık dönemleri Çizelge 2.13., Çizelge 2.14., Çizelge 2.15 ile Çizelge 2.16.'da ayrı ayrı gösterilmektedir.

Çizelge 2. 13. BK'nin İthal Ettiği İlk 5 Tarımsal Ürün (2021 İlk 6 Ay)

ÜRÜN	2021 Ocak	2021 Şubat	2021 Mart	2021 Nisan	2021 Mayıs	2021 Haziran
Şarap veya taze üzüm	165.616	162.240	246.163	265.418	255.154	289.758
Ekmek, hamur işleri, kekler, bisküviler ve diğer unlu mamuller	151.022	159.844	176.046	156.033	158.972	190.336
Kümes hayvanlarının hazırlanmış veya konserve edilmiş etleri veya sakatatları	81.757	89.501	138.955	90.793	90.022	136.631
Gıda müstahzarları	105.356	116.233	124.485	105.913	117.570	134.614
Köpek veya kedi maması	83.322	88.169	113.105	99.987	91.308	105.775

Kaynak: Trademap, 2022, Birim: Bin dolar

Çizelge 2. 14. BK'nin İthal Ettiği İlk 5 Tarımsal Ürün (2022 İlk 6 Ay)

ÜRÜN	2022 Ocak	2022 Şubat	2022 Mart	2022 Nisan	2022 Mayıs	2022 Haziran
Taze üzüm şarabı	229.442	244.749	266.853	236.582	285.634	277.783
Ekmek, hamur işleri, kekler, bisküviler ve diğer unlu mamuller	196.193	211.963	218.236	188.563	216.086	214.976
Gıda müstahzarları	154.060	163.139	159.190	145.793	163.499	154.646
Kümes hayvanlarının hazırlanmış veya konserve edilmiş etleri veya sakatatları	149.594	114.885	161.950	138.739	150.257	147.678
Köpek veya kedi maması	99.485	117.171	129.325	116.829	121.525	110.188

Kaynak: Trademap, 2022, Birim: Bin dolar

2021 ve 2022 yılları için BK'nin ithal ettiği ilk 5 tarımsal ürün için incelendiğinde yukarıda verilen Çizelge 2.1.3. ve 2.14.'den Ocak ayında gözlemlenen farkın yüksek iken Haziran ayına gelindiğinde farkın neredeyse tamamen kapandığı anlaşılmaktadır.

Aşağıda Çizelge 2.15. ve Çizelge 2.16.'da ise 2021 ve 2022 yılları için BK'nin ihraç ettiği ilk 5 tarımsal ürün incelendiğinde Ocak ayında gözlemlenen farkın yüksek iken Haziran ayına gelindiğinde farkın neredeyse tamamen kapandığı anlaşılmaktadır.

Çizelge 2. 15. BK'nin İhraç Ettiği İlk 5 Tarımsal Ürün (2021 İlk 6 Ay)

ÜRÜN	2021 Ocak	2021 Şubat	2021 Mart	2021 Nisan	2021 Mayıs	2021 Haziran
Viski	305.750	439.396	512.579	468.251	546.444	528.045
Gıda müstahzarları	68.684	107.682	140.012	113.549	143.681	137.545
Taze veya dondurulmuş somon	25.778	43.074	69.776	75.317	102.761	103.413
Hayvan beslemede kullanılan müstahzarlar	34.153	43.995	47.102	45.104	56.169	85.452
Safkan damızlık at	14.301	10.920	27.058	35.987	66.120	75.170

Kaynak: Trademap, 2022, Birim: Bin dolar

Çizelge 2. 16. BK'nin İhraç Ettiği İlk 5 Tarımsal Ürün (2022 İlk 6 Ay)

ÜRÜN	2022 Ocak	2022 Şubat	2022 Mart	2022 Nisan	2022 Mayıs	2022 Haziran
Viski	460.147	576.032	636.148	663.408	649.301	565.819
Gıda müstahzarları	93.966	137.572	152.643	128.176	126.419	117.514
Taze veya dondurulmuş somon	50.369	48.740	53.082	62.744	76.918	69.329
Cin	54.249	82.808	82.856	75.185	78.630	64.621
Hayvan beslemede kullanılan müstahzarlar	49.712	57.606	69.990	50.998	67.742	61.717

Kaynak: Trademap, 2022, Birim: Bin dolar

Birleşik Krallık, diğer AB ülkeleriyle ticaret de dahil olmak üzere 2020 yılında tüm sektörlerde toplam ticarete ölçülen dünyanın en büyük on ikinci ihracatçısı ve beşinci en büyük ithalatçısıdır (WB, 2020). Dünya pazarları için önemine rağmen, BK'nin ticareti AB

ile çok entegredir. 2019'da BK'nin toplam ihracatının %43'ü AB'ye gitmiştir. Birleşik Krallık tarım sektörü, bir bütün olarak Birleşik Krallık ekonomisine göre küçüktür ve Birleşik Krallık net bir tarım ithalatçısıdır. 2020'de Birleşik Krallık çiftlik üretiminin değeri 34,2 milyar dolardır. Bu toplamın 11,6 milyar doları (9 milyar sterlin) ekinlere atfedilirken, buğday, arpa, sebze ve bahçe ürünleri toplamın yarısına yakınına oluşturmaktadır. Hayvancılık ürünleri 19,3 milyar dolar (15.1 milyar sterlin) değerindedir (BK-DEFRA, 2020). Birleşik Krallık topraklarının %70'inden fazlası tarım için kullanılırken, Birleşik Krallık'ın ekilebilir arazi miktarına kıyasla büyük nüfusu, onu net bir tarım ithalatçısı yapmaktadır. BK, 2020'de 75,5 milyar dolarlık tarım ve ilgili mallar ithal etmiş ve 30,5 milyar dolar değerinde ihracat gerçekleştirmiştir (USDA, Trade Data 2022).

Birleşik Krallık tarım sektörü AB ile yüksek düzeyde bütünleşmiştir. Birleşik Krallık tarım sektörü, 2010 ve 2019 yılları arasında AB'nin Ortak Tarım Politikasından (CAP) 46.5 milyar dolar (37.8 milyar Avro) destek almıştır. Bu, çiftçilere doğrudan ödemeleri, piyasa fiyat desteğini ve kırsal kalkınma projelerine yatırımı içermektedir (DEFRA, 2021). 2020'de doğrudan ödemelerin miktarı 3,6 milyar dolar olmuştur (2,8 milyar sterlin) (DEFRA, 2021).

BK'nin toplam ihracatı 2015'teki 466,3 milyardan 2019'da 470,5 milyara yükselmiştir. Ülkenin toplam ticaret değerinin 2016'da son beş yılın en düşük seviyesine ulaştığı son yıllardaki durgunluğun ardından toparlanmıştır. Çizelge 3.1.'den de görüldüğü üzere BK'nin 2015 yılında 630,3 milyar dolarlık toplam ithalatı 2019 yılına gelindiğinde yaklaşık %10 artarak 692,5 dolara yükselmiştir. Aynı dönemde, Birleşik Krallık tarım ve ilgili ürünler ihracatı 2015 ve 2020 arasında %2,8 düşmüştür (20,4 milyardan 19,8 milyar dolara), ancak ithalat aynı dönemde %2,4 artmıştır (73,7 milyardan 75,5 milyar dolar).

Genel ticaretin aksine, tarımsal ticaretteki ilk model, ticaretteki düşüşün temel nedenlerinden biri pounddaki düşüş olarak gösterilmektedir. BK tarım ihracatındaki düşüş, büyük ölçüde AB'ye yapılan ihracattaki düşüşten kaynaklanmıştır. BK'nin birincil tarım ve ilgili ürünlerinden alkollü içeceklerin (damıtılmış alkollü içkiler, şarap ürünleri ve bira) ihracatı en büyük düşüşleri yaşarken, süt ürünleri gibi bazı sektörler ihracat değerlerinde artış yaşamıştır. Buna karşılık, Birleşik Krallık tarım ithalatındaki artışlar çoğunlukla taze meyve, işlenmiş sebze ve unlu mamul ürünlerinde gerçekleşirken, Birleşik Krallık'ın şarap ve kümes hayvanı ürünleri ithalatı sırasıyla %12,7 ve %22,4 oranında düşüş göstermiştir. BK'nin ABD'den yaptığı tarımsal ithalat, 2015 ile 2020 arasında %7,9 düşerken, Birleşik Krallık'ın

ABD'ye yaptığı tarımsal ihracat aynı dönemde %13,4 düşmüştür. Sterlindeki değer kaybı ticaret akışlarını yönlendiriyorsa, diğer ülkeler için İngiliz ihracatının düşük fiyatları ihracatta artışa, İngiliz tüketiciler için artan mal fiyatları ise daha düşük ithalat akışlarına yol açmalı idi. (Dışişleri Bakanlığı, 2022).

2022 yılı itibariyle Birleşik Krallık bir yaşam maliyeti krizi yaşamaktadır. Ulusal İstatistik Ofisi'ne (ONS) göre, artan gıda, enerji ve yakıt maliyetleri, Birleşik Krallık enflasyonunun Mayıs 2022'de son 40 yılın en yüksek seviyesi olan %9,1'e ulaşmasına neden olmuştur. Ocak 2022'den bu yana gıda ve alkolsüz içecek fiyatları önemli ölçüde yükselirken, et, ekme, süt ürünleri ve tahıllar gibi temel gıda ürünlerinde en yüksek fiyat artışları yaşanmıştır. Fiyatlar haftalık bazda değişim göstermekte ve temel market ürünlerinde yıldan yıla %50'ye varan artışlar yaşanmaktadır (ONS, 2022).

Öte yandan gıda endüstrisinde de işgücü sıkıntısı yaşanmaktadır. İngiliz üreticiler özellikle yaz ve sonbahar hasadı için yeterli mevsimlik işçi bulamamaktadırlar. Mevsimlik işçi kıtlığı, Birleşik Krallık genelinde bir sorun oluşturmaktadır. Sonuç olarak, üreticiler perakendecilere ürün tedarik etmekte zorlanmakta ve bu da BK'yi ithalata daha fazla bağımlı hale getirmektedir. Bu duruma Ukrayna'daki savaşın da önemli bir etkisi olmuştur, çünkü daha önce Ukraynalılar Birleşik Krallık'ta mevsimlik işçilerin %67'sini oluşturmakta idi. İş piyasası ekonominin diğer alanlarında güçlü kalırken, Birleşik Krallık vatandaşı olmayanların yanı sıra Birleşik Krallık işçilerinin tarım işçiliği açıklarını doldurma konusundaki isteksizliği üzerine bir de vizelerin işlenmesi için geçen sürenin artması, bu eksiklikleri daha da ağırlaştırmıştır (Bloomberg, 2022).

Brexit öncesi tarım alanı başta olmak üzere ekonomisi Avrupa Birliği'ninkiyle oldukça entegre olan Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılışı yukarıda da çizelgelerle ifade edildiği üzere özellikle yasal rejimlerde ve ticaret modellerinde önemli değişikliklere yol açmıştır (Şafak, Çıraklı ve Koldaş, 2021).

2.2. Birleşik Krallık'ın Tarım Politikaları ile Ortak Tarım Politikası

Orta Çağ'dan beri, Britanya'da adil ve sabit fiyatlarla bol miktarda gıda temini sağlamak için tahıl kanunu yürürlükte bulunmakta idi. Zamanla bu politika; koruyucu, ithalatı kısıtlayan ve yurtiçi tarım fiyatlarını yükselten bir politika haline dönüşmüştür. Bu nedenle 1832 tarihli Büyük Reform Yasası, sonuçta ortaya çıkan siyasi baskıya etkili bir yanıt vermek için

yeterince genişletilmiş ve Tahıl Kanunları 1846'da yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece tarım söz konusu olduğunda, İngiliz serbest ticaret "geleneği" kurulmuştur. 1850 yılından 1875'e kadar olan dönem, bilimsel ilkelerin uygulanmasının hızlı bir şekilde büyümesine ve geleneksel tarım endüstrisinde yeni teknolojilerin benimsenmesine dayalı olarak 'yüksek çiftçilik' başladığından İngiliz çiftçiliği için bir altın çağ olarak görülmüştür. Ancak, yeni Dünya'da tarımın gelişmesi ve genişlemesiyle bu durum sona ermiş olup koloniler, denizcilik ve demiryollarının genişlemesi ve iyileştirilmesiyle fazlasıyla desteklenen yerli gıda kaynaklarının yerini almaya başlamış, 19. yüzyılın sonlarına doğru frigorifik gemilerin gelişmesiyle sonuçlanmıştır (Harvey, e.t. 2022).

19. yüzyılın son çeyreğindeki Büyük Tarım Bunalımının yaşanması yirminci yüzyıla kadar yerli tarımı destekleme ihtiyacına ilişkin popüler ve dolayısıyla siyasi inançları ve değer yargılarını renklendirmiştir. Ancak İngiliz tarım politikası, Kıta Avrupası'ndaki çoğu kişinin aksine, savaş zamanı kontrollerinden ayrı olarak serbest ticaret kavramını korumuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, 1947 Tarım Yasası, Birleşik Krallık'ta savaş sonrası çoğu çiftlik ürünü için garantili fiyatlar ve garantili fiyat ile piyasa fiyatı arasındaki farkı oluşturan eksiklik ödemelerini belirleyerek çiftlik politikasının temeli atılmıştır. Böylece dünya fiyatlarında yabancı kaynaklar için iç pazarlara erişimin korunması ve dünya düzeyinde tüketicilere gıda fiyatlarının korunması sağlanmış olmuştur. Garanti edilen fiyatlar, hükümet (MAFF) ve Ulusal Çiftçiler Birliği arasında yapılan yakın görüşmelerle yıllık olarak belirlenmiştir (Harvey, e.t. 2022).

1950'ler ve 60'lar boyunca Birleşik Krallık'ın tarım sektöründe en büyük endişe kaynakları gıda güvenliği, gelişmiş kendi kendine yeterlilik ve son olarak ödemeler dengesi argümanları olmuştur. Bu dönemde yerli tarım güçlü bir şekilde teşvik edilmiştir. 1957'ye kadar politikanın bütçe maliyetine ve garantili fiyat artışlarına bazı sınırlamalar getirilmiştir. 1964'e kadar asgari ithalat fiyatları uygulanarak destek maliyetinin bir kısmını tüketicilere ve kullanıcılara aktarılmış, desteklenecek toplam miktarlara kısıtlamalar getirilmiştir. Bu dönem aynı zamanda tarımda büyük teknik devrimlere de tanık olmuş, uygulanan politika rejimleriyle tarım desteklenmiştir. 1960 yılında, Başbakan ile NFU Başkanı arasında yapılan görüşmenin ardından tarım bakanları ve çiftçi birliklerinin temsilcileri arasında görüşmeler yapılmıştır. Sonuçlar Beyaz Kitap olarak yayınlanmıştır. Mekanik devrim, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ve sırasında, emeğin ve atların yerini hızla almıştır. Buna bağlı olarak çiftlik boyutlarında büyümeler yaşanmıştır. Bitki çeşitlerinde, hayvan ırklarında ve

suşlarında giderek daha kontrollü bir ortama yanıt verebilen dramatik gelişmeyi içeren kimyasal devrim, savaştan sonra hız kazanmış olup 60'lar ve 70'ler boyunca ilerlemiştir. Bu durum işgücü ve makine gereksinimlerini daha da azaltmış, tarım sistemlerinde uzmanlaşmanın artmasını sağlamıştır (Harvey, e.t. 2022).

Birleşik Krallık Ocak 1973'te Avrupa Topluluğu'na (AT) katıldığında, sadece endüstriyel mallar için bir 'Ortak Pazar'a katılmakla kalmamış, tam gelişmiş korumacı Ortak Tarım Politikasına (OTP) sahip bir Topluluğa katılmıştır. Gerçekte, iç fiyatları dünya fiyatlarının çok üzerinde tutmak için ithalat vergileri, ihracat geri ödemeleri veya sübvansiyonları dayatılarak Ortak Tarım Politikasına ve onun birincil çiftlik desteği sistemine katılım, mısır yasalarının Birleşik Krallık'ta tekrar uygulanmasına neden olmuş ve bu durum tarımsal serbest ticaretin ve "ucuz gıda"nın sonu olmuştur. Birleşik Krallık geleneksel olarak gıda maddelerinin büyük bir kısmını denizaşırı ülkelerden, genellikle AB pazarındaki fiyatlardan daha ucuza ithal etmiştir. BK, AT'ye üye olduğunda, İngiliz Milletler Topluluğu ile olan bu tercihli tarımsal ticaret anlaşmalarının birçoğu geçiş döneminde aşamalı olarak kaldırılmak zorunda kalmıştır. Yeni Zelanda tereyağı ithalatına erişimi sürdürmek, İngiliz tarım bakanlarının Brüksel'de defalarca mücadele ettiği konulardan biri haline gelmiştir. Aynı zamanda OTP'ye katılım, İngiliz tarımına 1947 Yasası kapsamında alıştığından çok daha yüksek destek fiyatları beklentisini de getirmiştir. BK'nin AT'ye girişiyle aynı zamana denk gelen, 70'lerin başlarında ve ortalarında emtia fiyatlarında patlama yaşanmıştır. Diğer yandan 1970'lerde küçük çiftliklerde gıda mahsullerinin veriminde hızlı artışlar sağlamanın yolları hakkındaki yeni düşünceler, bu politikaların küçük çiftlik sektörünün büyük ölçüde genişletilmesiyle sonuçlanmıştır. Sabit fiyatlar veya taban fiyatlar, piyasaları istikrara kavuşturan ve çiftçilerin güvenle ileriye dönük plan yapmalarına olanak tanıyan araçlar olmuştur. 1970'ler boyunca, OTP'ye yapılan harcamalar artmış ve zaman zaman AT bütçesinin %90'ına ulaşmıştır. Topluluğun bütçesi, yani 'kendi kaynakları', tarımsal ithalat vergileri ve sanayi malları ithalatındaki gümrük gelirleri ile finanse edilmiştir. Katılımın ardından, İşçi Partisi liderleri Harold Wilson ve James Callaghan, İşçi Partisi'nin birliğini sürdürmeye elverişli olduğunu düşündükleri politikalara öncelik vermeleri nedeniyle, ülkenin AT ile ilişkisi giderek daha enteresan hâle gelmiştir. OTP'nin Britanya için algılanan dezavantajları, politikacılara AT'ye karşı çatışmacı bir tutum benimsemeleri için bir sebep daha sağlamıştır (Seidel, 2019).

Topluluğun, bölgesel veya sosyal politikalar gibi diğer politikaları henüz emekleme aşamasında olduğundan ve bütçeden önemli bir pay talep edemediğinden, 1979'daki geçiş döneminin sonunda BK, bütçeye net katkı yapacak hale gelmiştir. 1970'lerde BK'nin Topluluktaki en yoksul üye devletlerden biri olduğu ve muazzam ekonomik zorluklarla karşı karşıya olduğu göz önüne alındığında, OTP ve İngilizlerin, AT bütçesine katkısının, tam mali katkılar nedeniyle daha önce bile tartışma konusu hâline gelmesi şaşırtıcı olmamıştır. Daha genel olarak AT üyeliğine yönelik artan iç muhalefet, OTP'ye uyum sağlama mücadelesi ve politika reformu için açık bir strateji tasarlama ve Topluluk içinde böyle bir reform için müttefikler kazanmadaki başarısızlıklar, BK'nin gelecekteki ilişkileri için iyiye işaret etmemiştir (Seidel, 2019).

2.2.1. Ortak Tarım Politikası'nın Oluşumu

Ortak Tarım Politikası; çiftçilerin gelirlerini, çıktılarını ve fiyatlarını etkileyerek kırsal nüfusu ve geçim kaynaklarını korumaya yönelik sübvansiyonlar da dahil olmak üzere, Avrupa Birliği genelinde tarımı korumak için oluşturulmuş bir politikadır ve AB'nin de ilk ortak politikasıdır. Ortak Tarım Politikası, Avrupa Birliği'nin toplam bütçe harcamalarının %40'ını kapsamaktadır. OTP pazarı, üçüncü ülkelerden gelen rekabetten korunan korumalı bir pazardır. Dünya pazarındaki fiyatlar genellikle Topluluktaki fiyatlardan daha düşüktür. Değişken ithalat vergileri böylece Topluluğa girişle birlikte üçüncü ülkelerden yapılan gıda ithalatının fiyatlarını artırmıştır. Emtianın orijinal fiyatı ile değişken verginin uygulanmasından sonraki fiyat arasındaki fark, Topluluk için bir gelir oluşturmuştur. Topluluktan dünya pazarına yapılan ihracatlar desteklenmiştir. Genel olarak, AET'nin benimsediği fiyatlar, daha yüksek fiyat seviyesine sahip ülkeyi takip etme eğiliminde olduğu için nispeten yüksek olmuştur. Örneğin, hububat için ortak fiyat söz konusu olduğunda, Fransa ve Hollanda gibi düşük fiyatlı ülkeler, Almanya gibi yüksek fiyatlı ülkelerle uzlaşmak zorunda kalmış ve bu da dünya piyasa fiyatlarının üzerinde ortak tahıl fiyatlarının benimsenmesiyle sonuçlanmıştır (Naldan, 2015).

Günümüzde OTP iki basamaklı bir yapıdan oluşmakta ve söz konusu basamaklar farklı yöntemlerle farklı politikalar için kaynak oluşturmaktadır. Birinci basamakta yer alan destek, çiftçilere doğrudan ödemeleri ve piyasa yönetimi önlemlerini kapsamaktadır. Tüm harcamalar AB tarafından önceden belirlenmekte ve finanse edilmektedir; Ödeme Ajanslarının ücretleri, AB tarafından yıllık olarak ödenmektedir. Birinci basamak önlemleri

merkezi olarak yapılandırılmakta ve bir bütün olarak AB genelinde uygulanmaktadır. Birinci basamak harcamaları toplam Ortak Tarım Politikası (OTP) bütçesinin yaklaşık %80'ini içermektedir. İkinci basamak desteği, tarımın yapısal ve çevresel performansının iyileştirilmesine ve kırsal kalkınmanın sağlanmasına odaklanmaktadır. İkinci basamak Üye Devletler ve AB Bütçesi ile ortaklaşa finanse edilmektedir. Harcamalar Üye Devlet veya bölgesel düzeyde hesaplanmakta ve yürürlükteki programlara dayalı olarak, çoğunlukla çiftçiler olmak üzere yararlanıcılara yönelik çok yıllık taahhütleri içermektedir. AET'nin en önemli antlaşmalarından birisi olan Roma Antlaşması'nın 38. Maddesi ile 47. maddesi arasında bulunan hükümlerin hepsi tarımla ilgili mevzuatı içermektedir. 2009 yılında imzalanan Lizbon Antlaşmasıyla yeniden düzenlenip değiştirilen Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'da tarıma yönelik hükümlerin madde numaraları 38 ve 44, başlığı da "Tarım ve Balıkçılık" olarak değiştirilmiştir (Naldan, 2015).

2.3. Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği ile İlişkileri ve Üyeliği

2.3.1. Üyelik Öncesi Süreç

Birleşik Krallık (BK), AB'nin temellerinin atıldığı 1950'li yılların sonunda üyelik fikrine olumsuz yaklaşmış ancak 1960'lı yıllarla birlikte bu yaklaşımında değişikliğe gitmiştir. Bu değişiklik, 1957 yılında Roma Anlaşması'nın imzalanmasıyla siyasi bir birliktelikten çok Birlik'in serbest bir ticari bölge yaratacak olması, Kıta Avrupa'sındaki siyasi durum, diğer ülkelerin AB'ye olan tutumları ve kendi ekonomisindeki kötü gidişatın önüne geçmek istemesinden kaynaklanmıştır (BK Parlamentosu, e.t. 2022).

BK, İrlanda ve Danimarka 1961 yılında üyelik için AB'ye başvurmuşlardır. Fransa dışındaki diğer ülkeler, BK'nin üyeliğine olumlu yaklaşırken, dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle, ülkenin Kıta Avrupası'ndan oldukça farklı olduğu, ekonomik sıkıntılar yaşadığı, Amerika Birleşik Devletleri'ne askeri ve diplomatik açıdan bağımlı olduğu ve bu sebeple Birliğin gelişimini engelleyeceği gibi gerekçelerle bu üyeliğe karşı çıkmıştır. BK, 1967 yılında tekrar başvuruda bulunmuş ve başvurusu aynı gerekçelerle yine kabul edilmemiştir. Bu ülkelere ilişkin genişleme süreci 1969 yılında De Gaulle'ün Fransa Cumhurbaşkanlığı'ndan istifa etmesinden sonra başlamış ve 1 Ocak 1973'te üyelerin AB'ye katılımıyla son bulmuştur (Özgüler, 2013).

2.3.2. Üyelik Dönemindeki Durum

BK, AB ile olan ilişkisinde hiçbir zaman tam olarak bir bütünleşme sağlayamamıştır. BK'nin ABD ile yakın ilişkiler içerisinde bulunarak Avrupa'nın bir parçası olmaktan ziyade ABD'nin yakın müttefiki olarak hareket etmesi, AB ile olan diyalogunda temkinli davrandığını ve kendi çıkarlarını ön plana alan bir politika izlediğini göstermiştir. Tarihsel açıdan bakıldığında, BK'nin AB ile olan ilişkisi hep mesafeli olmuş, arada ılımlı bir politika izlense de AB ile derin bir ilişki kurulamamıştır. BK, her ne kadar Birlik içerisinde kalmayı destekler gibi görünse de dönemin diğer üyelerinden farklı olarak ekonomik ve parasal birliğe karşı katı bir politika izlemiştir. Özellikle, sterlin BK'nin bir egemenlik simgesi olarak görülmüş, yetki devrine ve uluslar üstü yapıya karşı taviz verilmemiştir. Bu kapsamda BK, AB ile “derin” bir ilişki içerisinde bulunmaktan daha çok “ortaklık” anlayışında bir politikaya yönelmiştir. Bu durum, Avrupa şüphecilığının ülkede ön plana çıkmasına imkân tanımıştır. Nitekim, BK'nin, Schengen Alanı'na dâhil olmaması, avroyu para birimi olarak kabul etmemesi, Ekonomik ve Parasal Birliğe şüphe ile yaklaşması ve hatta AB'den ayrılma düşüncesine sahip olması, ülkede Avrupa şüphecilığının varlığını kanıtlamıştır (Saygın ve Ultan, 2016).

Sonuç olarak BK, Avrupa bütünleşmesinin bir parçası olmaktan daha çok, fayda ilişkisine dayalı, ortaklık içeren ve revizyon metinlerinin büyük çoğunluğunda çekinceleri bulunan bir katılım modeli sergilemiştir. BK'nin üyeliğinden, hatta daha öncesinden itibaren bütünleşme hareketine uzak bir yapı sergilemesi sebebiyle, BK'nin, Avrupa Birliği-BK ilişkisinde derinleşmenin bir parçası olmaktan ziyade, AB ile daha çok ulusal menfaatlerini maksimize edebileceği bir ilişki kurmaya çalıştığı söylenebilir (Saygın ve Ultan, 2016).

2.3.3. Ortak Tarım Politikası

2017 yılı AB bütçesi içerisinde Ortak Tarım Politikası (OTP) kapsamında doğrudan ödemeler, piyasa önlemleri ve kırsal kalkınma tedbirleri için BK'ye ayrılan bütçe, (3.710,2 milyon avro) toplam OTP bütçesinin (55.691,2 milyon avro) %6,7'sine tekabül etmektedir (AP, 2020). 2018 verilerine göre, BK'nin AB'deki tüm politika alanlarındaki toplam 156.672,7 milyon avro harcamasının 6.633,1 milyon avrosu (%4,2'si) BK için yapılmıştır. Birleşik Krallık, ürünlerin standartlarının kaldırılarak ülkeler arasındaki bariyerlerin kaldırılması ve tek pazarın geliştirilmesinde OTP içinde önemli bir rol oynamıştır. Bu

kapsamda, ürün standartlarının geliştirilmesi, güvenlik ve tüketici koruma alanlarında önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir (TOB Türkiye-BK STA Çalışma Grubu Raporu, 2020).

2.3.4. Ortak Ticaret Politikası, Serbest Dolaşım ve Ortak Para Politikası

Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB) açısından bakıldığında, tüm üye ülkeler EPB'nin bir parçası olmasına rağmen, Birleşik Krallık gibi avro para birimini kullanmayı tercih etmeyen ülkeler için Birlik'ten ayrılış, para birimi açısından olumlu ya da olumsuz bir etki yaratmamaktadır. Ayrıca, Schengen Alanı gibi Birliğin diğer önemli bir parçasına dahil olmayan Birleşik Krallık için de bu açıdan bir değişiklik olmamıştır (TOB Türkiye-BK STA Çalışma Grubu Raporu, 2020).

İç pazar hedefi doğrultusunda Üye Devletlerin dış ticaret politikalarının ortak kurallar çerçevesinde belirlenmesiyle oluşmuş Ortak Ticaret Politikası açısından baktığımızda da AB'den ayrılma kararı ile BK, malların serbest dolaşımı ve dış ticaret politikasına ilişkin söz konusu ortak kurallardan vazgeçmiş olup daha güçlü ve daha adil bir ekonomi oluşturma hedefiyle kendine uygun ticari mekanizmaları içeren bir ticaret politikası oluşturmayı amaçlamaktadır (TOB Türkiye-BK STA Çalışma Grubu Raporu, 2020).

2.3.5. AB Bütçesinde Birleşik Krallık'ın Katkısı

Birleşik Krallık'ın AB üyeliğinden ayrılma düşüncesini tetiklemiş başka bir etmen de bütçeyle ilgili olmuştur. Birleşik Krallık, Birliğe en fazla katkıda bulunan üçüncü ülke olmuş, 2018 yılı itibarıyla Birleşik Krallık AB bütçesine net olarak 8,9 milyar sterlin katkıda bulunmuştur (Keep, 2022).

3. TÜRKİYE TARIM SEKTÖRÜNÜN YAPISI VE GENEL TARIM POLİTİKALARI

3.1. Türkiye Tarım Sektörünün Yapısı

Tarım sektörü, hem insanların en temel ihtiyacı olan beslenme ihtiyacını doğrudan karşılayan bir sektör olması hem de ekonomik kalkınmayı gerçekleştirecek kaynakları sağlaması açısından yüzyıllardır önemini korumaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde tarım, ekonomi içindeki azalan payına rağmen, istihdamda büyük bir yere sahip olmakta ve milli gelir ile ihracatın önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Aydemir ve Pıçak, 2008).

Türkiye'nin verimli toprak yapısı ve teknolojinin yaygın kullanımı, özellikle tarımsal üretimin büyük ölçüde doğa koşullarına açık olarak yapılmasına ve sürdürülmesine etken olmaktadır. Bu yönüyle Türkiye tarımı, doğa koşullarından görece bağımsız üretim yapabilen merkez ülkelerden farklı, "geniş oranda doğanın belirlediği kurallara uyan" çevre ülkelere benzer bir yapı sergilemektedir. Türkiye tarımı, altyapısı yetersiz, girdi ve çıktının üretim ve pazarlanmasında sorunlu bir yapıya ve önemli bir gizli işsizliğe sahip, yetersiz üretici örgütlenmesinin işlevsizliği pazarlama kanallarının bir şekilde gelişmesinin önünde engel oluşturmaktadır. Bu genel çerçeveye rağmen tarım sektörü Türkiye'nin sosyolojik ve ekonomik yapısında önemli bir yere sahip olagelmektedir. Bir ülkenin genel sosyo-ekonomik yapısı içinde tarım sektörünün yeri; sektörün milli gelire katkısı, ülkenin gıda ürünlerinde kendi kendine yeterliliği ve bu kapsamda ihracat ve ithalat açısından özellikleri, sanayi sektörüne olan girdisi, istihdamdaki payı, talep yaratma gücü vb. faktörler göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir (Acar, e.t. 2022).

Bugün dünyadaki tüm ülkelerde tarım sektöründen beklenen en büyük görev; nüfuslarının beslenme ihtiyaçlarını karşılayabilmesi, başka bir deyişle üretimin tüketimi karşılayabilmesi yani kendine yeterliliğin sağlanabilmesidir. Türkiye’de tarımın ekonomideki önemi nispi olarak azalırken; nüfusun yaklaşık 1/3’ü gibi önemli bir bölümü geçimini tarımdan sağlamaya devam etmektedir. Tarımın sanayileşme, diğer bir deyişle ekonomik gelişme sürecine önemli sayılabilecek katkıları olmakla beraber bunlar beklenen ve istenen düzeyde olmamaktadır. Bu katkıların daha ileri düzeye götürülebilmesi ancak ülke tarımının yapısal sorunlarının çözümü ile sağlanabilmektedir. Mevcut yapısal sorunları kaldırmaya yönelik çalışmalar Türkiye tarımının AB’ye entegrasyonu açısından da büyük önem taşımaktadır (Arı, 2006).

Türkiye’de tarımın en önemli yapısal sorunlarından biri üretim planlamasının yapılamaması olmuştur. AB uyum çalışmaları kapsamında plansız üretim yapısının terk edilerek planlı tarıma geçilmesi öncelik taşımaktadır. Doğru planlama ise ancak sağlıklı verilerle mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda Tarım Bilgi Sistemi kurulmasını öngören tarımda yenilenme programı belirlenmiş olup planlı üretime geçilmesi başta olmak üzere pek çok fayda sağlayacağı öngörülen ve tarım sektörüne yönelik politika ve programların geliştirilmesini amaçlayan bu bilgi sisteminin temel taşlarından birisi de Çiftçi Kayıt Sistemi olmuştur. Çiftçi Kayıt Sistemi ARIP - Tarımsal Reform Uygulama Projesi kapsamında 2001 yılında uygulanmaya başlamıştır. Türkiye 2001 yılından itibaren uygulanmaya başlanan ARIP kapsamında; tüm tarımsal fiyat desteklemelerini ve girdi sübvansiyonlarını kaldırarak Doğrudan Gelir Desteğine (DGD) geçmiştir (Yalçınkaya ve ark., 2006).

Tarımın genel ekonomi içindeki yerine bakıldığında, uzun bir durgunluk döneminden sonra hızlı bir gerileme görülmektedir. 1920'lerin başında Gayri Safi Milli Hasıla'nın yaklaşık %45'i tarımdan elde edilirken, bu oranın 1960'ların sonunda hala %40 civarında olduğu gözlemlenmiştir (Acar, e.t. 2022). 1980 yıllara gelindiğinde ise GSMH içinde tarımın payı %25 iken 2000'li yılların başında %13'e, 2020'de ise %5,7'ye kadar gerilemiştir (TÜİK, 2021). 2016 yılı itibariyle dünya tarım sektörünün dış ticareti, 9,7 trilyon dolar ithalat ve 14,2 trilyon dolar ihracat ile dev bir ekonomi olmuştur (Büyükarıkan, 2018).

Türkiye'de ise tarım sektörü, 2015 yılında 16,8 milyar dolar ihracat, 11,2 milyar dolar ithalat ve 5,5 milyar dolar dış ticaret dengesi ile GSYİH içinde %6,9'luk payla büyük hacimli bir sektörü temsil etmektedir. Tarım sektöründe ihracatın ithalatı karşılama oranı 2015 yılında zirveye ulaşmıştır. Öte yandan ilk döneme göre en düşük nokta 2011 yılı olmuş ve bu dönemde %6 kayıp yaşanmıştır. Yine aynı dönemde ithalat zirveye ulaşmış ve ilk döneme göre 3,2 kat artmıştır (Büyükarıkan, 2018).

Çizelge 3.1 Türkiye’de Tarım Ürünleri Dış Ticareti ve Tarımın GSYH’deki Payı

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	GSYH'deki Payı**
	Değer (Milyon Dolar)			Oran (%)	
2000	3.856	4.156	-300	92.8	10.1
2005	8.309	6.480	1.829	128.2	9.3
2010	12.664	12.880	-216	98.3	9.0
2015	16.799	11.244	5.555	149.4	6.9
	Gösterge (G)*				
2000	100	100		100	100
2005	215	156		138	92
2010	328	310		106	90
2015	436	271		161	68

Kaynak: TÜİK, 2016; GTHB, 2016.

* G (Gösterge): 2000 = 100, ** Tarımın GSYH’deki payı cari değerlerle hesaplanmıştır

3.1.1. Türkiye’de Tarımsal Üretimin Özellikleri

Türkiye barındırdığı yüzey şekilleri, iklim, toprak ve bitki örtüsü ile biyolojik çeşitliliğe sahip bir ülkedir. Bu fiziki koşulların birbiri ile bağlantılı bir biçimde çalışması sonucu tarımsal ürünlerin büyük bir kısmı yüksek kalitede yetiştirilebilmektedir. Ancak Türkiye’de uygulanan tarım politikaları dünyadaki eğilimlere paralel olarak 1980’li yıllardan itibaren müdahalecilikten serbestliğe doğru bir dönüşüm içine girilmiş, ithal ikameci büyüme stratejisi yerine dışa açık büyüme stratejisi benimsenmiştir. Bu kapsamda yürütülen dış ticaret korumacılığının azaltılması, kredi ve girdi sübvansiyonlarının kaldırılması, destekleme kapsamının daraltılması ve tarıma destek sağlayan devlet kurumlarının özelleştirilmesi çalışmaları sonucunda tarımın ülke ekonomisindeki payı azalmıştır (Kulak, 2011).

Tarımsal üretim, özellikleri bakımından diğer sektörlerden ayrılmaktadır. Bunlar şöyle ifade edilebilmektedir: Tarımsal üretim genel olarak bitkisel (tarla bitkileri, bahçe bitkileri,

fidancılık vb.) ve hayvansal üretim (süt sığırcılığı, tavukçuluk, kültür balıkçılığı vb.) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Organik ürünler tarımsal üretim sonucunda ortaya çıkmaktadır. Toprak ve tohumlar tarımsal üretimde sürekliliği sağlamak için yeterli girdiler olup tohumun çimlenme kabiliyetine sahip olması ve yetiştirilecek bitkiye uygun toprak ve iklim yapısının mevcut olması şartıyla üretime devam edilebilmektedir. İklim, toprak yapısı ve bitki su tüketimi bitkisel üretimi sınırlayan faktörlerdir ve bu faktörler ürünlerin yetiştirme koşullarını, verimliliğini ve ekonomisini belirlemektedir. Tarımsal üretim kesintili bir yapıya sahiptir ve mevsimsellik üretimde önemli bir faktör olagelmıştır. Bu nedenle toprak hazırlığı, bakımı, budama, sulama, bitki koruma ve hasat gibi işlemler belli bir düzen içinde gerçekleştirilmektedir. Mevsimselliğin üretimde etkili olması, tarımda faaliyet hacminin mevsimlere göre dalgalanmasına neden olmaktadır. Duran Kıymetler (Toprak, bina, arazi ıslahı, bitki sermayesi, hayvancılık, aletler vb.) tarımsal üretimde sermaye yapısının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Tarımsal üretimde işgücü ihtiyacı; üretim faaliyetine, mevsime, üretim tekniğine, mekanizasyona ve işin niteliğine (toprak hazırlama, budama, hasat gibi) göre farklılık göstermektedir. Tabiat koşullarının tarımsal üretime etkisi büyük olmaktadır. Üretimde doğal koşulların etkisini tamamen ortadan kaldırmak mümkün olamamakta; ancak, bu etkiler teknoloji ile sınırlandırılabilir. Bu nedenle tarımsal üretimde riskler ve belirsizlikler hâkim olmaktadır. Genellikle küçük ölçekli tarım işletmelerinde aile işçiliği kullanılmakta ve dışarıdan işçi çalıştırma durumu işin niteliğine göre değişmektedir. Ayrıca ücret ödeme sistemi diğer sektörlere göre farklılık göstermekte olup, nakden, aynı veya her iki şekilde de yapıldığı görülmektedir. Tarım işletmeleri tarımın çeşitli dallarında faaliyet gösterebildiğinden, bu işletmelerde çalışanların belirli bir alanda uzmanlaşması yaygınlık göstermemektedir. Tarımsal ürünlerin arz-talep esnekliği düşük olduğundan tarımda “King Yasası” geçerli olmaktadır. Başka bir deyişle; ürün miktarındaki %10'luk bir artış aynı ürünün değerinde %50'lik bir azalmaya, ürün miktarındaki %10'luk bir azalma ise o ürünün değerinde %100'lük bir artışa neden olabilmektedir. Tarımda ana ürün yanında ortak (kombine) ürün ve yan ürün sayısı fazladır. Örneğin; koyun üretimi yapılıyorsa, et, süt, yoğurt, peynir, deri, yapağı ve gübre birlikte elde edilmektedir. Ortak ürünlerden herhangi birinin değerindeki değişim diğer ürünün değerine de yansımakta ve dolayısıyla diğerlerinin üretimi de etkilenmektedir. Tarımsal üretimde birim maliyetler; teknolojinin seviyesi, girdi değerlerinin yanı sıra iklim ve toprak yapısı ile belirlenmektedir. Doğal koşullarda düşük birim maliyetle üretilen bir ürün, yapay koşullarda daha yüksek birim üretim maliyetlerine sahip olabilmektedir. Tropikal bitkilerden biri olan muz, sera

altında yetiştirildiğinde birim maliyetler artmakta ve bu da doğal faktörlerin maliyetler üzerindeki etkisini göstermektedir. Faaliyetlerin kırsal alanda yapılması ve eğitim seviyesinin düşük olması gibi nedenlerle tarımda sendikalaşma, kooperatifleşme ve ortaklık hareketleri yaygın olamamaktadır. Ayrıca üreticiler, üretim fonksiyonlarının aşamalarını tam olarak bilmemektedirler. Tarımsal üretimde “Azalan Verim Yasası” geçerli olduğundan birim alandan elde edilen verim belli bir seviyeye kadar düşmüştür. Hammaddesinin önemli bir kısmını tarımsal işletmelerden sağlayan tarıma dayalı sanayiler ve tarımsal işletmelere girdi sağlayan sanayiler, tarımsal faaliyetin işleyişi ile doğrudan ilişkili olmaktadır. Tarım ve gıda ürünlerine olan talep kısa zaman dilimlerinde süreklilik göstermekte ve piyasaya yansıyan talep miktarı sabit bir nitelik taşımaktadır. Öte yandan, tüketicilerin bazı tarım ürünlerine çeşitli formlardaki (taze, pişmiş, konserve, sıvı, toz vb.) talebi değişebilmekte ve gıda maddelerinde işlenmiş gıdalara olan talep artış eğilimi gösterebilmektedir (Yurdakul, 1998). Aynı ürünlerin tarım arazilerinde yetiştirilmesi, üründen alınabilecek verimi olumsuz etkilemektedir (çok yıllık bitkiler için bitkinin ekonomik ömrünü tamamlaması gerekmektedir) (Büyükarıkan, 2018).

3.1.2. Türkiye’de Tarım İşletmeleri ve Özellikleri

İşletme, “*gerekli gereksinimlerin karşılanmasına yarayan malları üretmek amacıyla faaliyette bulunan ekonomik birimlere ya da diğer bir ifadeyle üretim faaliyetinde bulunan ve gereksinimlerin giderilmesi işine doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak her ekonomik birim*” olarak tanımlanmaktadır. İşletmeler, belirli miktar ve özellikteki üretim faktörlerini kullanarak, üretim faaliyetinde bulunan ekonomik ünitelerdir. İşletmelerin amaçlarına ulaşabilmesi için bir takım teknik ve ekonomik kurallara uyulması gerekmektedir (Ankara Üniv., 2022).

Tarımsal işletme, “*yasal durumu ne olursa olsun, sahip olduğu, ortakçılık, yarıcılık ya da kiralama şeklinde işlediği arazinin büyüklüğüne bakılmaksızın kendi adına bitkisel üretim yapan ya da küçükbaş veya büyükbaş hayvan besleyen veya hem bitkisel üretim hem hayvancılık yapan tek yönetim altındaki ekonomik birimdir*” (TOB, 2019).

Ekonomik açıdan tarımsal işletmenin diğer bir tanımı da gerçek ya da tüzel bir kişinin saptadığı amaçlara ulaşmak için uyguladığı üretim biçiminin içinde yer aldığı ekonomik birimdir. Buradaki üretim biçimi bir tarımsal işletme içindeki üretim öğeleri olan toprak, sermaye, emek ve bunların üretimdeki kombinasyonundan oluşmaktadır (OMÜ, e.t. 2022).

Bu işletmelerin tek yönetimi, bir birey ya da hane halkı; ortaklaşa olarak iki ya da daha çok birey ya da hane halkları; bir kooperatif, şirket ya da devlet kurumu gibi tüzel kişi olabilmektedir (KB, 2018). Toprak sermayesi veya diğer sermayelerin bütünü ya da bir kısmına sahip olabilmektedirler. İşletme, sadece çalışan aile bireylerinin geçimini sağlamayı amaçlayabileceği gibi, bunun tersine çeşitli düzeyde üretim öğelerinin en iyi biçimde örgütlenmesini de amaçlayabilmektedir. Başlangıçta sadece ekonomik ve teknik açılardan ele alınan işletmeler, bugün hukuksal bir kavram oluşturmakta ve çerçevesi de gittikçe kesinlik kazanmaktadır. Ülkemizde yaklaşık 3 milyon tarımsal işletme bulunmaktadır (OMÜ, e.t. 2022).

Türkiye’de tarım işletmelerinde üretim için doğanın zenginliklerinden yararlanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca endüstriyel ve ticari bitki yetiştiren tarım işletmeleri başta olmak üzere tarım sanatının tüm incelikleri uygulanmaya çalışılmaktadır. Her bölgede doğal ve ekonomik şartların gereklerine göre faaliyet gösteren çeşitli, yoğun ve yaygın tarım işletmeleri bulunmaktadır (KB, 2018).

Tarımsal işletmecilik fonksiyonları:

- Kuruluş (idare, planlama ve organizasyon)
- Üretim girdilerinin sağlanması,
- Üretim,
- Pazarlama (depolama, taşıma, sürüm ve satış)
- Finansman,
- Kontrol(muhasebe) (Ankara Üniv, 2022).

Tarımsal altyapı sorunlarının giderilmesi ve kırsal kalkınmanın sağlanması için; kırsal alanda arazi düzenlemesi, işletmelerin ölçeğinin büyütülmesi, üretim ve verimliliğin artırılması, işletmelerin gelirlerinin ve rekabet gücünün artırılması, tarım ve sanayinin entegrasyonunun sağlanması, istihdam olanaklarının artırılması, kırsal çevrenin korunmasına yönelik tedbirlerin uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Plan döneminde tarım arazilerinin miras yoluyla bölünmesini önlemek için yasal ve yapısal değişiklikler yapılmakta, piyasa odaklı ve rekabetçi tarımsal üretimin önünün açılması sağlanmaktadır. Arazi toplulaştırması yapısal sorunların çözümünde önemli bir araç olmaktadır (GTHB, 2013).

Netice itibarıyla tarım işletmeleri, dünyadaki en eski endüstrilerden birini oluşturmaktadır. ABD’de gayri safi milli hasılanın yaklaşık %5’ini, iş gücünün ise %25’e yakını oluşturur dev bir endüstri koludur (Büyükarıkan, 2018) Türkiye’de ise tarım sektörü hâlihazırda çok önemlidir. Mevsimsel etkilerinden arındırılmış temel işgücü göstergelerine göre toplam istihdamda tarım sektöründe çalışanların oranı 2022’de %16’dır (TÜİK, 2022).

Bununla birlikte tarım, kayıt dışı istihdamın en yüksek olduğu sektör olagelmıştır. Türkiye’de tarım sektöründe kayıt dışı istihdam oranları 2008-2020 döneminde en yüksek %87,84 en düşük ise %81,16 olmuştur (SGK, 2021). Ekim 2020 işgücü verilerine göre sektörde çalışan 5,5 milyon kişinin %47,0’ı kadın olup, kadınların %78,9’u ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Ekonominin tüm sektörlerinde bazı fırsat ve tehditler bulunduğu gibi tarım işletmeleri açısından da bu durum geçerliliğini sürdürmektedir (Büyükarıkan, 2018).

Türkiye’de tarım işletmeleri açısından geçerli olan fırsatlar ve tehditler Çizelge 3.3’te kısaca özetlenmektedir.

Çizelge 3.2. Türkiye’de Tarım Açısından Güçlü ve Zayıf Yönler

Fırsatlar		Tehditler	
1	Bakanlığın güçlü teşkilat yapısı	1	Verilere ulaşmada yaşanan güçlükler
2	Tarımsal üretim, gıda denetimi, orman ve su kaynaklarının yönetiminde sahip olduğu yetki	2	Personel dağılımının ve/veya sayısının yetersizliği
3	Uluslararası kuruluşlarla olan güçlü bağlar	3	Biyokaçakçılık konusunda yaşanan problemler
4	Tarımsal üretime verilen destekler	4	Tarımsal pazarlamadaki aksaklıklar
5	Büyük ovaların tarımsal sit alanı olarak belirlenmesi	5	Kooperatifleşme ve örgütlenme eksiklikleri
6	Bakanlığın araştırma ve geliştirme kapasitesi	6	Uzun vadeli tarım politikalarındaki eksiklikler
7	Farklı disiplinlerde uzman insan kaynağına sahip olması	7	Sosyal imkanlardaki eksiklikler
8	Kurum çalışanlarının memnuniyeti		
9	Eğitim ve yayım faaliyetleri		
10	Teknolojik altyapısının güçlü olması		

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019-2023 Stratejik Planı, 2022

3.2. Türkiye’de Uygulanan Tarım Politikaları

Tarım sektörünün genel ekonomi içindeki yeri, onun genel ekonomi içinde yarattığı katma değer genel ekonomi içindeki payı ile ölçülmektedir. Sektörün yarattığı katma değer yanı sıra, ihracata yaptığı katkı, istihdam ettiği iş gücü ve geçimini sağladığı nüfus hacmi açısından da Türkiye için önemli bir konuma sahiptir (Karış, 2016).

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de tarımsal büyümeyi ve gelişmeyi büyük ölçüde tarım politikaları belirlemektedir. Son yıllarda değişen tarımsal politikaların bir sonucu olarak dünyada olduğu gibi Türkiye’de de tarım sektörünün üretim içindeki payı her geçen yıl küçülmekte, sektörün milli gelir, ihracat ve istihdama katkısı giderek azalmaktadır (Naldan, 2015). Tarım sektörünün büyüme hızının giderek azalması, sektörün ekonomiye katkısının da azalmasına yol açmıştır.

3.2.1. 1980 Öncesi Dönem

Türkiye’de, 1923 yılından günümüze kadar olan süreçte tarımsal politika amaçlarında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Cumhuriyet’in ilan edilmesini takip edilen dönemde tarım sektöründe amaç üretimi artırmak olmuştur. Bunun için Cumhuriyet yönetimi tarımı geliştirebilmek için üç aşamalı bir program uygulamıştır. Öncelikli olarak Osmanlı’dan

devralınan çağdışı kurumlar tasfiye edilmiştir, sonra tarıma ilişkin geniş çaplı bir kurumlaşma gerçekleştirilmiş ve son olarak tarım kesimi fiyat politikaları ve dış ticaret koruması yoluyla desteklenmiştir (Kanbir, 2017).

1923-1940 döneminde tarımsal politikalarda öncelikli olarak kendi kendine yeterli olma politikası uygulanan Türkiye’de, 1929 büyük dünya bunalımı genel ekonomik politikaların şekillenmesinde olduğu gibi tarımsal politikaların oluşumunda da etkili olmuştur. 1929’dan sonra ticaret mallarının fiyatlarında meydana gelen büyük düşüşler ve ticaret hadlerinin bozulması tarım sektörü açısından önemli sorunlar doğurmuştur. Hükümetin çiftçilerin yaşam koşullarını düzeltmek amacıyla 1932 yılından itibaren buğday ve tütün alımlarında doğrudan ve dolaylı fiyat desteklemeleri uygulamaya konmuştur. Hükümet önce Ziraat Bankası ve sonrasında Toprak Mahsulleri Ofisi yoluyla çiftçiden buğday satın almaya başlayarak çiftçiyi destekleme yoluna gitmiştir. Tarım sektörü bu dönemde genel ekonominin kötü olmasına rağmen pozitif bir büyümeye ulaşmıştır. Bu dönemde tarım sektöründeki yıllık ortalama büyüme hızı %5,8 düzeyinde gerçekleşmiş ve birçok tarımsal ürünlerdeki üretim artışının %50’lerin üzerine çıktığı görülmüştür (Eşiyok, 2004).

1940-1945 döneminde, savaştan sonra milli gelirden, sanayi ve tarımsal üretimde meydana gelen düşüşler nedeniyle tarım sektörünü kalkındırmak ve tarımı ekonominin güçlü ve dinamik sektörü durumuna getirmek için bazı girişimlerde bulunulmuştur. Bu dönemde sanayi üretimi yıllık ortalama %5,5, tarımsal üretim %7,1 ve GSMH ise %6 oranında gerilemiştir. 1945 yılında topraksız ve az topraklı çiftçileri topraklandırmak, iyi işlemeyen büyük arazileri parçalayarak daha etkin işlemlerini sağlamak amacıyla Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun toprak mülkiyetinin dağılımında yapısal bir değişiklik ve iyileştirme getirmemiş, ekime açılan alanların meralar aleyhine genişlemesinde çok etkili olmuştur. Bu dönemde 1948 yılında Marshall Yardım Planının uygulanmaya başlaması ile birlikte tarım sektöründe hızlı bir makineleşme süreci başlamıştır. Traktör sayısı 1948 yılında 1800’ün altında iken, bu sayı 1950 yılına gelindiğinde 16 bine ve 1955 yılında ise 40 bine kadar ulaşmıştır. Yine bu dönemde Zirai Kombinalar olarak tasarlanan devlet işletme çiftlikleri kurulmuş, tarım teknolojilerini geliştirerek köylülerle buluşturacak olan Zirai Donanım Kurumu örgütlenmiş, insan yetiştirmeye yönelik olarak yatılı köy okulları ve Köy Enstitülerinin kurulması (1940) yine bu dönemde gerçekleşmiştir (Eşiyok, 2004).

1950-1960 yılları arasında üretimin artırılarak tarım ürünlerinin ihraç edilmesine yönelik politikalar izlenmiştir. Dışa açık, liberal politikaların uygulandığı bu dönemde, savaş koşullarının ortadan kalkması ile birlikte hızlı bir ekonomik büyüme yaşanmış, tarım sektörü bu dönemde yıllık ortalama %14,2 büyürken, sanayi sektörü %9,8 ve hizmetler sektörü %10,7 oranında büyümüştür (TÜİK, 2012). Daha önce tarıma açılmamış alanlar ithal traktörler sayesinde ekilir duruma gelmiş, tarımda artan makineleşme, iyi tohumluk ve ilaç kullanımının yaygınlaşması ve sulama projelerinin çoğalmasıyla birlikte yoğun tarım teknolojisine geçişin ilk aşamaları gerçekleşmiş, verim yükselmeye başlamıştır. Bu dönemde tarım daha fazla pazara açılmıştır. Buna karşılık, tarımın pazara açılması ve tarımsal hammadde işleyen sanayilerin gelişmesi ile tarımsal ürün bileşiminde birtakım değişiklikler olmuştur. Bitkisel üretimin tarımsal gayrisafi hasıladaki payı hayvancılık üretimine oranla bir miktar genişleyerek %60'a kadar çıkmıştır. Bitkisel üretim içinden de özellikle sanayi bitkilerinin ve ihraç ürünlerinin payı yükselmiştir (Eşiyok, 2004).

1960-1980 yılları arasında üretim ve verimlilikte artış politikaları izlenmesine rağmen, özellikle dünyada 1973 yılında yaşanan petrol krizi, Türkiye'yi de etkilemiştir (Kulak, 2011). Bununla birlikte, 20 Temmuz 1974'te başlayan Kıbrıs Barış Harekâtının bütçeye getirdiği yük, 1974 yılından sonra işçi dövizlerinin azalması ve dünya petrol fiyatlarındaki artış gibi etkenlerin sonucunda, Türkiye bir döviz darboğazı ile karşı karşıya kalmıştır. 1970'li yılların sonunda yüksek enflasyon, artan işsizlik ve dış açıklar şeklinde kendini gösteren ekonomik bunalımdan kurtulmak amacıyla alınan çeşitli önlemler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu dönemde, tarımsal ürün fiyatlarının yüksek tutulmasının, tarımsal girdilere verilen sübvansiyonların ve düşük faizli kredilerin parasal genişleme üzerindeki etkisi vurgulanarak, tarım sektörü enflasyonun başlıca nedenleri arasında değerlendirilmeye başlanmıştır (Kulak, 2011).

3.2.2. 1980-2000 Yılları Dönemi

Türkiye'de uygulanan tarım politikaları, dünyadaki eğilimlere paralel olarak 1980'lerden itibaren müdahalecilikten liberalizme doğru bir değişime uğramıştır. Türkiye'de 24 Ocak 1980 Kararları ile desteklenen bu değişiklik, tarım sektöründe piyasa mekanizmasının işler hale gelmesi için; Dış ticarete korumacılığın azaltılması, kredi ve girdi sübvansiyonlarının kaldırılması, destek kapsamının daraltılması gibi uygulamalarla kendini göstermiş, ayrıca

tarımı destekleyen ve tarım piyasalarını düzenleyen kamu kurumlarının özelleştirilmesine yol açmıştır (Kulak, 2011).

1980 sonrası dönemden 1994 yılına kadar uygulanan tarım politikaları, tarımsal fiyat ve gelirlerde istikrarı sağlamayı, pazarlamayı kolaylaştırmayı ve mevcut arazilerin özelliklerine göre kullanılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. 1980'li yıllarda devletin ekonomiye müdahalesini en aza indirmeye çalışan liberal politikalar, tarım sektörünün İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ikinci gerileme döneminin yaşanmasına neden olmuştur (Eştürk ve Ören, 2013). 24 Ocak 1980 Kararlarından sonra desteklenen ürün sayısı azaltılmaya başlanmış, 1980 yılında toplam 24 ürün, 1985 yılında 18 ürün ve 1990 yılında ise sadece 10 ürün desteklenirken, 1990 yılında tekrar 26'ya çıkarılmıştır. Ancak, Merkez Bankası'nın 1987 yılına kadar destekleme alımları için verdiği kredilerde bir düşüş gözlenmiş, sonraki yıllarda ise krediler tekrar artış eğilimine girmiştir (Öztürk, Nas ve İçöz, 2008).

1980 öncesi dönemde başlayan tarımsal KİT özelleştirmeleri, 1980 sonrası dönemde de devam etmiştir. Sermayenin merkezileşmesi ve kısa vadeli sermaye hareketlerinin önemli ölçüde hızlanması, pek çok azgelişmiş ülkede olduğu gibi Türkiye ekonomisini de yapısal krizlerle karşı karşıya bırakmıştır. 1990 sonrası yıllarda, özellikle 1994 ve 1999 yıllarında yaşanan ekonomik krizler ve makroekonomik dengesizlikler tarım sektörünü olumsuz etkilemiştir. Kriz sonrası dönemde desteklerin devlete ağır yükler getirdiği düşünülerek birçok ürüne yönelik piyasa desteği azaltılmaya başlanmış, sübvansiyonlar kaldırılmış, tarımsal kredi faizleri piyasa oranlarına yaklaşmış ve girdi fiyatları artırılmıştır. 5 Nisan 1994 öncesi dönemde gübre ve ürün fiyatları ile enflasyon oranlarında bir önceki yıla göre %40-60 oranında değişimler olurken, 1994 krizinden sonra gübre fiyatları %380, ürün fiyatları %100 ve enflasyon ise %80 oranında artmıştır (Akgiş ve Akbulak, 2015).

Artan ekonomik sorunların çözümü için 5 Nisan 1994 tarihinde Ekonomik Tedbirler Uygulama Planı yürürlüğe konulmuş ve hububat, şeker pancarı ve tütün gibi tarımla ilgili stratejik ve sosyal öneme sahip ürünlere yönelik destekleme alımlarının uygulanması ve bundan sonra destek alımları için kamu finansmanı sağlamamak şeklinde kararlar gündeme gelmiştir. Tarım sektörüne yön veren ve piyasanın oluşumunda etkili olan Yem Fabrikaları, EBK, SEK, ZDK, Gübre Fabrikaları gibi kurumların özelleştirilmesi de tarım sektörünü olumsuz etkileyerek üretimin düşmesine ve Türkiye'de ortalama büyüme hızının düşmesine neden olmuştur. Sanayi ve tarım sektöründeki yoğun özelleştirme ile devletin ekonomideki

etkisi azalırken, özel sektör yatırımlarını beklenen düzeye çıkaramamıştır ve ekonominin yetersiz kalması nedeniyle işsizlik %10'lara yükselmiştir (TEAE, 2009). Bu nedenle, Türkiye zaman zaman ciddi kriz dönemlerine girmiş, gelişme çok yavaş ve düzensiz gerçekleşmiştir (Uğurlu, 2016).

Bu tarih aralığında, Türkiye'nin tarım politikalarının şekillendirilmesinde belirleyici nitelik taşıyan bir diğer unsur da AB'ye adaylık süreci olmuştur. Türkiye-AB ilişkilerinin hukuki temelleri, 12 Eylül 1963 yılında Ankara Anlaşması'nın imzalanması ile atılmıştır. 31 Aralık 1995 tarihinde yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşması ile sanayi ürünlerinde ve işlenmiş tarım ürünlerinde gümrük ve ticaret politikalarının uyumlaştırılması öngörülürken geleneksel tarım ürünleri kapsam dışı bırakılmıştır (Kulak, 2011). 1998 yılında, AvK tarafından "Türkiye için Avrupa Stratejisi" yayımlanmış, söz konusu belgede tarafların tarım politikalarına ilişkin bilgi ve mevzuat değişimi yapılması, Türk tarım politikaları ile OTP'nin farklılıklarının saptanması ve Türkiye'nin OTP'yi üstlenmesi için gerekli teknik ve mali yardımın sağlanması öngörülmüştür (Kulak, 2011).

Ayrıca, DTÖ kapsamında imzalanan Tarım Anlaşması ve AB ile imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması, tarım politikalarının dış belirleyicileri haline gelmiştir. Bu kapsamda uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, serbest ticareti bozan tarımsal desteklerin azaltılması, ticarete haksız rekabete neden olan ihracat teşviklerinin belirlenmesi ve bir süre sonra kaldırılması, iç piyasaların korunması için gümrük vergilerinin düşürülmesi temel tarım politikaları olarak belirlenmiştir. (Kulak, 2011).

3.2.3. 2000 Sonrası Dönem

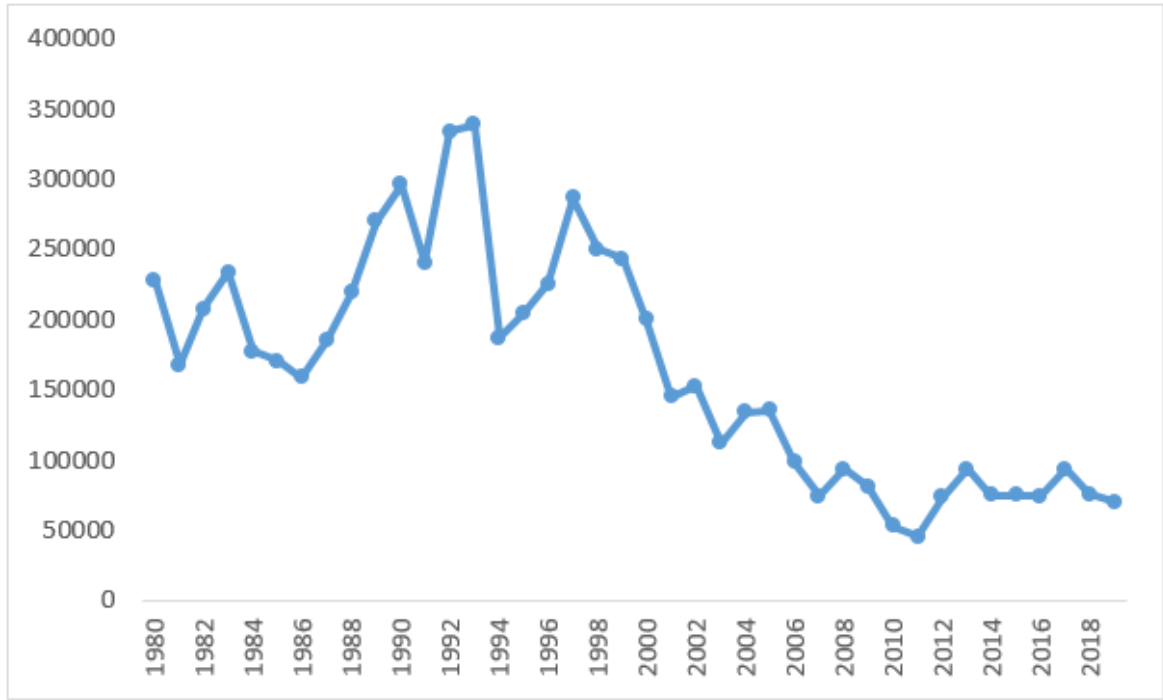
1980'lerden önce Türkiye'de tarım sektörü devlet merkezli olmuştur. Hükümet çiftçilere güçlü destek sağlamış ve devlete ait işletmeler kilit bir rol oynamıştır. Müteakip dönemde hükümet, 1980'lerde yürürlüğe giren Yapısal Uyum Politikaları ile sektörü serbestleştirmeye başlamıştır. Bu karar, esas olarak Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarının baskısıyla alınmıştır. 1994 ve 2001 krizleri liberalleşme sürecini hızlandırmıştır. Uluslararası finans kuruluşlarının yanı sıra, Avrupa Birliği ve Dünya Ticaret Örgütü, krizler sırasında mali yardımın koşullarından biri olduğu için Türkiye'den tarım sektörünün serbestleştirilmesini talep etmiştir. Sonuç olarak, Türkiye, buna dair birtakım yasaları kabul etmiş ve özelleştirme sürecini hızlandırmayı hedeflemiştir. Bunlar, 2001 Tütün Yasası, 2001 Şeker Yasası, 2006 Tarım Yasası ve 2006 Tohum

Yasasıdır. Özelleştirme ve serbestleştirme Türkiye tarımı için önemli sonuçlar doğurmuştur. İlk olarak, çok uluslu şirketlerle ortaklaşa kurulan büyük çiftlikler ve şirketler, yerel üreticilerin ve küçük toprak sahiplerinin yerini almaya başlamıştır. İkincisi, Türkiye pazarının açılması, uluslararası tarım ve gıda ürünleri üreticilerinin rekabetinin yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu karar, aynı zamanda, köklü uluslararası tarım işletmeleri ile rekabet etmek zorunda kaldıkları için ülkedeki küçük çiftlik sahiplerini de olumsuz etkilemiştir. Üçüncüsü, devlet desteğinin önemli ölçüde azalması, milyonlarca çiftçinin tarımı bırakıp kentsel alanlara göç etmesine neden olmuştur (Aydın, 2010).

Devlet merkezli kalkınmacı ve korumacı politikalarından serbest piyasaya geçiş, Türkiye'de “köylüsüzleşme” sürecini hızlandırmıştır. Sonuç olarak, serbest piyasanın yeni gerçekleri, küçük çiftliklere üretim ve pazarlama kararlarıyla ilgili daha yüksek düzeyde belirsizlik getirmiştir. Aynı zamanda, küçük toprak sahiplerinin borçluluğu önemli ölçüde artmış ve birçoğu arazilerini satmak zorunda kalmıştır. Ancak destek fiyat politikalarına, tarımsal girdilere yönelik sübvansiyonlara ve korumacı ticaret rejimine rağmen, devlet, sektörden tamamen çekilmemiştir. Devlet, doğrudan gelir transferleri, sertifikalı sebze ve meyve yetiştiricileri için girdi sübvansiyonları, eksiklik ve telafi edici ödemeler yoluyla çiftçileri desteklemeye devam etmiştir. Örneğin, 2005 yılında zeytin yetiştiricileri için yeni bir devlet destek paketi başlatmıştır. Rekabet ve diğer piyasa güçleri Türkiye'deki çiftçilerin stratejilerini değiştirmesine neden olmuştur. Çiftçiler, ürün çeşitlendirmesi, kalite standartlarına uygunluk ve niş pazarlarda ürün yerleştirme arayışı ile yanıt vermiştir (Keyder ve Yenil, 2011).

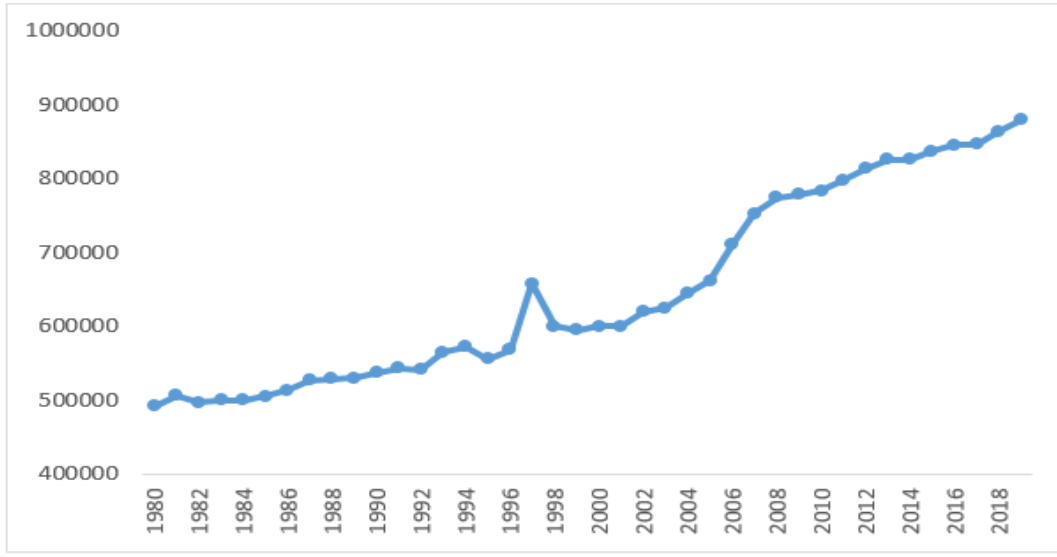
Bununla birlikte, devlet desteğinin azaltılmasının belirli ürünlerin üretimini hayati nispete etkilediğini de belirtmek önemlidir. Örneğin, tütün piyasasının serbestleştirilmesi hem üretimde hem de hasat edilen alanda önemli bir düşüşe yol açmıştır (Şekil 3.1). İşlenmemiş tütün üretimi uzun vadeli bir düşüş eğilimi göstermektedir. 1993 yılında zirve yapmış ve neredeyse 339 bin tona ulaşmıştır (DPT, 2000). 2019 yılında üretim 79 bin tona gerilemiştir. Aynı zamanda, tütün için hasat edilen alan 1990 yılında 320 bin hektardan 2019 yılında 81 bin hektara gerilemiştir (Tütün Raporu, 2020).

Şekil 3. 1. Türkiye'de İşlenmemiş Tütün Üretimi, Ton (FAOSTAT, 2021)

Devlet desteğinin azaltılması politikasının bazı ürünlerde ise olumlu etkilerinin olduğu görülmektedir. Örneğin 2005 yılında uygulamaya konulan destek önlemleri zeytin yetiştiricilerini olumlu yönde etkilemiştir (BKK, 2005). Zeytin için hasat edilen alan 1990-2019 yılları arasında hızla artmaya başlamıştır (Şekil 3.2.). 2005 yılında 662 bin hektardan 2006 yılında 711,8 bin hektara yükselmiş ve 2007 yılında 753 bin hektara ulaşarak daha yüksek oranlarda artışını sürdürmüştür. 2019 yılında hasat edilen alan 879 bin hektarı aşmıştır. Zeytin üretimi de olumlu değişimler göstermektedir. 1990 yılında 1,1 milyon ton olan zeytin üretimi, 2019 yılında 1,5 milyon tona yükselmiştir (FAOSTAT, 2021).

Diğer sebzelerin üretimi de olumlu eğilimler göstermektedir. Domates, Türkiye'de üretilen ve ihracat değeri olan en önemli sebzelerden biri olmaya devam etmektedir. Domates üretimi hacimleri önemli ölçüde artmış. 1980 yılında 3,55 milyon ton olan üretim, 2019 yılında 12,8 milyon tona yükselmiştir. Aynı dönemde domates için hasat edilen alan 108'den 181,5 bin hektara yükselmiştir (FAOSTAT, 2021).

Şekil 3. 2. Türkiye'de Zeytin Hasat Edilen Alan, Hektar (FAOSTAT, 2021)

Diğer yandan Türkiye'de tarımın dönüşümünün başka bir özelliği de süpermarketlerin yaygınlaşması olagelmektedir. Ancak küçük ölçekli üreticiler, süpermarketlerin kalite, tutarlılık, hacim ve tasnif-paketleme-taşıma ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılayamamaktadırlar. Bu nedenle, yeni ticaret fırsatlarından yararlanamamışlardır. Küçük toprak sahiplerinin tedarik zincirine katılımını kolaylaştırmak için hükümet, toptan satış piyasalarını, eskiden devlete ait tarım satış kooperatiflerini ve üretici birliklerini 'anonim şirket' şeklinde “özel” kuruluşlara dönüştürmüştür (Atasoy, 2013).

Türkiye'de küçük işletmelerin gelişimi üzerine daha sonraki çalışmalar umut verici sonuçlar vermektedir. Türkiye'de köylerde yaşayanların sayısı büyük ölçüde azalmasına rağmen küçük çiftliklerin sayısı azalmamıştır. Ayrıca, küçük köylü çiftlikleri köylerin ana özelliği olmaya devam etmektedir ve köylü aileleri hala kırsal nüfusun ana bölümünü oluşturmaktadır. Çiftlik dışındaki çalışma ilişkilerine aktif katılımın köylü üretiminin korunmasına yardımcı olduğunu belirtmek önemlidir. Bundan dolayı, Türkiye'de yeni köylülük ortaya çıkmıştır (Öztürk vd., 2018). Devlet desteği olmamasına rağmen, küçük toprak sahiplerinin birçok avantajı bulunmaktadır. Üretimleri ülkenin gıda güvenliği için hayati önem taşımaktadır. Ayrıca, geleneksel tarım bilgisi modern tarım için çok önemli olagelmıştır. Türkiye'de birçok çiftçi, tarım uygulamalarında geleneksel bilginin önemini dile getirmektedir. Bu bilgiyi yaşlılarından miras almışlar ve günümüze değin korumuşlardır. Birçok çiftçiye göre bu bilgi, doğayla uyumlu çözümlerle tarımsal üretimle ilgili sorunların üstesinden gelmelerine yardımcı olmuştur (Aksoy, Zühre ve Öz, 2020).

3.3.Türkiye ve AB Tarım Politikalarının Karşılaştırılması

AB-Türkiye ticari ilişkileri, 1963 tarihli bir Ortaklık Anlaşmasıyla beraber gelişme kaydetmiştir. Buna binaen, Türkiye ile AET arasında aşamalı olarak bir gümrük birliği kurmayı ve iki taraf arasındaki ekonomik politikaları daha yakından uyumlu hale getirmeyi amaçlayan bir Ek Protokol 1973'te yürürlüğe girmiştir. Gümrük Birliği 31 Aralık 1995'te yürürlüğe girmiştir. Bu, AB'nin AB üyesi olmayan bir ülkeyle yaptığı ilk önemli gümrük birliği anlaşması olmuştur. Bu anlaşma, tüm endüstriyel malları kapsarken, tarımı (işlenmiş tarım ürünleri hariç), hizmetleri veya kamu alımlarını kapsamamaktadır. Buna mukabil, Gümrük Birliği, kapsanan ürünler için ortak bir dış tarife sağlamaktadır. Ayrıca, gümrük mevzuatı, ticaretin önündeki teknik engellerin kaldırılması ve fikri, sınai ve ticari mülkiyetin ve rekabetin korunmasına ilişkin yasaların yakınlaştırılması gibi Gümrük Birliği ile ilgili alanlarda Türkiye'nin AB hukukuna (topluluk müktesebatına) uyum sağlamasını da öngörmektedir (Shahmarova, 2022).

Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesinden bu yana, ikili ticaretin değeri dört kattan fazla artmıştır. Ek olarak, Gümrük Birliği, Türkiye'nin Avrupa üretim ağlarına bütünleşmesine önemli ölçüde katkıda bulunduğu için de geniş çapta tanınmaktadır. AB müktesebatına uyum ve tarifelerin serbestleştirilmesi Türkiye'nin küresel rekabet gücünü artırmıştır. (AB Türkiye Delegasyonu, 2021).

AB'de kırsal kalkınma politikaları ilk kez 1992 MacSharry reformları ile kırsal ekonomik çeşitlendirmeyi ve çevre korumayı destekleyecek tedbirler alınarak uygulamaya koyulmuştur. Diğer yandan, Gündem 2000 paketi, MacSharry reformlarını bir aşama daha ileriye taşımış ve kırsal kalkınmayı OTP'nin "İkinci Sütunu" olarak tanımlamıştır (birincisi fiyat ve gelir desteği). Köy ve tarım modernizasyonu, alternatif ekonomik dalların geliştirilmesi, çevrenin ve kırsal peyzajın korunması, çiftçilerin çeşitlenmesine, ürün pazarlamasını geliştirmesine ve işlerini yeniden yapılandırmasına yardımcı olmayı amaçlayan ikinci sütunun hedefleri arasında olmuştur. Başlangıçta, Gündem 2000'in Orta Vadeli İncelemesi anlamına gelen 2003 Fischler reformu, "tek çiftlik ödemelerini" "çapraz uyum" yoluyla çevre, gıda güvenliği ve hayvan refahı standartlarına saygıyla ilişkilendirmiştir. İkinci olarak, büyük çiftliklere verilen sübvansiyonları azaltarak fonları Sütun I'den Sütun II'ye (kırsal kalkınma) kaydırmıştır. Fischler reformunun ardından, Tarım Konseyi 2005 yılında 2007-2013 dönemi için kırsal kalkınma politikasında temel bir

reformu kabul etmiştir. 2007-2013 dönemi için kırsal kalkınma politikası, çiftçiliğin rekabet gücünün iyileştirilmesi olmak üzere üç temel hedefe odaklanmıştır. Bunlar, ormancılık sektörleri, arazi yönetiminin desteklenmesi yoluyla çevrenin ve kırsalın iyileştirilmesi ile kırsal alanlarda yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesinin teşvik edilmesidir (2012, Akkaraca Köse).

Türkiye, 1995 yılında Barcelona Konferansı'nda kurulan Avrupa-Akdeniz Ortaklığının devamı olarak 2008 yılında kurulan Akdeniz için Birlik'in (UfM) 42 üyesinden biri olmuştur. Gümrük Birliği ve AB ile yapılan diğer anlaşmalara ek olarak, Türkiye'nin yürürlükte olan 22 Serbest Ticaret Anlaşması bulunmaktadır. Bu anlaşmalar, EFTA ülkeleri, İsrail, Kuzey Makedonya, Bosna-Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Mısır, Suriye Arap Cumhuriyeti (askıya alındı), Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Morityus, Güney Kore, Malezya, Moldova, Faroe Adaları, Singapur, Kosova, Venezuela ve Birleşik Krallık'ı kapsamaktadır (AvK, e.t. 2022).

Bununla birlikte Avrupa Birliği'nin kırsal kalkınma politikaları, tarımın rolünü kapsayan bütünleştirici bir yaklaşım olarak kabul edildiğinden, Türkiye için bir potansiyel olarak değerlendirilmektedir (2012, Akkaraca Köse). Türkiye, 1999 yılından bu yana Avrupa Birliği'ne aday ülke konumundadır. Katılım müzakereleri 2005 yılında başlamış, ancak yakın zamanda ilerleme kaydetmemiştir. Türkiye, 2020'de AB'nin dünya ile olan toplam mal ticaretinin %3,6'sını temsil eden AB'nin 6. en büyük ticaret ortağıdır. AB, Türkiye'nin açık ara en büyük ithalat ve ihracat ortağı ve aynı zamanda ana yatırım kaynağıdır. 2020 yılında Türkiye'nin ithalatının %33,4'ü AB'den, ihracatının ise %41,3'ü AB'ye yapılmıştır. AB ile Türkiye arasındaki toplam mal ticareti 2020'de 132,4 milyar avroya ulaşmıştır. AB'nin Türkiye'den yaptığı ithalat 62,6 milyar Avro değerinde olmuş ve makine ve ulaşım ekipmanları (24,1 milyar Avro, %38,5), giyim (8,3 milyar Avro, %13,3) ve tarım ve hammaddeler (5,3 milyar Avro, %8,5) başı çekmiştir. AB'nin Türkiye'ye ihracatı 69,9 milyar avroya ulaşmış, bunlara makine ve ulaşım ekipmanları (30,6 milyar avro, %43,8), kimyasallar (12,9 avro, %18,5) ve yakıt ve madencilik ürünleri (6,4 milyar avro, %9,2) hâkim olmuştur. AB ile Türkiye arasında 2019 yılında iki yönlü hizmet ticareti 26,5 milyar avroya ulaşmış ve AB'nin hizmet ithalatı 13,9 milyar avroyu ve ihracat 12,6 milyar avroyu bulmuştur (AvK, e.t. 2022).

Tarım ve kırsal kalkınma, gıda güvenliği, veterinerlik, bitki sağlığı ve balıkçılık politikaları alanında Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) kapsamında AB tarafından Türkiye'ye önemli mali destek sağlanmıştır (KB, 2018).

Kırsal Kalkınmada Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPARD), Türkiye'nin OTP topluluk müktesebatını uygulamasına ve uzun vadeli bir kırsal kalkınma programı kapsamında AB yapılarına uyum sağlamasına yardımcı olmaktadır. IPARD, AB-Türkiye iş birliğinin mali yardım alanında güçlü bir örneğini temsil etmektedir. (AB Türkiye Delegasyonu, e.t 2022). AB, 2014-2020 tarihleri için "IPARD II" destek paketini onaylamış ve bu, Türkiye'ye yaklaşık olarak ek 801 milyon Avro getirmiştir. Yenilenebilir enerji altyapısının yanı sıra topluluk geliştirme girişimleri (LEADER) ve tarım-çevre önlemleri için destek sunarak eski programla büyük ölçüde süreklilik göstermiştir (GTHB, e.t. 2022).

2021-2027 yılları arasında uygulanan IPARD III 7 (+3) yıl boyunca yürürlükte kalacaktır. AvK tarafından 430 milyon avro fon tahsis edilen IPARD III Programı'nda, ulusal katkının da eklenmesiyle faydalanıcılara proje karşılığı dağıtılacak hibe tutarı yaklaşık 555 milyondur. Toplam 42 ilde uygulanacak olan Program Çerçeve Anlaşma, Sektörel Anlaşma ve Finansal Anlaşmanın imzalanması ile 2022 yılının son çeyreğinde uygulanmaya başlanmıştır (TOB-TKDK, 2021).

IPARD fonları, Ocak 2006'da Türkiye, ülke için ilk kırsal kalkınma strateji planını sağlayan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisini (UKKS) kabul etmiştir. NRDS, Türkiye'deki kırsal kalkınma politikaları için kapsamlı bir politika çerçevesi belirlemektedir. IPARD programı, bu genel stratejinin önemli bir parçasıdır. NRDS, kırsal kalkınmanın temel amacını "yerel kaynakların ve potansiyelin kullanımına dayalı olarak, kentsel alanlarla uyumlu, kendi topraklarında kırsal topluluğun yaşam ve iş koşullarının iyileştirilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması, kırsal çevre ve kültürel varlıklar." NRDS, "kırsal ekonominin güçlendirilmesindeki temel kaynağın kırsal alanların sahip olduğu yerel varlıklar olduğunu" belirtmektedir. Kırsal alanların temel varlıkları arasında ürün çeşitliliği, daha temiz çevre, doğal kaynakların çeşitliliği, daha zengin peyzaj ve eşsiz tarihi ve kültürel miras sayılmış bulunmaktadır. Varlıklar, yenilikçi yerel fırsatlara dönüştürülmekte ve çeşitlendirilmiş bir kırsal gelir ve ek istihdam fırsatları yaratacak şekilde teşvik edilmektedir (Akkaraca Köse, 2012).

Bu bağlamda dört stratejik hedef bulunmaktadır. Bunlar, ekonomik kalkınma ve iş olanaklarının artırılması, insan kaynaklarının, örgütlenme düzeyinin ve yerel kalkınma kapasitesinin güçlendirilmesi, kırsal kesimdeki fiziki altyapı hizmetlerinin ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, kırsal kesimdeki fiziki altyapı hizmetlerinin ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesidir. Kırsal kalkınma planının tüm öncelikleri arasında sektörün rekabet gücünün artırılması, kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi, yoksullukla mücadele ve dezavantajlı grupların istihdam edilebilirliğinin artırılması, eğitim ve sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi, çevre dostu tarım uygulamalarının geliştirilmesi yer almaktadır (Bilici, 2010).

3.4.Türkiye ve Birleşik Krallık İlişkileri

Türk-İngiliz ikili ilişkileri tarihten gelen güçlü bağların da etkisiyle çok boyutlu olmuştur. NATO müttefikimiz Birleşik Krallık, Türkiye'nin Avrupa'daki önde gelen ortakları arasında yer almaktadır. Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler, Kıbrıs, ülkemizin AB üyelik süreci ile Brexit sonrası yeni ilişkiler düzeni, güvenlik ve terörle mücadele alanında iş birliği, düzensiz göç, ekonomik ve savunma sanayii iş birliği ikili temasların gündeminde öncelikli konular olarak bulunmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2020).

Ayrıca, 2007 yılında iki seneliğine yürürlüğe giren "Türkiye-Birleşik Krallık Stratejik Ortaklık Belgesi", Birleşik Krallık eski Başbakanı David Cameron'ın 26-27 Temmuz 2010 tarihlerinde ülkemize gerçekleştirdiği ziyaret sırasında gözden geçirilerek yenilenmiş ve dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile dönemin Birleşik Krallık Başbakanı David Cameron tarafından imzalanmıştır. Söz konusu belgede ortaklığın geliştirileceği alanlar; "İkili İlişkiler, İkili Ticaret ve Yatırımlar, Türkiye'nin AB Üyeliği, Bölgesel İstikrar ve Barış, Kıbrıs, Savunma, Küresel Güvenlik, Küçük ve Hafif Silahların Yasadışı Ticareti, Yasadışı Göçle Mücadele, Enerji Güvenliği ve Düşük Karbonlu Yakıt Geleceği, Kültürlerarası Diyalog ile Eğitim ve Kültür" başlıkları altında sıralanmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2020).

Birleşik Krallık, gündeminin neredeyse tamamının "Brexit" konusuna odaklandığı bir dönemden geçmiştir. Türkiye tarafından, "Brexit" sonrasındaki dönem için, Türkiye'nin BK ile ikili ticaretindeki olumlu ivmenin kaybedilmemesi konusunda Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2020). Türkiye'nin, BK'deki vatandaşlarına yönelik

olarak AB Ortaklık Hukuku'ndan kaynaklanan haklarına hanel getirilmemesi konusundaki beklentileri Birleşik Krallık tarafına iletilmiştir (OKDTDM, 2021).

Türkiye'nin, Birleşik Krallık'la ortak değerler üzerine kurulu köklü ve çok boyutlu ilişkileri, karşılıklı üst düzey ziyaretlerle son dönemde önemli bir ivme kazanmıştır. Dönemin Başbakanı Theresa May'in, 28 Ocak 2017'de ülkemizi ziyareti sırasında, "Brexit" bağlamında iki ülke ticari ilişkilerinin geleceğini ele almak üzere "Ticaret ve Yatırımlar Çalışma Grubu" kurulduğu açıklanmış; sivil havacılık güvenliği alanında iş birliğinin geliştirilmesini öngören bir belge ile Millî Muharip Uçak Projesi (TF-X) kapsamında BAE Systems ve TAI arasında "Ana İlkeler Sözleşmesi" (Heads of Agreement) imzalanmıştır. Ayrıca, iki ülke İçişleri Bakanlıkları Müsteşarları düzeyinde yürütülen güvenlik istişareleri, Stratejik Güvenlik Diyalogu ("Strategic Security Dialogue-SSD") adı altında yeniden yapılandırılmıştır. Türkiye ile Birleşik Krallık arasındaki ikili ilişkilere sivil toplumun da katılımıyla yeni bir kurumsal boyut katmak amacıyla bir iletişim platformu olarak 2011 yılında tasarlanan Türk-İngiliz Tatlıdil Forumu'nun yedinci toplantısı, 11-13 Mayıs 2018 tarihleri arasında Reading şehrinde gerçekleştirilmiştir (Örmeci, 2020).

7'nci Forum çerçevesinde, 12-13 Mayıs 2018 tarihlerinde düzenlenen panellerin konu başlıkları arasında; "Brexit", ortak güvenlik meseleleri, dijitalleşme ve yapay zekâ, enerji konuları ve çeşitli bölgesel ve uluslararası konular yer almıştır (Tatlıdil Forumu, 2018)

3.3.1. Türkiye-Birleşik Krallık Ticaret Çalışma Grubu Toplantıları

28 Ocak 2017 tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile dönemin Birleşik Krallık Başbakanı Theresa May, Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılması sonrası ülkeler arasındaki ticari ve yatırım ilişkilerinin devamını ve geliştirilmesini amaçlayan "Ticaret ve Yatırım Çalışma Grubu"nun kurulması konusunda anlaşmaya varmışlardır (Dışişleri Bakanlığı, 2020). Anlaşmaya göre Çalışma Grubu, Birleşik Krallık Uluslararası Ticaret Departmanı ve Türkiye Cumhuriyeti mülga Ekonomi Bakanlığı tarafından yürütülmüştür. Ticaret Çalışma Grubu (TÇG) 5 Mayıs 2017 tarihinde Ankara'da ilk teknik toplantısını gerçekleştirmiştir. Sonrasında 7 toplantı daha gerçekleştiren Çalışma Grubu toplantılarında;

- TÇG'nin amaç ve çalışma usullerini düzenleyen Görev Çalışma Belgesi üzerinde mutabakat sağlanmış, buna göre Brexit sonrasında ilk aşamada taraflar arasında mevcut

tercihli pazara giriş koşullarının korunması, ilerde de geniş kapsamlı bir tercihli ticaret düzenlemesi yapılmasına ilişkin çalışmalarda bulunulması kararlaştırılmıştır.

- Hâlihazırda uygulanmakta olan ticari içerikli anlaşmalar listesi üzerinde görüş alışverişinde bulunulmuş ve nihai bir liste belirlenmiştir.

- Mevcut Gümrük Birliği ve tercihli ticaret düzenlemeleri çerçevesinde bir ihtiyat planı olarak Brexit sonrasında uygulanmak üzere taslak bir Protokol sunulmuştur. BK ile Türkiye arasındaki ticaret akışının devamını güvence altına aldıktan sonra “Derin ve Kapsamlı bir Serbest Ticaret Anlaşması” müzakeresi yürütmeye hazır olduğu açıklanmıştır.

- BK ile yapılan dördüncü TÇG sırasında önceki toplantılardan farklı olarak teknik mevzuat, rekabet, ticaret politikası önlemleri gibi belirli alanlarda uzmanlar arası teknik görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

- TÇG kapsamında yapılan çalışmalarda, BK tarafı, Türkiye'nin GB yükümlülüklerini gerekçe göstererek bu kapsamdaki hususları tartışmaktan imtina etmiş, çalışmalar tarım ve AKÇT ürünleri temelinde yürütülmüştür.

Çalışma Grubunun son toplantısı 27 Şubat 2020 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Toplantıda Birleşik Krallık tarafından aşağıdaki hususlar aktarılmıştır:

- Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) yetkilileri ile danışma toplantılarının sürdüğü ve 2020 yılı mart ayı sonunda bu toplantılar sonucunda BK gümrük tarifelerinin yayınlanacağı, bu nedenle Türkiye ile BK STA tarife müzakerelerinin de DTÖ ile danışma toplantıları sonrasında olmasının mümkün olduğu,

- AB ile yapılması planlanan kapsamlı STA'nın, CETA temelinde olmasının planlandığı,

- Parlamento tarafından BK İthalat Rejimi hazırlandığı ve onaya sunulacağı,
- Mevcut ticarete alkol ve alkollü içecekler ithalatında sorunlar yaşandığı,
- BK Sağlık ve Bitki Sağlığı (SPS) rejiminin belirlenmesinde kendi ithalat kontrol sistemini oluşturulduğu ifade edilerek Türkiye ile imzalanması planlanan STA'da BK ile AB arasında imzalanan anlaşmanın SPS bölümünün belirleyiciyi olacağı,

- Türkiye ile BK bazı anlaşma bölümlerinin DTÖ ve BK İthalat Rejimi belli olmadan yürütülebileceği fakat bazı bölümlerinin müzakere edilebilmesi için AB ile olan STA'nın belirleyici olacağı,

- SPS ve tarifeler konusunda yaklaşımın AB ile yapılan STA'ya benzer olacağı fakat ithalat rejiminin hazır olmaması sebebi ile ticareti en az etkileyecek ve kesintiye uğratacak düzenlemelerin yapılacağı ifade edilmiştir.

Türkiye tarafı BK tarafından cevaplanan hususlar dışında;

- Türkiye – BK STA müzakereleri pazara giriş ve mal ticareti kısmında Tarım ve Sanayi ürünlerini ayırımı yapılmasının uygun olacağı,

- Hâlihazırda işlerliğini sürdüren Gümrük Birliğinden daha kapsamlı ve ötesine geçen bir STA yapılmak istendiği,

- İthalat prosedürlerinde AB ithalat düzenlemesinin ne kadar ötesine geçileceği,

- SPS ve tarifeler konusunda çekinceler tekrar dile getirilip, BK tarafına soru listesi iletileceği,

- Türkiye – BK STA'nın 2020 yılı Ekim ayı içerisinde imzalanmasının hedeflendiği belirtilmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2021).

4. AVRUPA BİRLİĞİ (AB) VE BREXIT

4.1. Brexit'e Giden Süreç

Birleşik Krallık'ın 1950'lerden Brexit'e uzanan süreçte AB karşıtlığı belli nedenlerden kaynaklanmıştır. Bu nedenler; Birleşik Krallık'ın İngiliz Milletler Topluluğu'ndaki (Commonwealth) çıkarları, uluslararası ilişkilerde Avrupa ülkelerinden ziyade ABD ile ortak hareket etmesi, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesindeki rolünden kaynaklanan tarihsel "gururu", ekonomisinin güçlü olması ve AB karşıtı haberleriyle bilinen çok sayıda medya organının varlığı olarak gösterilmiştir (Aras, 2018).

Özellikle BK'nin Avrupa Birliği ve selefleriyle ilişkisi, kararsız ve gönülsüz olarak tanımlanmaktadır. Emperyal bir geçmişi ve İngiliz Milletler Topluluğu ülkeleriyle köklü ilişkileri bulunmaktadır. Uzun yıllardır ABD'yi savunma ve siyasi ilişkilerde bir ortak ve bir dereceye kadar kendisini ABD ile Avrupa arasında bir köprü olarak görmüştür Başlangıçta Avrupa bütünleşmesinde geri durmuş, tartışmalı bir şekilde adeta işleyişine ket vurmaya çalışmıştır (Saygın ve Ultan, 2016).

BK'nin, Avrupa Birliği'ne ilgisi büyük ölçüde ekonomik olmuştur. Margaret Thatcher, tek pazarı tamamlamak için gerekli önlemler bağlamında artan nitelikli çoğunluk oylamasını kabul etmiştir. Muhafazakâr partideki birçok kişi, tek pazarın tamamlanmasını sağlayan 1986 antlaşma revizyonlarından sonra daha fazla anlaşma geliştirmenin durması gerektiğini savunmuşlardır. 1990'ların başında, AB'nin yetkilerinin kapsamını genişleten ve kurumun adını Avrupa Birliği olarak değiştiren Maastricht anlaşması, Muhafazakâr partide bugüne kadar devam eden fiili bir iç savaşın başlangıcını işaret etmiştir. Thatcher döneminden sonraki en önemli kırılma noktası, 2010 yılında göreve gelen David Cameron dönemi olmuştur (Aras ve Günar, 2018). Avro Bölgesi'nin sorunlarının dile getirildiği Cameron, AB'nin rekabet gücünü ve hesap verebilirliğini kaybettiğinin altını çizmiştir. Bu noktalar, AB ile BK arasındaki ilişkileri ciddi şekilde zedelemiştir. Aynı zamanda Cameron, AB ile BK arasındaki ilişkilere faydalı olacağını düşündüğü beş önemli talebi dile getirmiştir. Bu talepler, AB'nin rekabet gücünün artırılması, Birliğin daha esnek hale getirilmesi, yerel yönetimlere daha fazla ağırlık verilmesi ve 21. yüzyıla daha uygun, daha adil ve hesap verebilir bir AB yapısı olarak belirtilmiştir (Aras ve Günar, 2018). Ayrıca Cameron, AB karşıtı oyları Nigel Farage liderliğindeki ve oy payını önemli ölçüde artıran Birleşik Krallık

Bağımsızlık Partisi'ne (UKIP) kendi partisine çevirmek ve AB karşıtı muhalifleri partide memnun kılmak için Muhafazakâr Parti, seçimleri kazanması halinde AB üyeliğini referanduma götüreceğinin sözünü vermiştir (Aras ve Günar, 2018). Böylece Brexit'e giden süreç başlamıştır.

“Ayrıl” kampanyası, popüler tabloid gazeteler Sun, Star, Daily Mail ve Express'in yanı sıra Daily Telegraph ve Sunday Times da dahil olmak üzere Birleşik Krallık medyasının bir bölümü tarafından güçlü bir şekilde desteklenmiştir. Eski Birleşik Krallık Başbakanı Boris Johnson 1989'dan 1994'e kadar Daily Telegraph'ın Brüksel bürosunda çalışmış ve bu süre zarfında Avrupa Birliği'ni aşırı derecede eleştiren birçok makale yazmıştır. The Telegraph, Birleşik Krallık için yeni bir başlangıç sloganıyla ayrılma oylamasını desteklemeye karar vermiştir. Referandumdan iki gün önce Sun'ın ilk 10 sayfası güçlü bir şekilde Brexit yanlısı materyallere ayrılmıştır. Demokratik Birlik Partisi aracılığıyla kanalize edilen kötü şöhretli kampanya fonları, referandumdan önceki günlerde ücretsiz Metro gazetesinde ön ve arka sayfalarda Brexit çağrısında bulunan reklamlar yayınlamıştır. “Kal” kampanyası, İşçi Partisi Milletvekili Gisela Stuart tarafından yönetilmiştir. Kabine üyeleri Michael Gove ve eski Londra belediye başkanı ve milletvekili Boris Johnson, Ayrılma kampanyasının önde gelen yüzleri olmuştur. Eski şansölyeler Nigel Lawson Norman Lamont ve eski Hazine Şansölyesi Denis Healey AB'de kalmayı desteklemiştir. Birçok kilit kabine üyesi aktif olarak Brexit için kampanya yapmamış ya da isteksiz bulunmuşlardır. Çalışma Bakanı Sajid Javid, BK'nin AB'ye (tekrar) girmeyeceğini ve gelecekteki herhangi bir referandumda hayır oyu vereceğini söyledi. Göçten sorumlu olan ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarını eleştiren mezkûr İçişleri Bakanı Theresa May, Nisan 2016'da yaptığı bir konuşmada BK'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nden ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden çekilmesi gerektiğini söylemiştir. Avrupa Konseyi, Avrupa Topluluklarından farklı bir kurum olmakla beraber, bu söylem, Avrupa şüpheciliğine dair mesaj olarak algılanmıştır. UKIP'ın (Bağımsızlık Partisi) kampanyası bazı zengin bağışçılar tarafından desteklenmiş ve öncülüğünü Nigel Farage'ın yaptığı UKIP, Avrupa Birliği'ne karşı uzun yıllar süren kampanyaya liderlik yapmıştır. BK'nin Avrupa Birliği'nden ayrılması durumunda Ulusal Sağlık Hizmetine harcamak için haftada 350 milyon sterlini olacağını ilan eden etmiştir (Reuben, 2016; Guardian 2016; McMahon, e.t. 2022).

Göç konusu hem UKIP hem de Muhafazakarların önderlik ettiği “ayrıl” kampanyalarının çok belirgin bir hususu olmuştur. Brexit referandum kampanyası, AB'nin Türkiye ile

göçmen krizini çözme anlaşmasına denk gelmiştir. Ankete rağmen, Türkiye'nin AB'ye girmek üzere olduğu ve BK'de seyahat ve çalışma hakkının tanınacağı iddia edilmiştir. BK gündemine, serbest dolaşım, bu anlaşma kapsamında bir olasılık olarak gündeme getirilmiştir. Suriye'den, Türkiye'ye gelen büyük göçmen nüfusun BK'ye geleceğini iddia edilmiş ve “ayrıl” kampanyası için kullanılmıştır (Wilkinson, 2016).

Brexit'e gidilen süreçte Birleşik Krallık'taki birçok kişi, AB düzenlemelerinin külfetli ve mantıksız hale geldiğini savunmuştur. Ekonomik argümanları birleştirmek, BK'nin Avrupa Birliği'ne yıllık 13 milyar Avroluk katkısının, aldığı karşılıklarla haksız olduğu ve en iyi başka yerlerde kullanılabileceği ve Brexit'te tasarruf edilebileceği iddia edilmiştir. Brexit öncesinde AB bütçesinin büyük bir kısmı tarımsal desteklere harcandığından, nispeten küçük bir tarım sektörüne sahip olan Birleşik Krallığın, Fransa ve hatta İrlanda gibi diğer birçok devletten bu desteklerden daha az faydalandığı yönünde düşünceler bulunmakta idi. BK tarafından AB teknik düzenlemelerinin hacmi, görünürdeki hesap verebilirlik eksikliğiyle birleştiğinde, genellikle keyfi, mantıksız ve müdahaleci görünmüştür (McMahon, e.t. 2022).

Birleşik Krallığın AB Üyeliği ile ilgili bütün bu olumsuz görüşler doğrultusunda 23 Haziran 2016 tarihinde yapılan referandumdan AB'den ayrılma (Brexit) kararı çıkmış, AB'den çıkış süreci ise, 31 Ocak 2020 tarihinde sonuçlanarak bu tarih itibarıyla BK'nın AB üyeliğinden ayrılmış olduğu kabul edilmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2022). Geri Çekilme Anlaşması'nın nihai metni 20 Aralık 2019 tarihinde BK Parlamentosunda Lordlar ve Avam kamaraları tarafından kabul edilmiş ve Kraliçe tarafından onaylanmıştır. Anlaşma, 24 Ocak 2020 tarihinde AvK ve AB Konseyi tarafından imzalanmış, AP oylaması 29 Ocak 2020 tarihinde gerçekleşmiştir. AP'de onaylanmasının ardından Anlaşma, 30 Ocak 2020 tarihinde de Konsey tarafından onaylanıp süreç tamamlanmıştır. Böylelikle, BK, 31 Ocak 2020 tarihi gece yarısı itibarıyla AB'den ayrılarak üyeliği sona ermiştir. 1 Şubat 2020 tarihinden itibaren Geri Çekilme Anlaşması'nın yürütülmesine dair geçiş dönemi başlamıştır. Geçiş Dönemi, 31 Aralık 2020'ye kadar sürmüştür. Bu tarihin, bir ila iki yıl arasında uzatılma ihtimali bulunmakta iken, Brexit geçiş sürecinin bitmesine yakın 24 Aralık 2020'de tamamlanmıştır (AvK, 2020; BK Parlamentosu, 2019).

4.2. Brexit'in Siyasi Nedenleri

Ülkelerin ekonomik ve ticari topluluklar şeklinde entegrasyonu ve karşılıklı pazar oluşumu, ticaretin geliştirilmesi ve tek ekonomilerin gelişme düzeyinin yükseltilmesi için arzu edilen bir biçim olarak kabul edilebilmektedir (Balassa, 2013). Ekonomik entegrasyon yaratılarak, ticaret engelleri genellikle azaltılmakta ve hatta tamamen ortadan kaldırılmaktadır, bu da daha iyi bağlantılara ve ekonomi bölümlerinin yakınlaşmasına yol açan üye devletler arasında kesintisiz ticaret ve daha iyi ekonomik etkileşim sağlamaktadır. Avrupa'daki ortak pazara bir örnek, Birliğin her üyesi tarafından uygulanan bir yasa ve ekonomik sistemin yanı sıra bir gümrük ve tarife dışı engeller sistemine sahip olan Avrupa Birliği'dir. Bu sistem, gelişmekte olan Avrupa ülkelerinin de katılma istek ve çabalarında da görülen, ekonomilerin verimli işleyişi için uygun bir ekonomik ortam olduğunu kanıtlamıştır. Birliği ve kendi büyüme ve gelişmelerini teşvik etmektedir. (Aichele ve Felbermayr, 2015).

Haziran 2016'daki referandumun ardından ve BK'nin AB'den ayrılmaya başlamasıyla birlikte, ekonomik bütünleşmenin faydaları konusunda tüm ülkelerin aynı görüşü paylaşmadığı ortaya çıkmıştır. Birleşik Krallık seçmenlerinin yaklaşık %52'si, bu ülkenin Avrupa ülkelerinin ekonomik ve siyasi topluluğundan çekilme sürecini resmen başlatan AB'den ayrılmaktan yana olmuştur (Alagoa, 2017). Bu hamle, Avrupa entegrasyon sürecinde belirli eksikliklerin varlığını göstermiş ve BK'nin çoğunluğunun bağımsız olarak daha fazla ekonomik büyümeyi sürdürme arzusunu yansıtmıştır. Geri çekilme son tarihi 31 Ekim 2019 olmuş, bu zamana kadar önemli kararların alınması gerekmiştir.

AB'den çıkmak için öne sürülen argümanlardan biri, Birleşik Krallık'ın AB bütçesine büyük miktarda net katkı sağlamayı bırakması olmuştur. Birleşik Krallık, AB'nin ortak kaynaklarından elde ettiği gider ve faydalara kıyasla AB bütçesine en fazla para ayıran ülkelerden bir olmuştur (Matthews, 2016). BK'nin 2016 yılında AB bütçesinden aldığı fon 7 milyar avroyu bulurken, BK'nin katkısı aynı yıl 13,46 milyar avro olmuştur (AvK, 2018). Bu veriler, BK'nin Birliğe üyeliğinin olumsuz yönlerine işaret ederek, AB üyeliği yoluyla imkânsız olan Birleşik Krallık'ın tam egemenliğinin geri gelmesini desteklemek için nicel veriler vererek, entegrasyona muhalefeti desteklemektedir. BK'nin katkısı ve AB için önemi, Birliğin bütçesinin her zaman dengeli olması gerektiği ve BK'nin tüm bütçedeki payının %7 olduğu gerçeğinde görülmektedir. Çıkıştan sonra diğer AB üyeleri zarar görecek çünkü katkılarını %7'den %8,5'e çıkararak bütçedeki bu boşluğu doldurmak zorunda kalmışlardır

(Aichele ve Felbermayr, 2015). Brexit, özellikle az gelişmiş AB ülkelerini etkilemiştir, çünkü katkılarını artırmak zorunda kalmışlardır, AB ise gelecekteki entegrasyon işleyişinin modelini oluştururken en zararsız çözümü bulmak zorunda kalmaktadır. Brexit kararı sonrası temel makroekonomik göstergelere ve BK ile diğer AB üyesi ülkelerin dış ticaret politikalarındaki olası eğilimlere bakarak ayrılmanın somut etkileri görülebilecektir (Keep, 2022).

4.3. Brexit'in Ekonomik Etkileri

4.3.1. Brexit'in Birleşik Krallık Üzerindeki Ekonomik Etkileri

Brexit, yakın ekonomik ve siyasi tarihin en önemli olaylarından birini temsil etmekte ve etkileri hem Avrupa hem de İngiliz ekonomisini etkilemektedir (Gürsoy, 2019). Referandum sonucu, son 30 yılda poundun en büyük değer kaybetmesinde görülebilecek olan ekonomi ve finansla ilgili belirsizlik dalgasına yol açmıştır. Sterlinin keskin, kısa vadeli değer kaybetmesi, finansal ve reel sektördeki gelecekteki duruma ve gelişmelere ilişkin belirsizliğin bir sonucu olmaktadır (Gürsoy, 2019).

Birleşik Krallık ekonomisi, Brexit referandumu gündeme geldiği öncesinde oldukça iyi bir performans göstermiştir; ancak, Birleşik Krallık AB'den ayrıldıktan sonra, ülkenin durumu AB üyesi olmayarak göstermiş olduğu performans çerçevesinde değerlendirilmelidir. Birleşik Krallık dünyanın en büyük beşinci, Avrupa'nın en büyük ikinci ekonomisi olmakla birlikte, G-7 olarak bilinen sanayileşmiş yedi ülke içerisinde 2016 yılı itibariyle en dikkat çekici ekonomik büyümeyi gerçekleştirmiş ve işsizlik oranı son dört yıl içerisinde istikrarlı bir şekilde azalmaya devam ederek %4.9'a düşmüştür (Aras ve Günar, 2018). ABD Doları karşısında İngiliz Sterlini kuru incelendiğinde, Birlikten ayrılma kararı alındıktan sonra sterlinin aniden değer kaybettiği görülebilir. Bununla birlikte, referandumdan sonra, Brexit'in İngiliz Sterlini üzerinde kısa vadede olumsuz etkileri görülmüştür. Daha önce belirtildiği gibi, İngiliz Sterlini, dolar karşısında 30 yılın en düşük seviyesine gerilemiş ve ayrıca Avro karşısında %7.2 değer kaybetmiştir (Aras ve Günar, 2018). O zamana kadar 1 sterlin neredeyse 1.50 dolar değerinde iken referandumdan sadece birkaç gün sonra 1 sterlin için 1.30 doların biraz üzerinde bir değere düştüğü görülmüştür. Referandum sonucuyla ilgili haberler kısa bir süre sonra sterlinin değerini düşürmüş ve düşüşü modern finansal sistem tarihindeki en sert düşüşlerden biri olmuştur. Bu durum, yatırımcıların mevcut korkusunu ve artan belirsizlik nedeniyle yerel para biriminin düşüşünü hızlandıran ve cesaretini kıran

İngiliz piyasasını, terk etme arzusunu göstermektedir. Benzer bir senaryo, ancak daha az ölçüde, İskoçya'nın Bağımsızlık Referandumundan sonra da belirli sayıda yatırımcı, yine gelecekteki gelişmeler hakkında net bir kavrayışa sahip olamama nedeniyle, İngiliz topraklarını terk etmeye başladığında, sterlin değerinde dalgalanmaya ve diğer para birimlerinin dalgalanmasına neden olmuştur. (Simpson, Finch ve Chellel, 2018).

Marshall-Lerner koşuluna göre döviz kurunun değer kaybetmesi ekonomi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olmuştur (Bahmani, Harvey ve Hegerty, 2013). Amortisman, ödemeler dengesi üzerinde olumlu etki yapacak olan ihracat artışı veya ithalatın azalması nedeniyle ticaret dengesinin iyileşmesine yol açabilmektedir. Döviz kurunun iyileştirilmesi, özellikle ticaretin GSYİH'nin %62'sini oluşturduğu BK gibi açık bir ekonomi söz konusu olduğunda, kesinlikle olumlu etkilere yol açacaktır. Bunun %30'unu mal ihracatı ve ithalatı, kalan %32'sini ise hizmetler oluşturmaktadır (ONS, 2016). Ali Nasir ve Simpson (Ali Nasir ve Simpson, 2016), Brexit'ten kısa bir süre sonra yapılan ampirik araştırmaya dayanarak, yerel para birimi değerinin, yani döviz kurunun, BK'de dış denge ve fiyat istikrarı için önemli etkileri olduğu sonucuna varmışlardır. Bu araştırmaya göre sterlinin değer kaybetmesi, uluslararası rekabet gücünün artmasına ve bir ölçüde dış ticaret açığının yeniden dengelenmesine yol açmıştır, ancak asıl etki, ancak ticaret düzenlemeleri tüm ülkelerle tamamlandıktan sonra hissedilecektir. AB ile ticaret anlaşmalarının şimdiye kadar genişletilmesinin önemi, AB'nin BK'nin toplam ihracatının %44'ünü alması ve BK'nin toplam ithalatının %53'ünün Birlik ülkelerinden olması gerçeğiyle desteklenmesi olmuştur. Karşılaştırma için, BK'nin AB ile olan tüm ticaretinin, ikinci en büyük ticaret ortağı olan ABD ile olandan %320 daha büyük olduğu söylenilebilmektedir. AB'nin Büyük Britanya için önemi, BK'nin GSYİH'sinin %12'sini oluşturan AB'ye yaptığı ihracatla en iyi şekilde açıklanabilmekte, diğer yandan AB'den yapılan ithalat, AB GSYİH'sinin yalnızca %3'ünü oluşturmaktadır (Dünya Bankası, 2017). ABD'den sonra BK'nin en büyük bireysel dış ticaret ortakları AB'nin gelişmiş üyeleridir, bu nedenle mevcut düzenlemeleri bozmak ve ortak pazardan vazgeçmek BK ekonomisini etkilemiştir. Birlik üyeleri, BK ile uluslararası iş birliği düzeyine dayalı sonuçları da hissetmektedir (AvK, e.t. 2022).

Sanayi kolu, Brexit öncesine kadar gümrük veya diğer herhangi bir nicel kısıtlamaya tabi olmamıştır. Mal ihracatı söz konusu olduğunda, en baskın ve Brexit etkisine en yakın sektörler otomobil endüstrisi, kimyasal ürünler, ardından madencilik, elektronik ve ilaç endüstrileri vb. sektörler olmuştur (Begg, 2017). Gümrüklerin empoze edilmesi gibi her yeni

ticaret kısıtlaması, çeşitli endüstrilerde AB'nin her yerinde tedarik zincirinin parçalanmasına yol açabileceği daima genel bir kanı olmuştur (Cecchini ve ark., 1988). Bu şekilde, ticaret kısıtlamalarının Brexit maliyetlerine ek piyasa parçalanma maliyetleri eklenmiştir. Brexit durumunda, parçalanmanın ekonomik etkilerinden bahsedildiğinde bir diğer önemli konu, doğrudan yabancı yatırımlar (DFI) konusudur. EU-27, DFI aracılığıyla 7033 milyar avroluk yatırım yaparken, EU-27'de bu tür bir yatırımın geliri 5692 milyar avro olmuştur. Birleşik Krallık, dünyanın geri kalanında toplam 1386 milyar avroluk bir yatırıma sahipken, bu tür bir yatırımın benzerini yurtdışından 1314 milyar avro değerinde almaktadır (Eurostat, 2017). BK'nin AB-27'ye 683 milyar avroluk yatırımları, AB-27'deki toplam DFI geliriyle (5692 milyar avro) orantılı görünmekte ve BK topraklarındaki toplam DFI'nın %12'sini (1314 milyar avro) temsil etmektedir. Bu durumun temel nedeni, DFI değeri 454 milyar avroya ulaşan Hollanda'nın Büyük Britanya'ya yaptığı büyük yatırımdır (Emerson, Busse, Di Salvo, Gros ve Pelkmans, 2017). Ayrıca, bu tür bir yatırımların, bazı ekonomik entegrasyonlara üye olan ülkeler arasında kesinlikle daha yoğun olduğu görülmektedir; ancak Brexit sonrasında, önceki yatırımcılarla ikili ve çok taraflı iş birliğinin sürdürülmesi yoluyla doğrudan yabancı yatırım akışı devam ettirilebilmektedir.

4.3.2. Brexit'in Türkiye Ekonomisine Etkileri

Brexit'in Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri büyük ölçüde iki ülke arasında imzalanan STA'ya bağlı olmaktadır.

Brexit fikrini şekillendiren birçok faktör ve belirleyicilerden biri de Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım fikri olmuştur. Bu fikir ilk bakışta İngiliz Hükümeti'nin Türkiye'nin AB üyeliğine verdiği destek nedeniyle güçlü bir faktör olarak görülmemiştir. Ancak Türkiye'yi Avrupa Birliği üyesi olarak kabul etmenin Avrupa istikrarı ve Birleşik Krallık'ın ulusal güvenliği için büyük bir potansiyel risk taşıdığı yönünde Avrupa şüphecilerinin düşünceleri de mevcuttur (Ker-Lindsay, 2017).

AB'nin küresel rolünün güçlendirilmesine katkısı ile ekonomik süper güç hâline gelmesi açısından Türkiye'nin jeopolitik faktörleri büyük önem taşımaktadır. Türkiye için Avrupa Birliği, kavramsal olarak toplumun her alanında ekonomik kalkınma, siyasi istikrar ve modernleşme demektir. Türkiye, 1999 yılında Helsinki Zirvesi'nde AB üyeliğine aday ülke statüsünü almış ve katılım müzakereleri 3 Ekim 2005 tarihinden itibaren resmi olarak başlamıştır. Türkiye'nin AB katılım müzakerelerinde şu ana kadar 16 fasıl açılmıştır (AB

Başkanlığı, 2017). Aynı şüphecilere göre, Brexit referandumunu, Türkiye'yi üye ülke olarak kabul etmeyi amaçlayan siyasi birliğe karşı BK'nin kontrolünü geri almak için kaçırılmayacak bir fırsat olarak tanımlanmıştır (Ker-Lindsay, 2017).

Türkiye açısından, özellikle uzun vadede Brexit'in bazı fırsatlar yaratacağı düşünülmektedir. Bu fırsatlar arasında, imtiyazlı ve tercihli ticaret olanakları öne çıkmaktadır. Gümrük Birliği, tarım sektörünü kapsamadığı için, Türkiye ile Birleşik Krallık arasında bu sektörde serbest ticaret anlaşması yapılmıştır. Kısa vadede, Birleşik Krallık'ın AB'den ithal ettiği tarım ürünlerindeki düşüşü telafi etmek için, coğrafi olarak yakın ülkelere, özellikle sebze ve meyve ithalatı için yönelme olasılığı görülmektedir. Bugünkü durumda, işlem görmemiş gıda ürünleri Gümrük Birliği dışındadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin toplam sebze ve meyve ihracatı 276 milyon Avro civarındadır. Bu miktar toplam Birleşik Krallık'a Türkiye tarafından yapılan toplam ihracatın (Türkiye'nin toplam ihracatının) %3'ünü kapsamaktadır. Bu oranın artırılabilme potansiyeli bulunmaktadır ve Gümrük Birliği dışında kalan sektörlerin öne çıkarılması mümkün görülmektedir (Gürsoy, 2019).

İkinci bir fırsat olarak, Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) olanaklarının geliştirilmesi düşünülebilir. Türkiye merkezli şirketler, Brexit sonrasında da Birleşik Krallık'a yatırım yapmaya devam etmişlerdir. Nitekim bir kısım şirket için, Birleşik Krallık'ın yatırım merkezi olarak cazibesi, AB üyeliğinin dışında başka faktörlere de bağlı olmuştur. Gümrük Birliği üyesi olan Türkiye, özellikle yatırım için teşvikler arttırıldığında, AB ile ilişkilerini sürdürmek isteyen şirketler için bir alternatif merkez olabilir. Ayrıca, Türkiye'nin bölge ekonomileriyle entegre olması sayesinde, diğer ülkelere açılma ve Türkiye'nin AB ile ilişkilerini geliştirme olasılığı da mevcuttur (Gürsoy, 2019).

Üçüncü fırsat olarak, AB ile BK arasında yapılmış olan anlaşmanın, siyasal yönden, Türkiye'ye bir model olarak uygulanma ihtimali gündeme gelmiştir (Gürsoy, 2019).

4.4. Ticaret ve İşbirliği Anlaşmasınının BK'nin Ticari İlişkilerine Yansımaları

Bir üye ülkenin AB'den çekilme hakkı AB anlaşması madde 50 ile düzenlenmiştir. BK bu hakkını kullanarak Brexit sürecini başlatmıştır. Çekilmenin gerçekleşmesinin ardından ilgili ülkenin statüsü de yine bu madde ile düzenlenmiş ve şu şekilde ifade edilmiştir:

“Antlaşmalar'ın ilgili üye devlete uygulanması, çekilme anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihte, bunun gerçekleşmemesi halinde, Avrupa Birliği Zirvesi oybirliğiyle ve ilgili üye devletle mutabık

kalarak süreyi uzatmadığı takdirde, 2. paragrafta belirtilen bildirimden iki yıl sonra sona erer.”
(Aras ve Günar, 2018).

Brexit Anlaşması'nın son hali ile BK'nin AB üyeliği 2020 başında sona ermiş ancak ortak ticaret politikasının BK'nin AB ile ortak ticaret politikası haricindeki alanlarda bağı 31 Ocak 2020'de sona ermiştir. 2020 sonuna kadar yalnızca OTP açısından AB ile bağı sürmüştür. 2020 sonunda bu bağın da sona ermesi ile iki taraf arasında üyelik ilişkisi bağlamında herhangi bir bağ kalmamıştır. 2020 sonuna BK'nin AB üyesi olarak muamele görmesi üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Bu çerçevede 2020 yılı sonuna kadar BK tarafı kendi gümrük tarifelerini belirlemediğinden, AB'nin tarifelerini uygulamaya devam etmiş ve AB gümrük birliği alanı içinde kabul edilmiştir. Bu süre zarfında DTÖ bünyesinde de AB tarafından temsil edilmiştir (TOB Türkiye-BK STA Çalışma Grubu Raporu, 2020).

Anlaşmasız ayrılık ise BK'nin geçiş sürecinde AB ile bir anlaşmaya varamaması ve ayrılık sonucunda AB ile ilişkilerini üçüncü bir ülke olarak sürdürmeye devam etmesi durumu olarak tanımlanmıştır. 2020 sonunda taraflar arasında bir STA üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Bu yüzden BK, AB'den anlaşmalı bir biçimde ayrılmış ve bundan sonraki süreçte taraflar birbirlerine üçüncü ülkelere uyguladıkları gümrük vergilerini uygulamamışlardır (TOB Türkiye-BK STA Çalışma Grubu Raporu, 2020).

BK'nin AB ile yeni kuracağı ilişkiye dair beklentisinin serbest ticaret anlaşması (STA) niteliğinde bir çerçeve olduğu, bir gümrük birliği içinde yer almayı istemediği bilinmektedir. BK bu konudaki hedefini 19 Ekim 2019 tarihinde yayınladığı deklarasyon ile ortaya koymuş ve tarafların bağımsız piyasalarda ve hukuki düzenlemeler ile ticari ilişkilerini yürüteceğini ve gümrük prosedürleri ile kontrollerinin yapılacağı bağımsız sınırlara sahip olacağını açıklamıştır. Birleşik Krallık bu konudaki hedefini Şubat 2020'de yayınladığı AB ile İlişkilerin Geleceğine Dair BK Müzakere Yaklaşımı adlı belgede de ortaya koymuştur. Buna göre BK, AB'nin yakın dönemde Kanada ve diğer ülkeler ile imzalamış olduğu STA'lar temelinde bir serbest ticaret anlaşması imzalama hedefini belirtmiştir. Belge ile STA'nın balıkçılık, hukuki yaptırımlar, suçluların cezalandırılmasında iş birliği, ulaşım, enerji gibi alanlarda yapılacak detaylı anlaşmalar ile tamamlanmasının hedeflendiği de belirtilmiştir. Bu anlaşmaların kendi yönetim düzenleme esaslarını belirleyeceği ve Adalet Divanı'nın yetki alanına girmeyeceği de belirtilmiştir. AB tarafı ise BK ile tarifersiz ve kotasız bir ticaret rejimini hedeflediğini belirtmiş, ilişkinin şeklini bir serbest ticaret anlaşması olarak

çizmiştir. İki taraf arasında bir STA imzalanmasına yönelik görüşmeler 2020 yılı sonunda tamamlanmış ve mutabakata varılarak BK, AB'den ayrılmış hâle gelmiştir. Bu durumda AB'ye uygulayacağı ticaret rejimi bu anlaşma ile belirlenmiş, üçüncü ülkelere karşı ise kendi belirleyeceği ticaret rejimini uygulamaya başlamıştır (TOB Türkiye-BK STA Çalışma Grubu Raporu, 2020).

4.4.1. Ticaret ve İşbirliği Anlaşmasında Ulusal Muamele ve Pazara Giriş

Ulusal Muamele kuralı, DTÖ'nün temel prensiplerinden biri olup, ithal edilen bir mal ile ülke sınırlarında üretilen bir mal arasında ayırım yapılmaması prensibine dayanmaktadır. Yani bir ürün gümrük vergileri ödenip iç pazara girişinin ardından hiçbir ayrımcı muameleye tabi tutulmamakta ve bu malın tüketilmesinden ilave bir vergi alınmamaktadır (TOB Türkiye-BK STA Çalışma Grubu Raporu, 2020).

AB-BK Ticaret Anlaşması, malların ilgili menşe kurallarına uygun olduğu durumlarda Birleşik Krallık ile AB arasındaki ticarete sıfır tarife veya kota belirlemiştir. Anlaşma, DTÖ taahhütlerini ve ilkeleri üzerine kurulmuştur. Ticareti kolaylaştıran ve tarife dışı engelleri (ithalat ve ihracat lisans kısıtlamaları gibi) ele alan hükümler içermektedir. Ayrıca, ticari önlemlerin orantılı ve şeffaf bir şekilde soruşturulmasını ve uygulanmasını sağlamaktadır (UK-EU TCA, 2020).

4.4.2 Ticaret ve İşbirliği Anlaşmasında Menşe Kuralları

Tercihli veya tercihsiz ticaret anlaşmalarında, gümrük ve ticaret düzenlemelerinin uygulanabilmesi için ürünlerin iktisadi kaynaklarının belirlenmesini sağlayan kurallara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bakımdan, menşe; eşyanın 'iktisadi milliyeti' olarak tanımlanırken, menşe kuralları da eşyanın hangi ülke menşeli olduğunun belirlenmesini sağlayan belirli kurallar olarak tanımlanabilmektedir (OAİB, e.t 2022).

Anlaşmanın, sadece iki taraf 'menşeli' malların kararlaştırılan serbest piyasa erişim düzenlemelerinden yararlanabilmesini sağladığı hükümler içermektedir. Menşe kuralları karşılıklı destekler nitelikte olmuştur (TOB Türkiye-BK STA Çalışma Grubu Raporu, 2020).

4.4.3. Ticaret ve İşbirliği Anlaşmasında Ticarete Teknik Engeller (TBT)

Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde üye ülkelerin ulusal teknik mevzuatlarının ticarete engel yaratmasının önüne geçmek ve gereksiz engellemeler olmaması için uluslararası kurallara uyum sağlanması amacıyla “Ticarete Teknik Engeller Anlaşması” oluşturulmuştur. Ticarete Teknik Engeller Anlaşması, uluslararası mal ticaretinde uygulanmakta olunan standartları, uygulanmasında kullanılan idari yöntemleri ve kurallara uyuma yönelik teknik yönetmelikleri içermektedir (Önen, 2008).

AB-BK Ticaret ve İşbirliği Anlaşmasında da, Birleşik Krallık ile AB arasındaki ticaretin önündeki düzenleyici engelleri ele alırken, her iki Tarafa da malları kendi pazarları için en uygun şekilde düzenleme özgürlüğü tanıyan bir TBT bölümü içermektedir. Bu bölüm, DTÖ TBT anlaşmasını temel almakta ve teknik düzenleme, uygunluk değerlendirmesi, standardizasyon, akreditasyon, piyasa gözetimi, işaretleme ve etiketleme ile ilgili hükümleri içermektedir (UK-EU TCA, 2020).

Anlaşma ayrıca Birleşik Krallık ve AB pazarlarında tehlikeli ve uyumlu olmayan ürünlerle ilgili bilgilerin paylaşılmasına yönelik düzenlemeleri de öngörmektedir. Birleşik Krallık ve AB pazarı arasındaki operasyonel iş birliği ile birlikte, bu bilgi teatisi her iki Tarafın da tüketicilerini daha iyi korumasına yardımcı olacaktır (BK Hükümeti, 2020).

4.4.4. Ticaret ve İşbirliği Anlaşmasında Sağlık ve Bitki Sağlığı (SPS)

DTÖ Sağlık ve Bitki Sağlığı Anlaşması ülkelerin gıda güvenliğini sağlamak, hayvanların sağlığını korumak ve bitkilerin hastalıklardan korunmasını temin etmek amacıyla alabilecekleri tedbirlerin içerik ve sınırlarını belirleyen bir anlaşmadır (Ordukaya, 2008). Bu Anlaşma, Birleşik Krallık ve AB'nin insan, hayvan ve bitki yaşamını ve sağlığını korumak için tamamen bağımsız SPS kurallarını sürdürebilmesini sağlayan ve her bir Tarafın ticareti engelleyici bariyerler çıkarmadan bağımsız düzenleme yapma hakkını koruyan bir SPS Bölümünü içermektedir. Bu, serbest ticaret anlaşmalarında standart bir olagelmıştır. Anlaşmadaki ilgili kısım, BK ve AB ticaretinin hastalık veya zararlılardan arı alanlardan devam etmesini sağlayan bölgeselleşmeye ilişkin taahhütleri içermektedir. Hızlı bildirim ve acil durum önlemlerine ilişkin hükümlerle birlikte bu, her iki Tarafın da hastalık ve haşere salgınları ile gıda ve yem güvenliği olayları sırasında tüketicilerini, hayvanlarını ve bitkilerini korumak için hızla hareket etmesine yardımcı olurken ticaret üzerindeki etkilerini

en aza indireceği değerlendirilmektedir. Ayrıca, ilgili kısım, antimikrobiyal dirence karşı mücadele, hayvan refahının korunması ve sürdürülebilir gıda sistemleri konularında iş birliği için bir çerçeve oluşturmaktadır. Bunların hepsi BK ve AB'nin küresel lider olduğu alanlar olmaktadır. Buna ek olarak, anlaşma, BK ve AB'nin ilgili SPS sınır kontrollerinin düzenli, ortak incelemelerini yapması için düzenlemeleri içermektedir. Bu incelemelerin amacı, her bir Tarafın biyogüvenliği tehlikeye atmadan ticareti daha fazla kolaylaştırıp kolaylaştıramayacağını görmektir (UK-EU TCA, 2020).

Anlaşma, hangi tarım-gıda sanayi ürünlerinin ithalatçı tarafın sınırında tabi olacağı denetim ve harçların seviyelerini belirlemiştir. BK-AB STA, Taraflar arasındaki iş birliği ve bilgi paylaşımını destekleyerek, Uluslararası Bitki Koruma Sözleşmesi (IPPC), Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü (OIE) ve Kodeks Alimentarius'un ilgili uluslararası standartlarının, kılavuzlarının ve tavsiyelerinin kullanılmasını ve bu uluslararası forumlarda iş birliğini teşvik edecektir. (UK-EU TCA, 2020).

4.4.5. Üçüncü Ülke Listesi, Hayvan, Bitki ve Gıda Maddeleri İçin Prosedürler

BK ve AB serbest ticaret anlaşması müzakereleri ile eş zamanlı olarak hızlı bir anlaşma ile ticarete tabi hayvansal ürünler, tohumlar ve bitki çoğaltıcı malzemeler, ticaret için listelenmesi gereken diğer tarım-gıda sanayi ürünleri ile ticaretle ilgili olmayan hareketler (değişimler) için su yılanları, evcil hayvanların taşınması, BK üretim topluluklarının tanınması, taze meyve ve sebzelerin ihracatı için Onaylı Denetim Hizmeti durumu, BK dana eti yetkili otoritesi ve operatörlerinin bildirim, yumurta denklikleri, kanatlı eti, şarap sertifikaları ve şerbetçiotları için ek göstergeler listelemişlerdir. (TOB Türkiye-BK STA Çalışma Grubu Raporu, 2020), (UK-EU TCA, 2020).

5. TÜRKİYE-BK SERBEST TİCARET ANLAŞMASINDA TARIM

Birleşik Krallık (BK), 23 Haziran 2016 tarihinde yapılan referandum sonrasında AB'den ayrılma isteğini 29 Mart 2017 tarihinde kesinleştirmiş ve Brexit 31 Ocak 2020'de gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Birleşik Krallık ile ticari ilişkileri 31.12.2020 tarihine kadar Gümrük Birliği çerçevesinde devam etmiştir. AB ile BK arasında yeni dönemdeki ilişkileri şekillendirecek yeni bir Ticaret Anlaşması imzalanmasına yönelik müzakereler Brexit geçiş sürecinin bitmesine sayılı günler kala 24 Aralık 2020 tarihinde tamamlanmış olup, ticarete tercihli muamele 1.1.2021 tarihinde uygulamaya konmuştur. AB-BK sürecine paralel olarak, Türkiye ile BK arasında yürütülen STA müzakereleri de tamamlanmış ve 29.12.2020 tarihinde Türkiye ile Birleşik Krallık arasında serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma ile, Gümrük Birliği kapsamında mevcut tavizlerimizin ileride de sürdürülebilmesini teminen, sanayi ürünlerinde gümrük vergileri sıfırlanmış, tarım ve işlenmiş tarım ürünlerinde AB ile mevcut tavizler ölçeklendirilerek yeni ticari ilişkimize yansıtılmıştır. Bu çerçevede, AB ile mevcut tarife kontenjanları %17 oranında ölçeklendirilerek BK ile karşılıklı olarak tavize tabi tutulmuş, vergi indirimleri ve muafiyetleri bakımından AB ile mevcut koşulların devamı BK ile ikili düzeyde temin edilmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2021).

Söz konusu taviz yapısıyla, ihracatçılarımızın, en önemli ihraç pazarlarımızdan olan BK'de mevcut pazara giriş koşullarının korunması ve BK'nin diğer STA ortakları karşısında rekabet güçlerinin olumsuz etkilenmemesi sağlanmıştır. Bir diğer faydası ise STA kapsamı vergi muafiyetlerinden yararlanmak için ihracatçı tarafından kendiliğinden ilgili fatura ya da başka bir ticari belge üzerine yapılacak menşe beyanı, taraflar arasındaki ticarete konu eşyanın menşe belgesi olarak kullanılmakta ve bir makamın onayını gerektirmemektedir. BK'nin, Türkiye ve üçüncü ülke menşeli ürünlerde uygulayacağı vergi oranları BK ile ticarete menşe kontrolü yapılacak, üçüncü ülke menşeli malların (MFN) vergisi tahsil edilecektir. Söz konusu ürünlerde AB'nin bize hâlihazırda tanıdığı muafiyetler, ülkemiz ile BK arasında akdedilmiş STA'ya yansıtılmış bulunmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2021).

Türkiye ve BK arasında akdedilmiş STA mal ticaretini kapsamakta ve hizmet ticaretine ilişkin kurallar içermemektedir. Bu bağlamda, taraflar arası ticaret DTÖ kuralları üzerinden devam etmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2021).

STA uyarınca sanayi ürünlerinde BK'den vergi tahsil edilmemektedir. STA uyarınca BK'den İGV tahsil edilmeyecektir (Ticaret Bakanlığı, 2021).

Kapılardaki olası yığılmalar noktasında Türkiye tarafında bir sorun olmamakla birlikte, olması da değerlendirilmemektedir. Ancak, BK tarafının hazırlıklarını ne kadar tamamladığı, sahadaki durumu ne kadar etkin yönettiği tartışmalıdır. BK tarafı, ayrılıktan önce, hazır olduğunu duyursa bile, sahadaki durum belirsizliğini korumaktadır (OAİB, e.t. 2022).

Yukarıda belirtilen durumun doğal sonucu olarak 01/01/2021'den itibaren Türkiye ile Birleşik Krallık arasındaki ticarete A.TR Dolaşım Sertifikası kullanılmamaktadır. Bunun yerine anılan serbest ticaret anlaşması kapsamında tercihli ticarete konu olacak eşyanın menşenin ispatı amacıyla kullanılacak belgenin tüm ihracatçıların fatura veya ilgili bir ticari belge üzerine kendi kendilerine bulunabildikleri ve bir makam tarafından onaylanmayacak olan "menşe beyanı" olduğu taraflarca duyurulmuştur (OAİB, e.t. 2022).

Türkiye ile Birleşik Krallık arasında imzalanan serbest ticaret anlaşmasının Türkiye'deki ihracatçılara getirdiği önemli avantajlardan biri de telafi edici vergi konusunda bulunmaktadır (OAİB, e.t. 2022). Daha önce, Birleşik Krallık AB üyesi olduğundan, Gümrük Birliği kapsamındaki ticarete A.TR dolaşım belgesiyle bir eşya Birleşik Krallık'a gönderildiğinde ihracatçılar telafi edici vergi ödeme yükümlülükleri olmuştur. İmzalanan anlaşma eki menşe protokollerindeki hükümler uyarınca "geri ödeme" yükümlülüğünde esnemeye gidilmiş ve mevcut durumda 50 ila 63'üncü fasıllar arasında yer alan tekstil ve konfeksiyon eşyası dışındaki bütün fasıllarda geri ödeme yükümlülüğü kaldırılmıştır. (OAİB, e.t. 2022).

Sonuç olarak oldukça müzakerelerle dolu bir 2020 yılının ardından Türkiye'nin önemli bir ihracat pazarı olan Birleşik Krallık ile yılın son günlerinde bir serbest ticaret anlaşması imzalaması 2021 yılı için Türkiye açısından iyi bir moral olmakla birlikte bazı belirsizlikleri de ortadan kaldırmıştır. Türkiye ile Birleşik Krallık arasındaki ticaretin gerek nicelik gerek ise nitelik bakımından serbest ticaret anlaşmasındaki hükümler çerçevesinde yeniden şekilleneceğini ve önceki döneme kıyasla artacağını tahmin etmek güç olmamaktadır.

6. SONUÇ

AB'yi kuran Roma Anlaşması'nın imzalandığı ilk yıllarda Avrupa bütünleşmesinin dışında kalmayı tercih eden BK, 1961 yılına kadar bu tutumunu sürdürmüştür. 1961 yılında ise Danimarka ve İrlanda ile beraber üyelik başvurusunda bulunmuştur. Ancak diğer üyelerin olumlu yaklaşımına rağmen Fransa'nın karşı çıkması nedeniyle üyelik gerçekleşmemiştir. Fransa'nın tutumu ancak De Gaulle yönetiminin sona ermesi ile değişmiş ve BK'nin üyeliği 1973'te gerçekleşebilmiştir.

BK'nin AB'nin ilk kurulduğu yıllarda üyeliğe mesafeli bakan bu tutumu üyelik gerçekleştikten sonra da belirli alanlarda kendini göstermiş ve bu anlayış ile BK ortak para biriminin uygulanmasını teşkil eden Avro Bölgesi ile AB'nin kuruluş anlayışının başında gelen ilkelerden serbest dolaşımı hayata geçiren Schengen Bölgesi'nin dışında kalmayı tercih etmiştir. BK için AB bütçesine koyduğu katkının karşılığını alamadığı fikri de BK'yi AB platformunda tartışmaların içine çeken bir konu olmuştur. Aynı zamanda BK, ABD ile tarihsel ve stratejik ilişkilerini her zaman sürdürmüş ve bu bağlamda transatlantik işbirliğini öncelikli tutmuştur.

Tüm bunlar BK'nin, üyeliğinin başından itibaren AB içinde ilişkilerin ortaklık çerçevesinde sürmesini tercih eden ve derinleşme anlayışına uzak duran bir çizgide kalmasına neden olmuştur. Söz konusu tutum AB Anayasası'nın reddinin ardından 2007 yılında kabul edilen Lizbon Anlaşması'nın 50. maddesi ile üye ülkelere Birlikten ayrılma hakkının tanınması ile yeni bir tartışmayı beraberinde getirmiştir.

2016 yılına gelindiğinde, Lizbon Anlaşması'ndan doğan yukarıda bahsedilen hakkın kullanılması yönündeki tartışma BK'yi bu konuda referanduma götürme noktasına gelmiştir. Gerçekleştirilen referandum sonucu %52'lik bir oranla BK seçmeni AB'den ayrılma yani Brexit'in gerçekleştirilmesi yönünde oy kullanmış ve süreç bu şekilde resmiyet kazanmıştır. BK'de hükümetlerin değişmesine, ülkede büyük bir ikilemin yaşanmasına neden olan bu sonucun akabinde söz konusu süreç, ertelemelere rağmen 2019 yılında yeni hükümet ile birlikte hız kazanmış ve BK 31 Ocak 2020 tarihinde AB'den resmen ayrılmıştır.

BK, 2020 yılı sonuna kadar devam etmiş olan geçiş süreci boyunca AB ikili ve çok taraflı anlaşmalarına taraf olmaya devam etmiş ve bu süreçte AB ile kapsamlı bir ticaret anlaşması imzalamak amacı ile müzakere süreci yürütüp bir ticaret anlaşması imzalamıştır. Bu süreç

boyunca anlaşmalı ayrılık ve anlaşmasız ayrılık olmak üzere iki seçeneğin gerçekleşmesi ihtimaller dâhilinde olmuş ve anlaşmalı olarak ayrılmışlardır. Taraflar, bundan sonraki ticari ilişkilerini Ticaret ve İşbirliği Anlaşması olarak anılan bu anlaşma çerçevesinde tarifersiz ve kotasız olarak sürdürme yönünde iradelerini ortaya koymuştur. BK'nin yaklaşımı, müzakereler boyunca, gümrük birliği olmayan tam bağımsız bir ticaret politikası izlenmesi olmuştur.

Söz konusu durum Türkiye tarafından değerlendirildiğinde ise en büyük ekonomik riskin, Birleşik Krallık ile Gümrük Birliği ilişkisinin ortadan kalkmış olması gibi görünse de görünen odur ki, Brexit sonrasında Türkiye, Birleşik Krallık ile ticari ilişkilerinde diğer ülkelere göre avantaj sahibi olmuştur. Türkiye'nin özellikle lojistik üstünlük, katma değer zinciri ve tarım ürünlerinde ikamesi olmayan ürünlerin ticaretinde önemli bir ülke konumunda olması, BK ile Gümrük Birliği ilişkisinin sona ermesine rağmen bu durumun ekonomik bir riske evrilmesini engellemektedir. Yüksek pazar paylarına sahip olunan ürünlerde söz konusu avantajlar sayesinde Türkiye BK için tercih sebebi ülke konumunda olmaktadır.

Türkiye, AB ile olan Gümrük Birliği ilişkisinden dolayı, ülkelerle sanayi ürünlerinin müzakerelerinde AB'nin izleyeceği yola bağlı olsa da, tarım ürünleri için bu durum söz konusu değildir. Brexit sürecinde bu avantajın kullanılarak tarım ürünleri konusunda daha hızlı yol alınması amaç hâline getirilmiştir. AB ile BK'nin her ikisi ile de yoğun ticari ilişkileri olan Türkiye açısından Brexit süreci hassasiyet arz etmiş ve bu bilinçle en hızlı biçimde BK ile bir STA imzalanması yönünde görüşmelere başlanmış ve STA imzalanmıştır. Söz konusu STA'nın imzalanmış olması, özellikle Türkiye'nin ihracatının aksamaması noktasında çok önemli olmuştur.

Bu çerçevede bu çalışmada tarım-gıda sektörünün Türkiye açısından özellikle Brexit sonrası BK ile ticaretin gelişmesi ile karşılıklı yatırım fırsatları oluşturduğu değerlendirilmektedir. Ek olarak BK'nin tarım ürünleri ticareti bakımından tam ithalatçı ülke konumunda olduğu bu çalışma içerisindeki Çizelgelerden anlaşılmaktadır. Bu durum değerlendirildiğinde sebze, meyveler ve sert kabuklu meyveler, Türkiye'nin ihracatı açısından potansiyel teşkil eden tarım ürünleri olduğu gözlemlenmektedir. BK ile olan GB kaybedilmiş olmasına rağmen, Türkiye'nin lojistik açıdan, ürün deseni ve çeşitliliği bakımından diğer ülkelere göre avantajlı konumunu sürdüreceği düşünülmektedir.

Birleşik Krallık'a Türkiye'nin ihracat yapmayıp da Türkiye'nin dünyaya ihracatının yüksek olduğu ve Birleşik Krallık'ın da diğer ülkelerden yüksek miktarda ithal ettiği bu ürünlerden en önemlileri gümrük tarife istatistik pozisyonundaki adlarıyla "sigara", "kuru üzüm", "tatlı bisküvi", "incir", "kesme çiçek", "ekmekçi mamulleri", "kakao içermeyen şeker mamulleri", "taze veya kuru portakal", "mandarin", "limon", "taze çilek", "taze veya kurutulmuş vilking ve benzeri turunçgil melezleri" ve "taze veya kurutulmuş muz (plantan hariç)" adlı ürünlerdir. Yine, Trade Map ve Türk İhracatçıları Meclisi verilerine göre Türkiye'nin rekabet gücünün yüksek olduğu ancak Birleşik Krallık'ın Türkiye'den ithalatında pazar payının çok düşük olduğu birçok tarımsal ürün bulunmaktadır. Söz konusu ürünlerden BK'nin, tatlı bisküvi ithalat pazarına bakıldığında Hollanda, Almanya ve Belçika'nın ayrı ayrı %20'lik pazar paylarına sahip oldukları gözlemlenirken Türkiye'nin potansiyeli yüksek olmasına rağmen %2'lik bir pazar payına sahip olduğu görülmektedir. Taze veya kuru portakal için durum değerlendirildiğinde ise İspanya %30,6, Güney Afrika Cumhuriyeti %26,2, Mısır %20,7 iken Türkiye'nin pazar payının çok az olduğu değerlendirilmektedir. Aynı durum mandarin ve limon için de benzerlik göstermektedir.

Sonuç olarak gerekli Sağlık ve Bitki Sağlığı Anlaşması (SPS)'deki şartların sağlanarak yukarıda sayılan ürünlerin ihracatının değerlendirilmesi Avrupa Birliğinden çıkmış olan Birleşik Krallık için Türkiye tarımsal ticaretinin daha da arttırılması yönünden önem arz etmektedir. Bu çerçevede çekilme sonrası sürecin Türkiye'ye bir ekonomik katkı olarak dönmesi ve artık bir AB üyesi olmayan BK ile siyasi müttefik olununun vereceği güç ile ticari ilişkilerin de olumlu bir seyirde sürdürülmesi kritiktir. Bundan sonraki süreçte ise Brexit sonrası Birleşik Krallık ile yaşanan yeni gelişmelerin yeni ortaklıklar, yeni güç dengeleri ve yeni ticari ilişkiler vasıtasıyla Türkiye için en avantajlı şekilde değerlendirilmesi Türkiye'nin en temel hedefi olmalıdır.

7. KAYNAKÇA

- Acar, Z. (n.d.). Münavebe Notları. Ondokuz Mayıs niversitesi. <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/zekiacar/66404/Tar%C4%B1m%20sekt%C3%B6r%C3%BC.ppt>. (Erişim Tarihi: 13.09.2022).
- Adana Ticaret Odası. (n.d.). Birleşik Krallık lke Raporu . https://ihracatdestek.org.tr/uploads/birlesik-krallik-ulke-raporu_1597050375.pdf (Erişim Tarihi: 13.09.2022).
- Aichele, R., & Felbermayr, G. 2015. Cost and benefits of a United Kingdom exit from the European Union.
- Agriculture and Rural Development. (n.d.). EU Delegation to Türkiye. <https://www.avrupa.info.tr/en/agriculture-and-rural-development-6835>
- Akgiş, ., & Akbulak, C. (2015). A Geographical Analysis of Rural Poverty: A Case Study of Yenice District (anakkale)Kırsal Yoksulluğun Coğrafı Analizi: Yenice İlesi (anakkale) rneği. International Journal of Human Sciences, 12(2), 547. <https://doi.org/10.14687/ijhs.v12i2.3292>
- Akkaraca Köse, M. (2012). Agricultural Policy Reforms And Their Implications On Rural Development: Turkey And The EU. Dergipark. Erişim Tarihi 2 Ocak 2023, from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/847561>
- Aksoy, Zühre ve zlem z 2020. Geleneksel tarım bilgisinin korunması ve tarım araştırmalarının ifti gözüyle yeniden değerlendirilmesi: Türkiye'den bir rnek. Kırsal Araştırmalar Dergisi, 80: 291-301.
- Alagoa, H. 2017. Brexit, Trade, and the Wealth of Nations. Available at SSRN 2985022.
- Ando, K. (2017). Brexit: A new institutional economics perspective. European Association for Evolutionary Political Economy
- Aljazeera, —lke Profili: İngiltere, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-ingiltere>, (Erişim Tarihi: 11.09.2022).
- Arı, F. A. (2006). Türkiye'de Tarımın Ekonomideki Yeri - dergipark.org.tr. Dergipark. Retrieved January 2, 2023, from <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2576247>

- Ankara Üniversitesi. (n.d.). Tarımsal İşletmecilik Kavramı. Ankara.
- Aras, İ., & Günar, A. (17 Eylül 2018). Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden Ayrılma Referandumu: Brexit Süreci Ve Sonuçları. *International Journal of Political Science and Urban Studies*. <https://dergipark.org.tr/tr/doi/10.14782/ipsus.460131> (Erişim Tarihi: 11.09.2022).
- Atasoy, Yıldız 2013. Türkiye'de Süpermarket Açılımı: Gıda Tedarikinde Değişen İlişkiler. *Tarımsal Değişim Dergisi*, 13 (4): 547-570
- Avrupa Birliği. (t.y.). EU Trade Relations with Türkiye. Avrupa Komisyonu. Erişim Tarihi 2022, https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/turkiye_en
- Avrupa Birliği ve Türkiye. (t.y.). EEAS EEAS Website. https://www.eeas.europa.eu/turkey/avrupa-birligi-ve-turkiye_tr?s=230.
- Aydemir, C., & Pıçak, M. (2008). EKONOMİK GELİŞME SÜRECİNDE TARIM-SANAYİ İLİŞKİLERİNİN SEKTÖRLER ARASI BÜTÜNLEŞMEYE ETKİLERİ. *Dergipark*. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/787179>
- Aydın, Zülküf , 2010. Türk Tarımının Neo-Liberal Dönüşümü. *Tarımsal Değişim Dergisi*, 10 (2): 149–187.
- Bahmani, M., Harvey, H., & Hegerty, S. W. 2013. Empirical tests of the Marshall-Lerner condition: a literature review. *Journal of Economic Studies*, 40(3), 411-443.
- Bakanlar Kurulu Kararı. Resmi Gazete. (2005). Retrieved January 3, 2023, from <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/04/20050416-3.htm>
- Balassa, B. 2013. *The theory of economic integration (routledge revivals)*.
- Begg, I. 2017. Making sense of the costs and benefits of Brexit: challenges for economists. *Atlantic Economic Journal*, 45(3), 299-315.
- Belke, A., & Gros, D. 2017. The economic impact of Brexit: Evidence from modelling free trade agreements. *Atlantic Economic Journal*, 45(3), 317-331.
- Bilici, İ. (2010). Türkiye'de Kırsal Kalkınmanın Gelişimi ve IPARD Süreci. Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=zD1B0cW7zVr3VcnZjitVXqbRoYFxuCKvuCdd0bTq7xH1fGR-3N6YgKDFGP16zJID>

Bloom N, Bunn P, Chen S, Mizen P, Smietanka P, Thwaites G. 2019, The Impact Of Brexit On Uk Frms. No. W26218. National Bureau Of Economic Research,

Büyükarıkan, U. (2018). Türkiye Muhasebe Standardi 41 Tarımsal Faaliyetler Standardına Göre Tarım Muhasebesi: Elma Üretimi Yapan Bir Tarım İşletmesi Uygulaması (tez)., https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=Jb7-GLjw41vTYJQgryi2Q&no=Jv5whli8pe_3Xrq82-q3lA. . (Erişim Tarihi: 14.09.2022).

Campos, N. F. (2019). B for Brexit: A Survey of the Economics Academic Literature

Cantore, N., Kennan, J., & Page, S. 2011, Cap reform and development. Retrieved from <http://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publicationsopinion-files/7245.pdf>

Cecchini, P., M. Catinat, & A. Jacquemin (1988), :“The European Challenge 1992: The benefits of a Single Market. Aldershot: Wildwood House

The common agricultural policy in figures: Fact Sheets on the European Union: European Parliament. Fact Sheets on the European Union | European Parliament. (n.d.). <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/104/the-common-agricultural-policy-in-figures> (Erişim Tarihi: 14.09.2022).

Document 12019W/DCL(01). EUR. (n.d.). Retrieved 2022, from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12019W%2FDCL%2801%29>.

Dünya Bankası (2021). Türkiye'nin tarımsal göstergeleri. <https://data.worldbank.org/country/turkey> adresinden alındı. (07.09.2022 tarihinde erişildi.)

Emerson, M., Busse, M., Di Salvo, M., Gros, D., & Pelkmans, J. (2017). Directorate General for Internal Policies . European Parliament. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/595374/IPOL_STU\(2017\)595374_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/595374/IPOL_STU(2017)595374_EN.pdf) (07.09.2022 tarihinde erişildi.)

Eşiyok, A. (2004). Kalkınma Sürecinde Tarım Sektörü: Gelişmeler, Sorunlar, Tespitler ve Tarımsal Politika Önerileri. Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.

- Eştürk, Ö., & Ören, M. N. (2014). Türkiye'de Tarım Politikaları ve Gıda Güvencesi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi, 24(2), 193-200. <https://doi.org/10.29133/yyutbd.235933>
- EU spending and revenue. European Commission - European Commission. (2021, October 28). Retrieved 2022, from https://ec.europa.eu/budget/graphs/revenue_expenditure.html.
- European Commission, Agriculture and Rural Development Directorate. 2016. "CAP at a Glance."
- European Commission, EU trade relations with the United Kingdom. European Commission. (n.d.). Retrieved January 4, 2023, from https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/united-kingdom_en
- European Commission. 2014. "United Kingdom Common Agricultural Policy."
- European Commission. 2020. "Budget—EU Expenditure and Revenue, 2014–2020."
- European Parliament Briefing. 2016. "Article 50 TEU: Withdrawal of a Member State From the EU."
- Faostat, 2021. Mahsul üretimi. Türkiye. <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC> (Erişim Tarihi: 14.09.2022).
- Guardian News and Media. (25 Nisan 2016). UK must leave European Convention on Human Rights, says Theresa May. The Guardian. <https://www.theguardian.com/politics/2016/apr/25/uk-must-leave-european-convention-on-human-rights-theresa-may-eu-referendum>
- Gürsoy, Y. (2019). Türkiye-Birleşik Krallık-AB İlişkilerinde Siyasi Ve Ekonomik Riskler Ve Fırsatlar. DEİK. <https://www.deik.org.tr/contents-fileaction-19390> (Erişim Tarihi: 14.09.2022).
- Harold D. Clark, Matthew Goodwin and Paul Whiteley, Brexit: Why Britain Voted to Leave the EU, UK: Cambridge University Press , 2017, s. 2-4.
- Harvey, D. (t.y.). AN ABBREVIATED UK/EU AGRICULTURAL POLICY HISTORY. Newcastle University Staff Publishing Service.,

<https://www.staff.ncl.ac.uk/david.harvey/AEF372/History.html> (Erişim Tarihi: 14.09.2022).

International Monetary Fund Country Report. 2016. "United Kingdom—Selected Issues."

International Monetary Fund. 2020. "Representative Exchange Rates for Selected Currencies."

Kanbir, Ö. (2017). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Tarım Sektörü (tez). Lambert.

Karış, N. (2016). Sakarya'da Tarımsal Ürün Ticareti Ve Bölge Ekonomisi Üzerine Etkileri. Docplayer., <https://docplayer.biz.tr/24549148-T-c-sakarya-universitesi-siyasal-bilgiler-fakultesi-bitirme-odevi-nurgul-karis-enstitu-anabilim-dali-iktisat.html>

Keep, M. (2022, June 14). the UK's contribution to the EU budget. Parliament of UK. <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-7886/CBP-7886.pdf> (Erişim Tarihi: 14.09.2022).

Ker-Lindsay, J. (2017). Turkey's EU Accession as a Factor in the 2016 Brexit Referendum. Taylor & Francis. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14683849.2017.1366860> (Erişim Tarihi: 14.09.2022).

Keyder, Çağlar ve Zafer Yenal 2011. Küreselleşme Altında Tarımsal Değişim: Türk Tarımında Piyasalar ve Güvensizlik. Tarımsal Değişim Dergisi, 11 (1): 60-86.

Kulak, E. (2011). (thesis). Tarımsal Üretim Süreçlerindeki Değişimin Kırsal Alanda Kadın İstihdamına Etkileri: 1980 Sonrası Gelişmeler. <https://www.aile.gov.tr/media/2531/esrakulak.pdf>. (Erişim Tarihi: 14.09.2022).

Massot, A. (n.d.). The common agricultural policy in figures: Fact Sheets on the European Union: European Parliament. Fact Sheets on the European Union | European Parliament. Retrieved 2022, from <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/104/the-common-agricultural-policy-in-figures>.

McMahon, P. (t.y.) Economics and the Eurozone Crisis. Brexit Information. <http://brexitlegalguide.co.uk/finance-and-economics/> (Erişim Tarihi: 14.09.2022).

McMahon, P. (t.y.). The Brexit Referendum Campaign. Brexit Legal. Retrieved January 3, 2023, from <https://brexitlegal.ie/the-brexit-referendum-campaign/>. (Erişim Tarihi: 14.09.2022).

- Mihaela S. 2018, The Impact Of Brexit On The Uk Inwards Fdi.” Economics, Management And Sustainability 3, No. 1,
- Mugarura, N. 2018. The implications of Brexit for UK anti-money laundering regulations: Will the fourth AML directive be implemented or be binned?. Journal of Money Laundering Control, 21(1), 5-21.
- Naldan, C. (Eylül 2015). Avrupa Birliği Ve Türkiye Tarımsal Destekleme Politikaları Ve Yapısal Politikalarının Tarihi Gelişiminin Değerlendirilmesi. Tarım Ve Orman Bakanlığı. Avrupa Birliği Ve Türkiye Tarımsal Destekleme Politikaları Ve Yapısal Politikalarının Tarihi Gelişiminin Değerlendirilmesi (Erişim Tarihi: 04.01.2023).
- Nasir, M. A., & Simpson, J. 2018. Brexit associated sharp depreciation and implications for UK’s inflation and balance of payments. Journal of Economic Studies, 45(2), 231-246.
- Niederjohn, S., Harrison, A., & Clark, J. R. 2017. The Economics of Brexit. Social Education, 81(2), 84-87.
- Office for National Statistics. 2016. Statistical Bulletins: UK Trade. Office for National Statistics.
- Office of National Statistics -ONS- <https://www.ons.gov.uk>
- Ordukaya, A. (2008). Sağlık Ve Bitki Sağlığı Önlemlerinin Uygulanmasına İlişkin Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması Açısından Türkiye Ve Avrupa Birliği’nin Karşılaştırılması . T.C. Tarım Ve Orman Bakanlığı. <https://www.tarimorman.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 04.01.2023)
- Orta Karadeniz Dış Ticaret Destek Merkezi. (2021, Ocak 31). Türkiye Cumhuriyeti - Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı. <https://docplayer.biz.tr/202715241-Turkiye-cumhuriyeti-buyuk-britanya-ve-kuzey-irlanda-birlesik-kralligi.html> (Erişim Tarihi: 14.09.2022).
- Önen, E. (2008). DTÖ Yükümlülükleri Kapsamında Türkiye İle AB Arasındaki Tarım Ürünleri Ticareti Ve Bu Ticarete Önem Arz Eden Tarife Dışı Engeller. TOB ABDGM.<https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/%C4%B0DAR%C4%B0%20%C4%B0%C5%9ELER/uzmanl%C4%B1k%20Tezleri/edaonen.pdf> (Erişim Tarihi: 04.01.2023)

- Örmeci, O. (2020, Ocak 19). Son Yıllarda Türkiye-Birleşik Krallık (İngiltere) İLİŞKİLERİ: İLİŞKİLERDE 'Altın Çağ' Dönemi Mİ? (Güncellenmiş Versiyon). Uluslararası Politika Akademisi – (UPA).<http://politikaakademisi.org/2020/01/19/son-yillarda-turkiye-birlesik-krallik-ingiltere-iliskileri-iliskilerde-altin-cag-donemi-mi-guncellenmis-versiyon/> (Erişim Tarihi: 14.09.2022).
- Öztürk, Murat, Jongerden, Joost ve Andy Hilton (2018). Türkiye'de yeni köylülüğün (yeniden) üretimi. Kırsal Araştırmalar Dergisi, 61: 244-254.
- Öztürk, Ş., Nas, F., & İçöz, E. (2008). 24 Ocak Kararları, Neoliberal Politikalar ve Türkiye Tarımı. Dergipark. Retrieved 2022, from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/410858>
- Özgüler Verda Can. (2013). 1.1.3. Üçüncü Genişleme. Avrupa Birliği ve Türkiye işgücü Piyasalarının Karşılaştırmalı Analizi (syf. 62–62). Cinius Yayınları.
- Quinn, A. (2022, June 17). UK farmers look farther afield to replace Ukrainian workers. Bloomberg.com. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-06-17/uk-farmers-look-farther-afield-to-replace-ukrainian-workers?leadSource=verify+wall> (Erişim Tarihi: 14.09.2022).
- Qvortrup, Matt, 2016, „Brexit as an Inelastic Good: A Microeconomic Theory of Direct Democracy”, Intereconomics, 51 (5):.260-264.
- Reuben, A. (15 Nisan 2016). Reality check: Would brexit mean extra £350m a week for NHS? BBC News. <https://www.bbc.com/news/uk-politics-eu-referendum-36040060> (Erişim Tarihi: 14.09.2022).
- Riddervold, Marianne, Rosén, Guri, 2016, Trick and Threat: How the Commission and the European Parliament Exert Influence in EU Policies, Journal of European Integration Foreign and Security, 38 (6): 687-702.
- Routledge. Becker, S. O., Fetzer, T., & Novy, D. 2017. Who voted for Brexit? A comprehensive district-level analysis. Economic Policy, 32(92), 601-650.
- Sampson T. 2017, Brexit: The Economics Of İnternational Disintegration., Journal Of Economic Perspectives 31, No. 4, 163-84.

- Saygın, D., & Ultan, M. Ö. (2016). Ekonomi ve Siyaset Bağlamında İngiltere-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihsel Bir Analiz. Dergipark. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/158488> (Erişim Tarihi: 14.09.2022).
- Seidel K. (2019) Britain, the common agricultural policy and the challenges of membership in the European Community: a political balancing act, Contemporary British History, Volume 34, Issue 2
- Shahmarova, A. (2022). Türkiye-Birleşik Krallık İlişkilerinin Politik Ekonomisi: Yeni Serbest Ticaret Anlaşması. Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, 7(14).
- Simpson, C., Finch, G., & Chellel, K. 2018. The Brexit Short. Bloomberg Businessweek.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Tütün ve Tütün Mamülleri Sanayii İhtisas Raporu (2000). Retrieved 2022, from <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Sekizinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani-Tutun-ve-Tutun-Mamulleri-Sanayii-OIK-Raporu.pdf>.
- Şafak, E., Çıraklı, M., & Koldaş, U. (2021, March 9). Brexit Sonrası Doğu Akdeniz Ve Kıbrıs: Birleşik Krallık İçin Fırsatlar Ve Zorluklar <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1661642> (Erişim Tarihi: 11.09.2022)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, —Birleşik Krallık'ın Siyasi Görünümü, <http://www.mfa.gov.tr/ingilteresiyasi-gorunumu.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 11.09.2022)
- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı (IPARD) (2014-2020). TKDK. <https://www.tdk.gov.tr/Content/File/Ipard/IPARD2.pdf> (Erişim Tarihi: 30.12.2022)
- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Stratejik Plan 2013-2017 (2013). Tarım ve Orman Bakanlığı. Retrieved 2022, from <https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Stratejik%20Plan%202013-2017.pdf>.

- T.C. Kalkınma Bakanlığı Özel İhtisas Komisyonu. (n.d.). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Kırsal Kalkınma. Strateji Ve Bütçe Başkanlığı. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/KirsalKalkinmaOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf>. (Erişim Tarihi: 11.09.2022)
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2019, Şubat 7). Arazi Topplulaştırması Ve Tarla İçi Geliştirme Hizmetleri Uygulama Yönetmeliği. T.C. Resmî Gazete., <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/02/20190207-5.htm> (Erişim Tarihi: 11.09.2022)
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2022, Mart 16). 2021-2027 T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2022). 2021-2027 Yıllarını Kapsayan İpard Iı Programı Avrupa Komisyonu Tarafından Onaylandı. T.C. Tarım Ve Orman Bakanlığı. <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/5205/2021-2027-Yillarini-Kapsayan-Ipard-Iii-Programi-Avrupa-Komisyonu-Tarafından-Onaylandı>. (Erişim Tarihi: 11.09.2022)
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. (2022, February 1). *2019-2023 Stratejik Plan (Güncellenmiş Versiyon)*. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. <https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/stratejikplan.pdf>
- T. C. Ticaret Bakanlığı. (1 Ocak 2021). Brexit Süreci ve Türkiye-Birleşik Krallık Sta . Ülke Masaları Bülteni, (26). https://www.osd.org.tr/saved-files/PDF/2022/02/08/Ulke_Masalari_Bulteni_Ocak2021.pdf. (Erişim Tarihi: 11.09.2022)
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (n.d.). Brexit ve Birleşik Krallık STA. <https://ticaret.gov.tr>. <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/brexit-ve-birlesik-krallik-sta> (Erişim Tarihi: 11.09.2022)
- Tarımsal İşletme Kavramı, Öğeleri ve Tipleri. (2022). Ondokuz Mayıs Üniversitesi. Retrieved from https://personel.omu.edu.tr/docs/ders_dokumanlari/867_29162_345.pptx.
- The future relationship with the EU - gov.uk. (n.d.). Retrieved 2022, from https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/868874/The_Future_Relationship_with_the_EU.pdf.

- United Kingdom, Department for Environment, Agriculture, and Rural Affairs. 2015. "Food Statistics Pocketbook, 2015."
- United Kingdom, Department for Environment, Agriculture, and Rural Affairs. 2016. "Food Statistics Pocketbook, 2016."
- United Kingdom, Department for Environment, Agriculture, and Rural Affairs. 2021. "Agriculture in the United Kingdom, 2020."
- United Kingdom, Department for Environment, Agriculture, and Rural Affairs. 2021. "Total Income From Farming in the United Kingdom."
- United Nations. 2016. Comtrade database.
- Wadsworth, J., Dhingra, S., Ottaviano, G., & Van Reenen, J. 2016. Brexit and the Impact of Immigration on the UK. CEP Brexit Analysis, 5, 34-53.
- Wilkinson, M. (2016, June 21). EU debate: Boris Johnson says Brexit will be 'Britain's Independence Day' as Ruth Davidson attacks 'lies' of leave campaign in front of 6,000-strong Wembley Audience. The Telegraph. <https://www.telegraph.co.uk/news/2016/06/21/eu-debate-boris-johnson-vs-sadiq-khan-in-final-bbc-showdown-with/> (Erişim Tarihi: 15.09.2022).
- World Bank, 2022, Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.GROW?locations=GB>, (Erişim Tarihi: 15.09.2022).
- World Bank. 2017. "World Development Indicators."
- Yalçinkaya, N., Yalçinkaya, H., & Çılbant, C. (2006). Avrupa Birliği'ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi. Yönetim Ve Ekonomi, 13(2).
- Yorulmaz, R., Kaptan, S., 2021, Brexit: OKA Bölgesi İçin Yeni Bir Ticaret Fırsatı, Ortadoğu Etütleri, 13-3: 337-361

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Çidem, Yiğit Can

Uyruğu : T.C.

Doğum tarihi ve yeri:

Medeni hâli : Bekâr

Telefon : 0 (312) 258 4606

Cep : 0 (507) 999 0993

e-posta : yigitcan.cidem@tarim.gov.tr

Eğitim Derecesi Okul/Program Mezuniyet yılı

Lisans : Ege Üniversitesi/ Mütercim Tercümanlık (İngilizce) Bölümü 2014
Anadolu Üniversitesi/ Uluslararası İlişkiler Bölümü 2019

Lise : Buca 85. Yıl Anadolu Lisesi 2009

İş Deneyimi, Yıl Çalıştığı Yer Görev

2018- devam ediyor :Avrupa Birliği Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, AB Uzman Yardımcısı

2014-2015 :TSK Genelkurmay Başkanlığı, İsth. Okul Komutanlığı,
Meslek Kurasına Tâbi (Mütercim) Yedek Subay

2013 Ağustos :TRT Belgesel Televizyonu,
Stajyer Mütercim

ETİK BEYAN

Tarım Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yiğit Can Çidem

13.01.2023